

GÜRCÜ KÖKENİNİN TARİHİ VE GÜRCÜ KABİLELERİ**ქართველ-ფუძის ისტორია და ქართველური ტომები****(Gürcülerin Eski İsimleri Ve Gürcü Köklerinin Tarihi)****ELMAS ÖZDEMİR****YÜKSEK LİSANS TEZİ****KAFKAS DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ANABİLİM DALI****GÜRCÜ DİLİ VE EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI****DANIŞMAN****DOÇ. DR. SHORENA LOMAİA****DÜZCE, 2023**

GÜRCÜ KÖKENİNİN TARİHİ VE GÜRCÜ KABİLELERİ

ქართველ-ფუძის ისტორია და ქართველური ტომები

(Gürcülerin Eski İsimleri ve Gürcü Köklerinin Tarihi)

ELMAS ÖZDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAFKAS DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ANABİLİM DALI
GÜRCÜ DİLİ VE EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

DANIŞMAN

DOÇ. DR. SHORENA LOMAİA

DÜZCE, 2023

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
GÜRCÜ KÖKENİNİN TARİHİ VE GÜRCÜ KABİLELERİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elmas ÖZDEMİR tarafından hazırlanan tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kafkas Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı Gürcü Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Shorena Lomaia
Düzce Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Shorena Lomaia - Başkan
Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Maka Salia Beşiroğlu
Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Gül Mükerrerem Öztürk
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 30/ 10/ 2023

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

26 Kasım 2023

Elmas Özdemir

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans öğrenimimde ve bu tezin hazırlanmasında gösterdiği her türlü destek ve yardımından dolayı çok değerli hocam Doç. Dr. Shorena Lomaia'a en içten dileklerimle teşekkür ederim.

Tez çalışmamın her aşamasında desteğini esirgemeyen bölüm başkanımıza ve eğitim hayatıma verdikleri katkılardan dolayı bölümümüzün değerli hocalarından Prof. Dr. Maka Salia Beşiroğlu'na, sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmam boyunca verdikleri destek ve gösterdikleri sabırdan dolayı başta kıymetli aileme ve değerli katkılarından dolayı sevgili dostum Serkan ŞANAL'a ayrıca teşekkür ederim.

Elmas ÖZDEMİR

İÇİNDEKİLER

ÖZET	x
ABSTRACT	xi
შესავალი.....	12
ქართველთა აღმნიშვნელი ძველი სახელები.....	18
1. 1 ხურიტები, მითანელები, მატიენები (მითანი\მითანის მოსახლეობა), ურარტუელები.....	20
1.2 ხათები.....	21
1.3 ქასქები/ქაშქები და აბეშლაელები (ქართველები).....	21
1.4 მუშქები, მუშქა/მუშქი, მოსხები, მოსოხი/მეშეხი, მოსხიკეს მცხოვრებლები.....	22
1.5 დაინელები.....	23
1.6 კოლხები.....	24
1.7 კოლები.....	26
1.8 კორაქსები.....	26
1.9 კარდუხები.....	26
1.10 კარდუ/კარდუ-ხ.....	26
1.11 თაბალები, თობელები.....	27
1.12 ტიბარენები/ტიბარენი.....	28
1.13 სასპირები, სვისპირიტები, იბერები (იბერია/კავკასიის იბერია).....	28
1.14 საპირები - საპირებს/საბირებს.....	29
1.15 ქუთები, კოიტები/კვიტები.....	29
1.16 მარები.....	30
1.17 ბექედრები.....	30
1.18 ჰალიძონები, ხალიბები და ხალდები/ქალდები.....	31
1.19 ხალდები/ქალდები.....	31
1.20 მოსინოიკები,მასსინი/მოსსინები/მოსსვინი, ჰეპტაკომეტები. .	31
1.21 დიდერები, ბიდერები/ბიზერები, ბუზერები.....	33
1.23 მაკროკეფალები, მაკრონები.....	34
1.24 ფასიანები.....	36
1.24 მელანქლაინები და გელონები.....	37
1.25 ეკექირები/ეკხირიელები, ეკრიკტიკე/ეკრექტიკე.....	37
1.26 ჰენიოხები/ჰენიოქები.....	38
1.27 სანები-ჭანები.....	40
1.28 სანიგები/სანიხები/სანიკები.....	42

1.29 ლაზები.....	43
1.30 აბაზები, აფხაზები, ებზეები/ობეზები, აბაზგები/აბასკები, აბაძა ხები/აბაზახები.....	46
1.31 აფსილები/აფშილები, აფსარები, აფსუები.....	54
1.32 სვანები, მისიმიელები.....	54
1.33 ამარანტები.....	58
1.34 დვალები.....	58
1.35 ტუსკები.....	58
1.36 აქაიები/აქეები, აქეელები.....	59
1.37 სინდები, ძიქები, ზიხები/ზინხები, ჯიქები.....	59
1.38 სუანოკოლხები.....	61
1.39 ჯიქეთი.....	61
1.40 კერკეტები.....	63
1.41 სკვითინები/სკვითები.....	63
1.42 ტავრები.....	64
1.43 კახები, კუხები და ჰერები.....	64
1.44 ქართველთა თვითსახელწოდება- ქართველი.....	67
დასკვნა.....	76
TÜRKÇE KISIM.....	78
Giriş.....	79
1. Gürcüleri İfade Eden Eski ve Yeni İsimler.....	83
Kartveloloji'nin Güncel Bir Sorunu.....	84
1.6.Kolxlar.....	85
1.7.Kolhis.....	86
1.8.Koraklar.....	86
1.9.Karduklar.....	86
1.10.Kardu / Kardu-ğ-.....	87
1.11.Tiberyalılar / Tiberya.....	87
1.12. Sasperler, Svispirler, İberler (İberya /Kafkas İberyası).....	88
1.13.Sapir - Sapirler / Sabir,.....	88
1.14. Marlar.....	88
1.15. Bekerler.....	88
1.16. Halidzonlar, Khalibler ve Khaldlar / Kaldlar.....	88
1. 17. Dzidritler.....	89
1.18.Sanlar-Chanlar.....	89
1.19.Lazlar.....	90

1.20. Abazlar, Abhazlar, Ezebeler/Obezeler, Abazgebler/Abaskalar, Abadza Kheblar/Abazahlar.....	92
1.21. Abhazya v Egris.....	93
1.22. Svanlar, Misimyalılar.....	97
1.23. Amarantlar.....	98
1.24. Dvaller.....	98
1.25. Savromatlar / Sarmatyahılar / Svirmatlar.....	98
Gürcülerin Kendi Adları – Gürcüce.....	99
1. Guria/გურია.....	102
2. Diaokhi–Daiani-Taokhi/დიაოხი-დაიანი-ტაოხი.....	102
3. Dvaleti/დვალეთი.....	103
4. Kakhetis Samepo-Kakheti Krallığı/კახეთის სამეფო.....	103
5. Makronebi-Makronlar/მაკრონები.....	104
6. Manglisi/მანგლისი.....	105
7. Sasperebi — Sasperler/სასპერები.....	105
8. Speri/სპერი.....	106
9. Tao/ტაო.....	106
10. Pazisi/ფაზისი.....	107
11. Tsikhe-Goci/ციხეგოჯი.....	107
12. Odisi/ოდიში.....	108
13. Arian Kartli/არიან ქართლი.....	108
14. Apkhazeti (Abhazya)/აფხაზეთი.....	109
15. Apkhazta Samepo (Egris-Apkhazta Samepo)-Apkhaz Krallığı (Egrisi-Apkhaz Krallığı) /აფხაზთა სამეფო (ეგრის-აფხაზთა სამეფო).....	112
SONUÇ	113
KAYNAKÇA	114
ÖZGEÇMİŞ	120

ÖZET

GÜRCÜ KÖKENİNİN TARİHİ VE GÜRCÜ KABİLELERİ

ქართველ-ფუძის ისტორია და ქართველური ტომები

(Gürcülerin Eski İsimleri ve Gürcü Köklerinin Tarihi)

ELMAS ÖZDEMİR

Düzce Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kafkas Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı

Gürcü Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Programı Tezi

Danışman: DOÇ. DR. Shorena LOMAIA

Kasım 2023, 110 sayfa

Çalışmanın ana amacı, Gürcü kökünün tarihinden yola çıkarak Gürcü kabilelerini akademik bir şekilde sunmaktır. Çalışmada izlenen yol, Gürcüleri geçmişten günümüze ifade eden tanımlarıyla, Gürcü isminin nereden geldiği ve hangi milletlere dayandırıldığı sorusuna cevap aramaktır. Bu soruya cevap aranırken kartvelojiden yararlanılmış ve kartvelologların görüşlerine yer verilmiştir. Gelişme bölümünde Gürcü isminin literatürde taramasını yaptıktan sonra çalışmanın büyük bir bölümünü ifade eden Gürcü kabilelerinin kökenlerini nereden geldiklerini ve kaç farklı kabile boyuna ayrıldıkları gibi sorulara cevap arayarak bahsi geçen iki ana kavram arasında bir sonuca varılmak istenerek, Gürcü kökeninin tarihi ve bu kavramla ilintili olan kabileler aktarılmak istenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Gürcü, Kabile, Kartveloji, Köken.

ABSTRACT

History Of The Georgian-Root And Georgian Tribes GÜRCÜ KÖKÜNÜN TARİHİ VE GÜRCÜ KABİLELERİ

Elmas ÖZDEMİR
Düzce University
Graduate School, Department of Department of Caucasian Languages and
Cultures
Master of Science Thesis
Supervisor: Asoc. Prof. Dr. Shorena LOMAİA

Kasım 2023, 110 pages

The study's primary goal is to present the Georgian tribes in an academic context using the background of the Georgian origin. The methodology used in the study involves looking for an answer to the questions of where the name "Georgian" originates and on whose nations it is based, with definitions that reflect Georgians from antiquity to the present. Kartvelology and kartvelologists' perspectives were utilised in the hunt for an answer to this query. When looking for answers to questions like where the Georgian tribes originated from and how many different tribes they Decoupled, which expresses a significant portion of the study, the history of the Georgian roots and the tribes related to this concept were conveyed after scanning the Georgian name in the literature in the development section.

Keywords: Georgian, Tribe, Origin, Kartvelology.

შესავალი

საქართველო უძველესი ისტორიის ქვეყანაა ევროპისა და აზიის გზაზე. მისი უმდიდრესი და მრავალფეროვანი კულტურა მსოფლიოში განთქმულია. ქართული მწერლობა, ქართული ფოლკლორი (მრავალხმოვანება) ქართული ფერწერა თუ არქიტექტურა გამორჩეული და ინდივიდუალიზმის გამოხატულებაა. საკითხავია, რამ განაპირობა, რამ განსაზღვრა ქართველი ერის ამგვარი სახე? პასუხი ასეთი იქნება: ქართველი ერის სახე განსაზღვრა ქართულმა ენობრივმა სისტემამ, რადგან სწორედ ენის მეხსიერებამ შემოუნახა საქართველოს თავის წინაპართა ურთიერთობები და განვლილი გზა. ამგვარად, თუ ხალხს მდიდარი წარსული აქვს, მისი კულტურის ინტენსიური განვითარებისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ამ ხალხის ენის სიმდიდრეს.

ქართველთა დედაენა (ქართული ენა) ერთ-ერთი უძველესი ენაა მსოფლიოში. აქვს თავისთავადი დამწერლობა, რომელიც სამი ნაირსახეობით ფუნქციონირებს დღემდე. ესენია ასომთავრული, ნუსხა-ხუცური და მხედრული. ქართული დამწერლობის წარმოშობას ოცდაექვსი საუკუნის წინათ ვარაუდობენ მეცნიერები. ქართული ენის წარმოშობა კიდევ უფრო ადრეა საფიქრებელი, დაახლოებით 30 საუკუნის წინ. რაც შეეხება ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიასა და მის ზეპირ სახესხვაობებს, იმ მოცემულობით, როგორც ის დღეს არის წარმოდგენილი, ჩვენი წელთაღრიცხვით მეხუთე საუკუნიდან ეყრება საფუძველი. რადგანაც პირველი ორიგინალური ნაწარმოები ქართულ მწერლობაში მოიპოვება მე-5 საუკუნის მეორე ნახევრიდან, ითვლება, რომ ამ დროიდან დაიწყო ქართული სალიტერატურო ანუ სამწიგნობრო ენის ისტორია. (ლომაია, 2022)

ამიტომაც ქართული ენა მიეკუთვნება მსოფლიოს ცივილიზებულ ენებს, რადგანაც ამ ენაზე შეიქმნა ისტორიულ წარსულში უმდიდრესი ლიტერატურა - როგორც ორიგინალური, ისე ნათარგმნი. ეს ლიტერატურა ჟანრობრივად მრავალფეროვანია: საეკლესიო-რელიგიური, ფილოსოფიურ-თეოლოგიური, საერო, ისტორიული და სხვ. შესაბამისად, საქართველოს ჰყავს ღვაწლმოსილი მეცნიერები-ისტორიკოსები, ეთნოლოგები, თეოლოგები, ფილოლოგები,

ლიტერატურის კრიტიკოსები, ენათმეცნიერები, რომელთა ნაშრომები თარგმნილი და ცნობილია მსოფლიო სამეცნიერო საზოგადოებისთვის.

ქართველოლოგიის ზღვა საკითხთა შორის ჩვენი კვლევის საგანია ქართველთა (შესაბამისად ქართველთა საცხოვრისის) ძველი - წინარექრისტიანული - სახელები და ახალი სახელები. პროფესორების - ივანე ჯავახიშვილის, ნ. მარის, სიმონ ყაუხჩიშვილის, სიმონ ჯანაშიას, არნოლდ ჩიქობავას, ზვიად გამსახუდიას, ტარიელ ფუტყარაძის, თეიმურაზ გვანცელაძის და სხვა დიდი ქართველოლოგების სამეცნიერო ნაშრომებიდან მოვიძიეთ და ამოვკრიბეთ შესაბამისი მასალა, ენობრივი მიმოხილვითურთ (რიგ შემთხვევებში) და ვთარგმნეთ თურქულ ენაზე. ბუნებრივია, ამა თუ იმ ერის საცხოვრისის სახელთა ან თვით ერის სახელების კვლევა-ძიებისთვის აუცილებელია ვიცოდეთ მათი წარმომავლობის შესახებ ცნობები.

ქართველი ერის წარმომავლობის შესახებ ბიბლიური, მითოლოგიური და ისტორიული შეხედულებები მოცემულია ჯერ კიდევ, მე-10 საუკუნის ქართველი ისტორიკოსის ლეონტი მროველის „ქართლის ცხოვრებაში“. ბიბლიური ტრადიციაც, ძველი ბერძნული მითოლოგიაც და ისტორიული წყაროების ავტორებიც თვლიან, რომ ქართველური მოდგმა მომდინარეობს ნოეს შვილისგან - იაფეტისგან. (ფუტყარაძე, 2014. 52)

მეოცე საუკუნის ქართული მეცნიერების დიდმა კორიფეებმა ივანე ჯავახიშვილმა და ნიკო მარმა გამოიკვლიეს ქართველი ერის გენეტიკური ძირები. ასევე მნიშვნელოვანია გერმანელი ენათმეცნიერის ვილჰელმ ჰუმბოლდტის ნაშრომები..

ტარიელ ფუტყარაძის მონოგრაფიაში „ქართველები“ შეჯერებულია უცხოური თუ ქართული წყაროები, რომლის საფუძველზე მკვლევარი ასკვნის, რომ II ათასწლეულის დასასრულიდან წელთაღრიცხვათა მიჯნამდე კავკასია-წინააზიის ველში ცხოვრობდნენ ქართველურად მისაჩნევი და, სავარაუდოდ, ქართველურ ენა-კავებზე ანუ დიალექტებზე მოლაპარაკე შემდეგი ტომები: მუშქები/მოსხები/მესხები, დაიანელები/დიაუხები/ტაოხები, კოლაელები, ტიბარენები, იბერები/სასპეირები/საპირები,

ქუთები/კოიტები/კვიტები, კორაქსები, ჰალიძონები/ხალიბები, ხალდები/ქალდები, დიდერები, ბიდერები, ძიდრიტები, მაკრონები/მაკროკეფალები, ფასიანები, ეკრიკტიკეს მცხოვრებნი/ეკექერები, ჰენიოხები, სანები/ჰანები, სანიგები/სანიკები, ლაზები, აფხაზები (ეზზეები/ოზზეები: აბაზები, აბაზგები/აბასკები, აფსარები, სვანები/მისიმიელები, ტუსკები, კახები, კუხები, ცხუმები, ფხოველები, ჰერები...

არიანე ტრაპეზუნტიდან ძველ ლაზიკამდე (ნიკოფსიამდე, ამჟამინდელ ნოვომიხაილოვსკამდე) 10-ზე მეტ ტომს ასახელებს:

კოლხები, სანები, მაკრონები, ჰენიოხები, ძიდრიტები, ლაზები, აფსილები, აბასკები, სანიგები, ძილქები...

ზოგი უძველესი ქართველური ტომი საერთოდ დაიკარგა (მაგ., გუგართა ტომის ივ.ჯავახიშვილი, 1950, გვ.24-33); **ბევრის სახელიც დღემდე შემორჩა ქართველური თემების** (მესხები, ტაოელები, ლაზები, სვანები, ფხოველები, მეგრელები, ჰერები, კახელები და სხვა), **ან კონკრეტული ადგილის, რეგიონის** (კოლხეთის დაბლობი, ოძრხე, ვიწე, ქუთა-ისი...) **თუ რომელიმე ხალხის** (მაგ., სომხების...) **სახელების სახით.**

II-I ათასწლეულებში ძირითადად სწორედ ამ ტომთაგან იძერწება ქართველური ეთნოსი **ხოლო მათი კილოების ბაზაზე არსებული კოინეს მისედვით იქმნება სამწიგნობრო ენაც.**

ქართველთა ისტორიულ საცხოვრისში ხდებოდა ქართველურ-კავკასიურ-წინააზიურ ტომთა შიდამიგრაციებიც და ერთმანეთის ხარჯზე პოლიტიკური ჰეგემონობის ველის გაფართოებაც; უცხო არ იყო ინდოევროპელ თუ სემიტ ტომთა შემოსევებიც. სამწიგნობრო ენის შექმნამდე, პოლიტიკური ლიდერობის შესაბამისად, ქართველთა სხვადასხვა კილოური ნორმაც ბატონდებოდა, რითაც ბიძგი ეძლეოდა გარდამავალი კილოების წარმოქმნასაც. დროთა განმავლობაში საკუთრივ ქართველური ენის/კოინეს, ძველი ქართველური კილოებისა და ამ **გარდამავალი მეტყველებების** საფუძველზე ყალიბდება თანამედროვე ქართველური კილოები. საქართველოს განაპირა რეგიონებში დიალექტების სახეს განსაზღვრავს მეზობელ

ეთნოსთა ენების გავლენებიც.

დიდი ავსტრიელი პოეტის, მთარგმნელისა და რუსთველოლოგის ჰუგო ჰუპერტის სიტყვებით რომ დავასკვნათ: „ქართველები - ეს არის ხალხი, რომელთა უჯრედები ატარებს შუმერების, ურარტუელების, კოლხების, იბერების, ხალიბების, არიელების და სხვა, პირველი ცივილიზაციების და კულტურების შემოქმედთა გენეტიკას. ეს არის დიდი „კარდჰუს ერი“, რომელიც იმდენი ჭამეს გარშემომყოფმა მტრებმა, სანამ არ დააქვეითეს მისი ძლიერება. ისტორიის მანძილზე მოუწყვეს რამდენიმე ასეული გენოციდი და ეთნიკური წმენდა, ყოველი საუკუნე ეთნიკურ წმენდაში და ჰოლოკოსტში, სრულად ცეცხლში დაწვაში გამოატარეს, მაგრამ საოცარია, რომ ამან მხოლოდ გამოაწრთო ისინი, როგორც ცეცხლი აწრთობს ფოლადს. თვითგადარჩენა და ჭირში არნახული გაძლება ქართველების ეთნიკურ პროფესიად იქცა. ქართველებს თავისი დედაქალაქი 29-ჯერ სრულად გადაუწვეს და ოცდაცხრაჯერვე სრულად და უფრო დიდი დიდებით აღდგა თბილისი! ქართველები, მათი დედაქალაქი თბილისი და ფრინველი ფენიქსი ერთი რამით ჰგვანან ერთმანეთს - დაბერებული და დამწვარი ფენიქსი საკუთარივე ფერფლიდან აღდგება და ახალ სიცოცხლეს იწყებს. თბილისის და ქართველების ისტორია დაფერფვლის და ფერფლიდან აღდგომის ისტორიაა. მე ვუწოდებ ქართველებს „ფენიქსის ერს.“

ძველი ბერძნები და რომაელები საქართველოს მოსახლეობას ორ დიდ ეთნიკურ გაერთიანებად წარმოადგენდნენ. დასავლურ ქართულს უწოდებდნენ კოლხებს და კოლხიდას, აღმოსავლურ ქართულს – იბერებსა და იბერიას. ეს შეხედულება არც ბიზანტიურ ეპოქაში შეცვლილა.

ტომთა დღევანდელ სახელებს თუ მოვიშველიებთ, კოლხები არიან: აფხაზები, აჭარლები, გურულები, იმერლები, ლაზები, ლეჩხუმლები, მეგრელები, რაჭველები, სვანები. ანტიკურ ეპოქაში მათი საერთო სახელია კოლხი, ხოლო მათ საცხოვრისს კოლხეთი ეწოდება (მკითხველი მიხვდება, რომ არ ვიზიარებ ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში გავრცელებულ ყოველად მცდარ შეხედულებას, თითქოს იბერიულენოვანი მოსახლეობა მოგვიანებით შევიდა კოლხეთის

ტერიტორიაზე. კოლხები და იბერები დასავლეთ საქართველოში აიეტის დროსაც ერთად ცხოვრობდნენ.

დღეს ქართველი ხალხი შემდეგი კუთხეებისა და შესაბამისად ლოკალური ჯგუფებისგან შედგება. ესენია აფხაზეთი– აფხაზები, აჭარა-აჭარლები, გურია- გურულები, თუშეთი-თუშები, იმერეთი-იმერლები, კახეთი-კახელები, კლარჯეთი-კლარჯები, ლაზები, ლეჩხუმი-ლეჩხუმლები, სამეგრელო-მეგრელები, მესხეთი-მესხები; ხევი- მოხევეები, რაჭა-რაჭველები, სვანეთი-სვანები, ტაო-ტაოხები, ფშავი-ფშაველები, ქართლები, ხევსურები, ჯავახები, ჰერები, ანუ დღევანდელი ინგილოები. აფხაზები ქართველი ერის ძირითადი ნაწილია და მათი საცხოვრისი, აფხაზეთი, საქართველოს ღვიძლი ტერიტორიაა.

საინტერესოა და აქტუალური საქართველოს სახელმწიფოს თანამედროვე სახელის ისტორია.

ძველ ქართულ ისტორიულ წყაროებში „ყოველთა ქართველთა“ ანუ საქართველოს სახელმწიფოს სახელია ქართლი; ლეონტი მროველის „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, ფარნავაზმა (ძვ.წ. IV ს.) განაახლა ქართლი, რომელიც მოიცავდა რვა დიდ საერისთავოს ანუ კუთხეს (ქვეყნებს): ეგრისს, სვანეთს, მარგვეთს, კახეთს, ჰერეთს, კახეთს, გარდაბანს, ტაშირს, აბოცს, ჯავახეთს, კოლას, არტაანს, სამცხეს, აჭარას, კლარჯეთს. (ქართლის ცხოვრება. 24-25)

მემატიანე აღნიშნავს, რომ ქუჯ-ფარნავაზის სახელმწიფოში - სრულიად ქართლის შემადგენლობაში არ შემოვიდა ჩრდილოდასავლეთ საქართველოში (თანამედროვე კოდორიდან - ყუბანის შესართავამდე ტერიტორია) მცხოვრები ქართველური (ეგროსის) მოდგმა; ეგრისელთაგან განსხვავებით, მათ ისევ ბერძენთა პროტექტორატის ქვეშ დარჩენა ირჩიეს:

„ეგრის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა, რამეთუ მკვიდრთა მის ადგილისათა არა ინებეს განდგომა ბერძენთა...“, მოგვიანებით ეს ტერიტორია მაინც დაუთმეს ბერძნებმა ქართველებს. ეგროსის წილი ქვეყნის ამ ნაწილში, რომაული წყაროების მიხედვით, წელთაღრიცხვათა მიჯნაზე ლაზები ცხოვრობენ, უფრო ადრე კი, ძირითადად, კოლხური ტომები.

ახ.წ. I-II ათასწლეულების მიჯნაზე ტერმინ ქართლს ცვლის

საქართველო (ან: ერთობლივი საქართველო).

ქართული წყაროების მიხედვით, ქართველთა ძირითადი თვითსახელწოდებაა ქართუ-ელ-ი; წყაროებში ქართველი პირველად ჩნდება VII საუკუნეში, თუმცა ეს ტერმინი უფრო ადრეც უნდა ყოფილიყო აქტიურ გამოყენებაში; ქართ-/ქართლ-/ქართველ ფუძეები უკავშირდება ქალდ- ეთნონიმს, რომლისგანაც მიღებულია ქალდ-ხალ-დი-ც; კერძოდ: ქალდივ- > ქართივ- > ქართივ-ელ-ი > ქართველი. ივ. ჯავახიშვილი ერთმანეთთან აკავშირებდა ქართუ/კარდუსა და ქართველს; კერძოდ, მისი აზრით, “სიტყვა ქართველის პირველი ნაწილი “ქართუ“ საქართველოს სახელი უნდა იყოს... სიტყვა „კარდუხიც“ (“მეგრულ-ჭანური შტოს ტომის სახელი“) ჩვეულებრივ ეროვნების აღმნიშვნელ -ხი-თ ბოლოვდება; შეიძლება ამ სიტყვის პირველი ნაწილი ქვეყანას ნიშნავდეს... რაკი ამ ქვეყნის სახელი ორივე შტოს ტომების სახელწოდებაში მოიპოვება, უეჭველია, იგი ქართველების თავდაპირველი საერთო სამშობლო უნდა ყოფილიყო“, სიტყვები ნაირი, ბაიანა, ურარტუ მხოლოდ ქვეყნების საკუთარი სახელებია, თვითონ ხალხი კი თავისთავს ქალდის ანუ ხალდის უძახდა. ეს სახელი ქართველი ტომების საზოგადო სახელწოდება იყო (ქართუ-ელი, კარდუ-ხი).

ქალდეასაგან ქართველის მომდინარეობა პოპულარული გახდა XX საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწე მწერლებისათვის, განსაკუთრებით აღსანიშნავია გრიგოლ რობაქიძის რემინისცენციები. XX საუკუნის დასასრულს კი ამგვარი მიდგომა კვლავ გაააქტიურა ზვიად გამსახურდიამ. ის იმოწმებდა რა ნიკო მარის მოსაზრებას, ქართველთა სახელს და საცხოვრისს მთა კარდუს სახელთან (ამჟამინდელ არარატთან) და ღვთაება კარდუსთან აკავშირებდა; ზოგი უცხოელი სპეციალისტი იბერ-ქართველთა წინაპრებად თვლიდა ზემო მესოპოტამიაში – ისტორიულ გორდუენეში – მცხოვრებ კარდუხებს.

აზონ-ქუჯ-ფარნავაზის წინა პერიოდში მიმდინარე ქართველური ტომების გაერთიანების პროცესში საერთო ქვეყნის სახელად მკვიდრდება ქართლი, საერთო თვითსახელწოდებად კი - ქართუელი: ორივე ფუძე მომდინარეობს დიდი ღვთაების სახელისგან - ქართუ/ქართი: ქართუ > ქართუ-ელი (თეონიმიდან წარმოიქმნა

ეთნონიმი); ქართ > ქართ-ლ-ი (ქართლი - ღვთაება ქართის/ხალდის ქვეყანა).

ქართუ-ელ-ი ქართველთა უძველესი ავტოეთნონიმი (ენდოგენური ეთნონიმი), ქართლი კი - ქართველთა სახელმწიფოს უძველესი ქართულენოვანი ქორონიმი ჩანს.

ცნობილია, რომ ქართველისა და შესაბამისად საქართველოს აღსანიშნავად სხვადასხვა ენებში განსხვავებული სახელები გამოიყენება. ვგულისხმობთ იმას, რომ ქართველის აღსანიშნავად თურქულში გვაქვს სიტყვა - „გურჯუ“ (ქვეყანა - „გურჯისტან“), რუსულში - „გრუზინ“ (ქვეყანა - „გრუზია“, ინგლისური - „ჯორჯიან“ (ქვეყანა - „ჯორჯია“)... არის კანონზომიერი სწრაფვა, ქართული საზოგადოებისა, რომ ქართველი ერის (ქვეყნის) აღმნიშვნელ სახელად დასტურდებოდეს ერთადერთი ქართული ფორმა - ქართველი და საქართველო. ამ ფორმით მოიხსენიებდნენ მას სხვა ქვეყნებიც (შევადართო ლიეტუვა...). ამდგომარ მიდგომას მხარს უჭერს ის ფაქტი, რომ ენობრივი ნორმების გათვალისწინებით ტოპონიმები არ ითარგმნება.

ქართველთა აღმნიშვნელი ძველი სახელები

1. წინარექართველურ (იბერიულ-კავკასიურ-წინააზიურ) და ქართველურ ტომთა აღმნიშვნელი სახელები

ძვ.წ. IV-III ათასწლეულების კავკასიის და მცირე აზიის საზოგადოებრივი ჯგუფების აღსანიშნავად არსებობდა წინარექართველური, პირობითად, იბერიულ-კავკასიური მოსახლეობა, რომლის დივერგენციითა და სხვა ხალხებთან მეტ-ნაკლები კონვერგენციით ძვ.წ. II ათასწლეულში ჩამოიძერწნენ - ჩრდილოკავკასიური ტომებიც და მაშინდელ კავკასიაში დომინანტი საერთოქართველური ეთნოსიც, რომელმაც შექმნა შთამბეჭდავი „კოლხური კულტურა შემდეგ, (ფუტყარაძე, 1991) მრავალრიცხოვანი ტომებისა თუ მიგრაციის შედეგად, ეს ხალხიც დაიქსაქსა 20-ზე მეტ ქართველურ ტომად. ამ ტომთაგან ძვ.წ. I ათასწლეულის მეორე ნახევარში ისევ შეიკრა ქართველი ერი, აღდგა ქართველთა სახელმწიფოც, რომელიც შემდეგ პერიოდებში დროდადრო ცალკეულ თემთა კუთხურ სამთავროებად იშლებოდა და ისევ ერთიანდებოდა...

„(ფუტკარაძე 2006...)“

თანამედროვე მსოფლიოში არსებული ყველა ერის (ეთნოსის) ენამ, ფსიქიკურმა წყობამ, ხასიათმა თუ კუთვნილმა ტერიტორიამ ბოლო 10 საუკუნეშიც კი სერიოზული ცვლილება განიცადა; 40-60 საუკუნის მანძილზე, მაგ, ძვ.წ. IV-III ათასწლეულებში მცხოვრები დიდი ტრადიციების დამწერლობების მქონე ხალხებიც კი (შუმერები, ეგვიპტელები...) გაქრნენ ისტორიის ასპარეზიდან და წარმოუდგენელია, დამწერლობის არმქონე, გაცილებით მცირერიცხოვანი ეთნიკურ ჯგუფები დღემდე უცვლელად ვერ შეომინახავდნენ ენას და კულტურას.

ძვ.წ. VI-II ათასწლეულებში ქართველურ-ჩრდილოკავკასიურ-წინააზიური მოდგმის ბევრი ტომი არსებობდა, რომელთა ნაწილი საერთოდ დაიკარგა, მეზობლებთან აირია, ნაწილი კი, ხანგრძლივი კონვერგენციის პროცესით, მეტ-ნაკლებად "აისახა" თანამედროვე იბერიულ-კავკასიურ ეთნოსებში; უძველესი დროიდან ვიდრე "დიდ კოლხურ კულტურამდე" არსებული ტომები, პირობითად, საერთოკავკასიურ-ახლოაღმოსავლურ მოდგმად შეიძლება მივიჩნიოთ, ხოლო ძვ.წ. II ათასწლეულის დასასრულიდან უკვე შეგვიძლია ვილაპარაკოთ საკუთრივ ქართველურ და ჩრდილოკავკასიურ ტომებზე.

ჩვენი ნაშრომის მიზანი გახლდათ სამეცნიერო ლიტერტურიდან მოგვეძიებინა ძვ.წ. III-I ათასწლეულებში არსებული ათობით ქართველური თუ წინარექართველური, წინარეკავკასიური იმ ეთნონიმების სახელები, რომელთა დიდი ნაწილი ქართველთა წინაპრების აღმნიშვნელია. ასევე ვიმსჯელოთ ახალი ქართველურ ეთნონიმებზე. რიგ შემთხვევებში წარმოავდგინეთ წყაროებში დაცული ზოგი სახელის ისტორია, სტრუქტურა თუ სემანტიკა.

1. 1 ხურიტები¹, მითანელები, მატეენები (მითანი\მითანის მოსახლეობა), ურარტუელები²

ძვ. წ. III-II ათასწლეულებში ხურის ენაზე მოლაპარაკე ტომები ბინადრობდნენ მდინარე ევფრატის შუაწელს ზემოთ ჩრდილოეთით გადაჭიმულ ოლქებში (ჩრდილო მესოპოტამიაში); XVI საუკუნიდან მათ შექმნეს მითანის დიდი სახელმწიფო. სპეციალისტთა დასკვნით, ხურიტების/მითანის ენა ერგატიული კონსტრუქციისა იყო; მკვლევართა ერთი ნაწილის აზრით (არნ.ჩიქობავა, ი.დიაკონოვი, ს.სტაროსტინი, ნ.ნოზაძე), იგი ენათესავება იბერიულ-კავკასიურ ენებს.

არნ. ჩიქობავას აზრით, იბერიულ-კავკასიური ენები (მათ შორის ქართულიც - ტ.ფ.) ენათესავება ახლო აღმოსავლეთის ძველი კულტურის მკვდარ ენებს: ხეთურს, ჰარულს/ხურიტულს, მიტანი-ენას, ურარტულს, ელამურს... ქართული ენა ხეთურ-იბერიული წრის ცოცხალი ენაა; ეს არის არსებული განსხვავებანი მეორეული(ჩიქობავა, 1950, გვ. 6) (ელიქიშვილი, 1999, გვ.19.)

ხურიტულ-ურარტულ ენაზე/ენებზე (აბრუპტივებისა და ერგატიული კონსტრუქციის მქონე ენაზე) მოლაპარაკე ხალხის ერთი ნაწილი მონაწილეობდა ქართველი ერის ფორმირებაში, მეორე ნაწილი ასახულია სხვა იბერიულ-კავკასიურ ენებში, მესამე ნაწილი კი ასიმილირდა მოსული ინდოევროპელი არმენების მიერ (სწორედ ურარტული ან ქართველურის მონათესავე სხვა რომელიმე ენის სუბსტრატით უნდა აიხსნას სომხურში აბრუპტივების არსებობა). შდრ.: ჰეკატატოს მილეტელის (ძვ.წ. 549-472), ჰეროდოტეს (ძვ.წ. 484-425) და სხვათა ცნობებით.

ძვ.წ. IX-VI საუკუნეებში სამხრეთ ამიერკავკასიისა და დღევანდელი ირან-თურქეთის მომიჯნავე ტერიტორიაზე არსებობდა იმ დროისათვის ერთ-ერთი უძლიერესი

¹ ხურის ტომები — მითანის სამეფოს ძირითადი მოსახლეობა, ენობრივად ურარტულთა მონათესავე ტომები.

² ურარტუ იყო სამხრეთ კავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთის ტერიტორიაზე მდებარე ერთ-ერთი უძველესი იბერო-კავკასიური სახელმწიფო, რომელიც ჩამოაყალიბა იმავე არმენების მოსვლამდე აქ მცხოვრებმა მოსახლეობამ, რომელიც იყო ნაირის ქვეყნების (ძვ.წ. 1114-860) მოსახლეობა.

სახელმწიფო- ურარტუ; თავად ურარტუელები თავიანთ ქვეყანას ბიაინილის უწოდებდნენ (ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორია), ხოლო თავიანთ თავს – ხალდეხს. (შჩანიშვილი, 1927, გვ.3)

ივ. ჯავახიშვილის აზრით, აღაროდებ/ურარტუელებშიც უნდა ვიგულისხმოთ ქართველთა უშუალო წინაპრები. (ვაჟა-ფშაველას, 1966, 47)

1.2 ხათები

ძვ.წ. XXIII საუკუნიდან ათასი წლის მანძილზე ცენტრალურ ანატოლიაში (კაბადოკიისა და პონტოს ტერიტორიაზე) არსებობდა ძლიერი ხათის სახელმწიფო. (გიორგაძე, 2002)

შუმერულისა და ხურიტულის მსგავსად, ხათური ენა ითვლება ერგატიული კონსტრუქციისა და აგლუტინაციური ტიპის უნად; სპეციალისტთა ვარაუდით, იგი ენათესავება თანამედროვე ქართველურ და აფხაზურ-ადიღურ ენებს (ქრ. გირბალი, ი.დუნაევსკაია, ვ. ივანოვი). ლოგიკურია, ვიფიქროთ, რომ ხათური, როგორც ოფიციალური ენა, შეცვალა მოსული ინდოევროპული ეთნოსის ენამ - ხეთურმა, მაგრამ ხათური ტომების ენა-კილოები დარჩა ყოველდღიურ გამოყენებაში და გარკვეული ტრანსფორმაციებით შემოგვენახა ქართველურ და სხვა იბერიულკავკასიურ ენებში.

1.3 ქასქები/ქაშქები და აბეშლაელები (ქართველები)

მოხსენიებულია ძვ. წ. XVII-XIII საუკუნეების ხეთურ ლურსმულ წყაროებში, ასევე, ასურულ, ეგვიპტურ, ურარტული. ისინი ცხოვრობდნენ ხეთებისგან ჩრდილოეთითა და ჩრდილო-აღმოსავლეთით მოგვიანო ხანის ანატოლიაში (პონტოში). (ფუტკარაძე)

მკვლევართა ერთი ნაწილის (გ. შელიქიშვილი, ი.დუნაევსკაი, ი. დიაკონოვი აკამენხუბერი, ვარძინა, გაჩირიკი) აზრით, ქასქების ენა ერთ-ერთი აფხაზურ-ადიღური ენაა. (გოგიორგაძე, 2000, გვ.9)

მ. ქურდიანოს აზრით, ხუბუშქიელები აბაშიდან ერთ-ერთი სამხედრო ექსპედიციის დროს ამიერკავკასიიდან გადასახლდნენ

ვანის ტბის მიდამოებში, სალმანასარ III სთან დამარცხების შემდეგ მათგან მხოლოდ „ქვეყნის სახელი და სამეფო დინასტია დარჩა“ (მჭურდიანი, 2001, გვ. 130-131)... მ. ქურდიანი ამ დასკვნებს აკეთებს ხუბუშქიას სათუო ეტიმოლოგიის მიხედვით, კერძოდ, მისი აზრით, საერთოქართველური (resp. ქართული) აბაშ- ფორმისგან წარმოიქმნა აბეშალ- და ზანური ხუბუშქ- ვარიანტი.

ივ. ჯავახიშვილის, პუშაკოვის და სხვათა აზრით, ქაშქები მერმინდელი კოლხების წინაპრები არიან, გრ.გიორგაძის ვარაუდით, ტომთა გაერთიანებანი ქასქები და აბეშლაელები მეგრულ-ლაზური წარმოშობისანი შეიძლება იყვნენ, რამდენადაც, ეთნონიმ მუშკშიც და სხვა ტოპონიმებშიც ხშირია სქ/სგ/შქ თანხმოვანთკომპლექსები, რომლებიც ზანურსვანური რიგის კომპლექსებია. (გიორგაძე, 2000, გვ. 16) ამგვარად, ხათებისა და ხურიტების მონათესავე ქასქები, აბეშლაელები, ხუბუშქიელები, ურარტუელები.. წინარექართველურ-კავკასიურ ტომთა აღმნიშვნელი სახელებია, ამ და სხვა ტომებისგან ძვ.წ. II-I ათასწლეულებში ჩამოიძერწნენ ქართველებიც, ჩერქეზებიც, ვაინახებიც და ლეკებიც...

სხვაგვარად ვერ აიხსნება ის ფაქტი, რომ ძველი წინააზიური ენების კვალი შთამბეჭდავია ქართველურშიც და სხვა იბერიულ-კავკასიურ (აფხაზურ-ადიღურ, ვაინახურ, დაღესტნურ) ენებშიც.

1.4 მუშქები, მუშქა/მუშქი, მოსხები, მოსოხი/მეშხი, მოსხიკეს მცხოვრებლები

სამეცნიერო ლიტერატურაში მიღებული აზრის თანახმად, ძვ.წ. XII-VII საუკუნეების ასურულ ლურსმულ წყაროებში მოხსენიებული მუშქები, ბიბლიური მოსოქ-მოსოხ-მეშხ- სახელწოდებები ბერძნულ-რომაული ტექსტების მოსოხები, ძვ. წ. IV საუკუნეში არსებული სახელმწიფო მოსხიკე (ჯავახიშვილი, 1908, 22) (ნ.ხაზარაძე, 1998) (ხაზარაძე, 2001, 273) (დიაკონოვი, 1984)-მოსხების/მესხების ქვეყანა, „ქართლის ცხოვრების“ არიან ქართლი და ქართველთა ერთი ჯგუფის აღმნიშვნელი თემონიმი მესხი ერთმანეთთან დაკავშირებული ცნებებია, კერძოდ, ისინი მიემართება ქართველურ მოდგმას, რომლის განსახლების (თუ მოძრაობის) ძირითადი ტერიტორიაა ზემო ევფრატისპირეთი (ძვ.წ. XII ს.)-კაბადოკია-ჰალისის შუა დინების

სამხრეთი (ძვ.წ. VIII ს.)-პონტოს ტერიტორიის ნაწილი და, ბოლოს, საშხრეთდასავლეთი ამიერკავკასია.

მწ. VI ს. ბერძენი მწერლის – ჰეკატაიოს მილეტელის მოწმობით, მოსხები კოლხური ტომია (ჩვენი აზრით, აქ კოლხური ქართველურის სინონიმია ტ.ფ): ისინი ცხოვრობდნენ მატეენების (მითანის) მეზობლად - მესოპოტამიის ჩრდილოეთით, ანდა მცირე აზიის ჩრდილო-აღმოსავლეთით (თ.ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ. 43-44)).

ჰეროდოტეს (ძვ.წ. V ს.) მიხედვით, მოსხები კოლხებთან (აქ უკვე კოლხები მხოლოდ ერთ-ერთი ქართველური ტომის სახელია), სასპირებთან, ხალიბებთან (ქალიბებთან), მაკრონებთან, ტიბარენებთან, მოსინოიკებთან და მარებთან ერთად ცხოვრობდნენ მცირე აზიის ჩრდილოეთით შავი ზღვის აღმოსავლეთ თუ სამხრეთ სანაპიროზე სპარსეთის მეფე დარიოს I (ძვ.წ. 524-485) დროს. (ჰეროდოტე, 1976, 634, ყაუხჩიშვილი, 1976, 47-660)

სტრაბონის (ძვ.წ. 64 - ახ.წ. 24) მიხედვით, მოსხები ცხოვრობენ ამჟამინდელ დასავლეთ საქართველოში - შავი ზღვის სანაპიროზე კოლხების გვერდით, ჰენიოხებისა და კერკეტების სამხრეთით (საკითხის მიმოხილვისათვის იხ., გ.ქავთარაძე, 1985, გვ. 82-86), სტრაბონისვე ცნობით, ადრინდელი მოსხური ქვეყნის (ფუტარაძე) ერთი ნაწილი აქვთ კოლხებს, მეორე - იბერებს და მესამე – არმენიელებს. (ყაუხჩიშვილი, 1976, 140-145)

მოსხები/შესხები ერთ-ერთი ძველი ქართველური ტომის სახელია, რომელიც მეზობელ თუ არამეზობელ ხალხთაგან ისტორიის ერთ მონაკვეთში განზოგადებული იყო “ყოველთა ქართველთა“ სახელად.

1.5 დაიანელები, დიაუხელები, ტაოხები

ძვ. წ. XII-VIII საუკუნეების ასურულ და ურარტულ ლურსმულ ტექსტებში დამოწმებულია დაიანის ქვეყანა; მკვლევრები ამ სახელწოდებას უკავშირებენ ურარტული ლურსმული ტექსტების დიაუხს, ბერძნული წყაროების ტაოხის, ძველი სომხური წყაროების ტაიქს და ისტორიული საქართველოს ერთ კუთხეს – ტაოს (გიორგაძე, 2002) ვარაუდობენ, რომ ეს იყო ძლიერი ქართველური ტომ,

(მელიქიშვილი) რომლის მეფე სენზე გამარჯვებითაც საგანგებოდ ტრაბახობდა ასურეთის მეფე ტიგლათფილესურ.

1.6 კოლხები

ძვ. წ. XII-VIII საუკუნეების ასურულ და ურარტულ ლურსმულ ტექსტებში დადასტურებულია კილხი და კულხა/კოლხა გეოგრაფიული ტერმინები, რომლებიც გაიგივებულია ბერძნულ-რომაული წყაროების კოლხი და კოლხის სახელწოდებებთან; ივ.ჯავახიშვილის აზრით, კოლხები ასურული წყაროების კასკები არიან. (ჯავახიშვილი, 1908, 30)

სამეცნიერო ლიტერატურაში გაზიარებულია ნ.მარის აზრი, რომ კოლხთა პოლიტიკური გაერთიანება ძვ.წ. II ათასწლეულის დასასრულს და I ათასწლეულის დასაწყისში³ იყო სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, ცენტრით ჭოროხის ხეობაში; VII საუკუნიდან მისი ცენტრი გადადის დასავლეთ საქართველოში – რიონისპირეთში. (მელიქიშვილი, მექელაძე, ლომოური, ლორთქიფანიძე, 1986)

ფსევდო-სკილაქსის აზრით, კოლხებით დასახლებული ტერიტორია ვრცელდება დიოსკურიიდან მდინარე აფსაროსამდე ე.ი. სოხუმიდან ჭოროხამდე. ფსევდო-სკილაქსის ცნობებს იმეორებს სკილაქს კარიანდელი (ძვ.წ. VI-V ს.).

ჰეროდოტე ამტკიცებდა, რომ კოლხები ეგვიპტიდან იყვნენ წამოსული, მისი აზრით, სამხრეთის (მეწამული) ზღვიდან ჩრდილოეთის (პონტოს) ზღვამდე ცხოვრობდა ოთხი ტომი: სპარსელები, მიდიელები, სასპერები და კოლხები (ჰეროდოტე, 1975, გვ.156, 262); აქ კოლხებიც და სასპერებიც უფრო ტომთა გაერთიანებების აღმნიშვნელია, ვიდრე ცალკეული ტომებისა (კოლხების შესახებ იხ. ივ.ჯავახიშვილი, 1950, გვ.12). ამას ადასტურებს ქსენოფონტეს მოგზაურობის დღიურებისა და ფსევდო-სკილაქსის ცნობების შედარება;კერძოდ: ფსევდო-სკილაქსი ტრაპეზუნტისა და კერასუნტის მიდამოებში ასახელებს ბიძერებს, ეკექედრიებს, ბექედრებს, მაკროკეფალებს და მოსინოდკებს, ამავე პერიოდშივე ქსენოფონტე ტრაპეზუნტ-კერასუნტის რეგიონში

³ ძვ.წ. VII ს. 20-იან წლებამდე

ასახელებს მხოლოდ კოლხთა ტომს (თ. მიქელაძე, 1967, გვ.97); მითრიდატე-პომპეუსის ბრძოლებთან დაკავშირებით კოლხებს ახსენებს II საუკუნის მოღვაწე აპიანე (აპიანე, 1959) სავარაუდოა, რომ კოლხებად იგი მიიჩნევს ტომთა დიდ გაერთიანებას, რომლებიც შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე ცხოვრობდნენ; აღმოსავლეთ საქართველოში ამ დროს იბერები სახელდებიან.

არიანეს მიხედვით, ტრაპეზუნტელების მოსაზღვრენი არიან კოლხები; ამათ გვერდით არიან სანები (ქსენოფონტეს მიხედვით, იგივე დრილები), მაკრონები და ჰენიოხები. (ბერძენი მწერლები, 1983) დღევანდელი დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას არიანე (II ს.) უკვე ლაზების სახელით იხსენიებს: „ლაზიკას ჩამოუდის მდინარე, სახელად რეონი, სადაც კოლხებს ძველად ციხე აუგიათ“.. ამ პერიოდიდან ერთმანეთს ხშირად ენაცვლება ტერმინები: კოლხი და ლაზი; მაგ., V საუკუნის ანონიმი ავტორი წერს: “დიოსკურიიდან ვიდრე აფსარის წყლამდე წინათ ცხოვრობდა ის ხალხი, რომლებსაც კოლხები ეწოდებოდათ და მერე გადაერქვათ ლაზები,, (გეორგიკა, 1965)

იპოლიტე რომაელი (III ს.), ამიანე მარცელინე (IV ს.), ეპიფანე კვიპრელი (314-403) და მრავალი სხვა მოგვიანებითაც ტერმინ კოლხებს ირჩევენ, სხვები კი ლაზებს იყენებენ მაგ., იოანე ლიდე (VII ს.) წერს: "კოლხიკეს ამჟამად ლაზიკეს ეძახიან ლაზების ჰეგემონობის გამო,, (გეორგიკა, 1970) აგათია სქოლასტიკოსი (VI ს.): “ლაზებს რომ ძველად კოლხები ეწოდებოდათ და სწორედ ისინი არიან, ამაში ეჭვი არ შეეპარება არავის, თუკი ის გაეცნობა ფაზისის, კავკასიისა და მათ გარშემო მდებარე ქვეყნების მოსახლეობას... ლაზები ამაყოფენ კოლხთა ძველი სახელით,, (გეორგიკა, 1936)

იოანე ცეცეს მიხედვით : „კოლხები ინდოელი სკვითები არიან, მათ ლაზებიც ეწოდებათ და ცხოვრობენ აბაზგების, წინანდელი მასაგეთების მახლობლად"; „კვიტაია კოლხეთის ქალაქია, ხოლო კოლხები ლაზური ტომია, ცხოვრობენ აბაზგების მახლობლად“, კოლხებს აზიელი სკვითებიც და ლევკოსირებიც ჰქვიათ; ისინი ცხოვრობენ აზიის მხარეში მდინარე ფაზისის ირგვლივ"(გეორგიკა, 1967)

კოლხა უნდა მომდინარეობდეს ძველი ქართული პროვინციის კოლას

სახელისგან (ი ჯავახიშვილი, 1950, გვ. 12): კოლა/კოლ-ი - კოლ-ხ-ი; ქართულ წყაროებში ფუძე კოლა ადრიდანვე დასტურდება, ხოლო ქორონიმის მეორეული ვარიანტი კოლხეთი ქართულში ბერძნულის ანალოგიით გვიან იქმნება.

1.7 კოლები

კოლები პირველად დასტურდებიან ჰეკატაოს მილეტელთან (ძვ.წ. 549-472); ფსევდო-სქილაკსის (ძვ.წ. IV ს.) ცნობების მიხედვით, კორაქსები და კოლები დაახლოებით ბზიფის შესართავის რაიონში არიან საგულგებელი. (ყაუხჩიშვილი, 1976)

საქართველოს ისტორიული პროვინცია კოლა, ეთნონიმი კოლ-ხ-ი/კოლ-ხ-ა და კოლები/კოლიკე საერთო ფუძისგან წარმომავალი სიტყვებია (პ.ინგოროყვა, 1954, გვ.138: კოლხი და კოლაელები სინონიმებია); ასევე, ტრაპიზონისა და ბიჭვინთის რეგიონებში ერთსა და იმავე დროს დაფიქსირებული კოლხები და კოლები მონათესავე ტომები არიან. პ.ინგოროყვას აზრით, კოლასგანაა ნაწარმოები კლარჯი: კოლ-არ-ი > კოლარჯი. (ინგოროყვა, 1954)

1.8 კორაქსები

კორაქსები კოლხური ტომია.

1.9 კარდუხები

კარდუხებით დასახლებული ტერიტორიის საზღვრებია: ჩრდილოეთით - თანამედროვე ბოტან-ჩაი, დასავლეთით - ტიგროსი, სამხრეთით - თანამედროვე ქურთისტანის მთიანეთის დასავლეთი ნაწილი.

ბერძნულ-რომაულ წყაროებში კარდუხების სახელის ვარიანტებია: გორდუენოი და ჩორდუენი. (ყაუხჩიშვილი, 1976)

1.10 კარდუ/კარდუ-ხ

ფუძესთან აკავშირებდა ქართუ(-ელ-) ფუძეს ივ. ჯავახიშვილი⁴: კარდუ- ფორმას სალდ ფუძისგან მომდინარედ თვლის ა.სვანიძე (ა. სვანიძე, 1937, გვ.14); შდრ., უფრო ადრე, ქართუ-ელ-ფორმას ქალდ-ე (ქალდეა) სახელთან აკავშირებდა ილია ჭავჭავაძე:

⁴ ი. ჯავახიშვილი, 1960, გვ.411-412

"ძალიან ჭკუასთან ახლოა და ადვილად საფიქრებელი, რომ ლურსმულ წარწერებში მოხსენიებული „ქალდი“, „ქალდისი“ იგივე „ქართლისი“ იყოს... (ჭავჭავაძე, 1941)

1.11 თაბალები, თობელები

ძვ.წ. IX-VII საუკუნეების ასურული წყაროების **თაბალის ქვეყანას** (თა-ბა-ლუ) მკვლევართა უმრავლესობა ანტიკური ხანის დიდ კაბადოკიაში ათავსებს.

ისტორიულ წყაროებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებობს მტკიცებულებანი, რომ თუბალ/თობალის ჩამომავალნი არიან ტიბარენები, ტიბარები, იბერები ანუ ქართველები. (ფლავიუსაი, მარი, ჯავახიშვილი, ინგოროყვა, 1908)

თაბალებსა და ტიბარენებს სხვადასხვა ხალხებად მიიჩნევს ნ.ხაზარაძე (შდრ.: **თაბალი** - გვიანდელი ხეთური პოლიტიკური გაერთიანება მცირე აზიაში); მისი აზრით, ასურული **თაბალ-**, ძველებრაული **თუბალ-** და ძველ ბერძნულად ნათარგმნ ბიბლიაში დამოწმებული **ობელ** შეუძლებელია ქართველური დიალექტური (შესაბამისად, ქართულ-სვანურ-მეგრული) ვარიანტები იყონ, ვინაიდან იდენტურ სახელთა მსგავსი ვარიანტულობა ხშირია ასურულ, ხეთურ, იეროგლიფურ-ლუვიურ, ძველ ებრაულ და ძველ ბერძნულ ენებში; მაგ., შდრ.: ასურული **გამირ-**, **მუშქუ** და ძველბერძნული **გომერ-**, **მეშეჰ-**; ხეთური **კუმანი** და ასურული **კამმანუ**; ხეთური **თეგერმა** და ძველბერძნული **თოგორმა**...

ნ.ხაზარაძის ლოგიკური დასკვნით, „თაბალისათვის ნავარაუდევია ტერიტორია ძველთაგანვე - ხეთურ-ლუვიური ტომების გავრცელების არეალში შედიოდა“ (ხაზარაძე, 1978, 2001)

ბერძნულ-ბიზანტიური წყაროების **თობელები/თეობელები** და ქართული თარგანების **თოვილები** სახელდებიან მხოლოდ ბიბლიურ კონტექსტში, კერძოდ: იოსებ ფლავიუსი (I ს.): „... თობელმა დააფუძნა თობელები, რომლებსაც ახლა იბერები ეწოდებათ,, (გეორგიკა, 1961)

1.12 ტიბარენები/ტიბარენი

ჰეკატალოს მილეტელის (ძვ.წ. 549-472) მიხედვით, ტიბარები ცხოვრობდნენ თანამედროვე ორდუს მიდამოებში (ყაუხჩიშვილი, 1978) ჰეროდოტეს (ძვ.წ. 484 -425) ცნობით, მეფე დარიოსისგან (524-485) „მოსხებს, **ტიბარენებს**, მაკრონებს, მოსინოიკებსა და მარებს შეწერილი ჰქონდათ 300 ტალანტი“ (ყაუხჩიშვილი, 1978)

ტიბარენებიც და იბერებიც ქართველურ ტომთა განსახლების ველში ცხოვრობენ და ისინი ქართველურ ტომები არიან ადუნდა მივიჩნიოთ.

1.13 სასპერიები, სვისპირიტები, იბერები (იბერია/კავკასიის იბერია)

ჰეროდოტეს მიხედვით, სასპერიები ცხოვრობდნენ კოლხიდასა და მიდიას შორის:

“კოლხიდიდან მიდიაში გადასასვლელი დიდი არაა, მხოლოდ ერთი ტომია ამ ქვეყნებს შორის, ესაა სასპერიების ტომი“ (ჰეროდოტე, 1975) რამდენადაც ჰეროდოტესთან საერთოდ არაა ნახსენები იბერები, სპეციალისტები ვარაუდობენ, რომ **სასპერიები იგივე ჰიბერები/იბერები არიან (ი.ჯავახიშვილი, ს.ჯანაშია...).**

ვლიჩელის აზრით, სასპერიტებს უნდა შეექმნათ „პროტოქართული ასო-ნიშნები“, რომლებიც ძვ.წ. IV საუკუნეში შევიდა კოლხეთსა და იბერიაში (იქვე, გვ. 19-25)

ჰესპერიტები ბერძნული Hespera-ს მიხედვით წარმოქმნილი წარმომავლობის სახელი ჩანს და **დასავლეთ** არმენიის მოსახლეობას აღნიშნავს (გ. ქავთარაძე, 1985. გვ. 132).

ისტორიული ტოპონიმებზე დაყრდნობით ქართველოლოგები ასკვნიან, რომ (ტაო და სპერიისპირი) ტაოხებისა და სპერების **ცალ-ცალკე არსებობდნენ; შეუძლებელია სპერების მეტყველების გამოცხადება ლაზურ-მეგრულად, რამდენადაც, პირველ რიგში, დასასაბუთებელია, საერთოდ იყო თუ არა ამ დროს მეგრულ-ჭანური; მეორეც, თუკი კოლხური ტომები მხოლოდ მეგრულ-ჭანურად მოლაპარაკე მოსახლეობის წინაპრებია და**

ჰეროდოტეს მიერ დასახელებული მეორე დიდი ხალხიც - სასპირებიც მეგრულ-ჭანურად მეტყველებენ, კავკასიასა და წინა აზიაში სხვა ქართველური ტომების ადგილი საერთოდ აღარ გვრჩება (ჰეროდოტე: ზღვიდან ზღვამდე ცხოვრობენ: სპარსელები, მიდიელები, სასპერები, კოლხები)...

სტრაბონის აზრით, იბერების მონათესავენი არიან აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მკვიდრი **სარმატები და სკვითები**; (ყაუხჩიშვილი, 1976) შდრ., ამავე პერიოდში ბერძნები წერდნენ, რომ მოსხების ქვეყნის ერთი ნაწილი აქვს იბერებს.

სტრაბონის (და მითრიდატეს ისტორიკოსების) შემდეგ უცხოური წყაროები დღევანდელ აღმოსავლეთ და ისტორიულ სამხრეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს, ძირითადად, **იბერიის/ივერიის სახელით** (ან მისი ფონეტიკური ვარიანტებით) მოიხსენიებენ; ამავე პერიოდიდან დასავლეთი და ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო ლაზიკად იწოდება. ისტორიული, თუნდაც ფარნავაზისდროინდელი ქართლის ამგვარი დანაწევრების საფუძველია სპარსეთისა და რომის მიერ საქართველოს განაწილება და არა საკუთრივ ქართული რეალობა.

1.13 საპირები - საპირებს/საბირებს

შუაგულ პონტოს მცხოვრებლებად თვლის სტეფანე ბიზანტიელი (გეორგიკა, 1936) შდრ., აპოლონიოს როდოსელის მიხედვით, საპირებსა და კოლხებს შორის მოსახლე ტომია ბიძერები, (როდოსელი, 1975) საპირებიც იგივე სასპირების მოდგმისანი ჩანან.

1.14 ქუთები, კოიტები/კვიტები

“ანაბასისის” დასასრულს ქსენოფონტე ჩამოთვლის იმ ქვეყნების მმართველებს, რომლებიც ბერძენმა მოლაშქრებმა გაიარეს; აქვე ასახელებს იმ ხალხებსაც, რომლებიც თავისუფალნი არიან; მათ შორისაა კოდტები:

“კარდუხები, ხალიბები, ხალდები, მაკრონები, კოლხები, მოსინიკები, კოიტები და ტიბარენები დამოუკიდებელნი არიან” (ქსენოფონტე,

1967)

პლინიუსი კოლტების ტომს სავრომატების სიახლოვეს ასახელებს. მ. მაქსიმოვა კი მათ მცირეაზიელ ხალხად თვლის.

თ.ყაუხჩიშვილი ამ ხალხს ქართული მოდგმისად მიიჩნევს და მის სახელად აღადგენს ქუთ-/კვიტ- გუძის, რომლისგანაც მიღებულად მიაჩნია ქუთაისის სახელიც. (ყაუხჩიშვილი, 1976.)

პ.ინგოროყვას აზრით, შემთხვევითად არ უნდა ჩაითვალოს ის გარემოება, რომ ერთმანეთს ემთხვევა ჯიქეთში მდებარე “ძველი ლაზიკის” თემის სახელწოდება (ქუთასი/ქოთაში) და ამჟამინდელი ქალაქის - ქუთაისის - სახელი.

კოდტები ფორმისთვის ამოსავალია *ქუთები; შდრ. VI საუკუნის მოღვაწის - პროკოპი კესარიელის - ცნობით, ძველად ქუთაისს კოდტაიონი ერქვა); შდრ.. მინადის მიხედვით, ქუთ- ფუძიანი სახელი კოლხთა მიწას, მხარეს აღნიშნავდა. (ინაძე, 1994)

წარმოდგენილი **ქუთ-** ფუძე შეიძლება გაცილებით ძველი დროიდან მომდინარეობდეს, კერძოდ, შეუსაბამობა არ იქნება, თუკი დავუშვებთ ვარაუდს, რომ ქუთ- ფუძე ძველი ხათების აღმნიშვნელი სახელის ფონეტიკური ვარიანტი იყოს: ხათ-/ქათ- > ქუთ- (შდრ.: *მას-ხ-/მოსხ-/მუსხ...

1.15 მარები

ჰეკატალოს მილეტელთან (ძვ.წ. 549-472) დასტურდება მარების ტომი; მარები ცხოვრობენ მაკრონებსა და მოსინოიკებს შორის ტრაპიზონ-კერასუნტის რეგიონში. (ყაუხჩიშვილი, 1972) გ. მელიქიშვილი: „მარები ცხოვრობდნენ სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, ჩრდილოეთ ანატოლიის მთებში“. (მელიქიშვილი, 1970) ჰეროდოტეს მიხედვით, მარებსა და კოლხებს ერთი მეტაური ჰყავდათ. (ჰეროდოტე, 1975.)

1.16 ბექედრები

პირველად ჰეკატალოს მილეტელთან (ძვ.წ. 549-472) ვხვდებით ბექევრებსაც; ბექევრები სახლობენ ხოიებს (ტაოხებს?) . დიდერებს შორის რიზეს რაიონში; ბექეირებს იცნობს ფსევდო-სკილაქ სიც

(ყაუხჩიშვილი, 1976) დიონისიოს პერიეგეტიც (III ს.) და მრავალი სხვა.⁵ (ფუტკარაძე)

1.17 ჰალიძონები, ხალიბები და ხალდები/ქალდები

ჰალიძონების ტომი დასტურდება ჰომეროსთან; მათი ქვეყანა ალიბე შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზეა საგულვებელი. სტრაბონის აზრით, ჰომეროსის ჰალიძონები, ხალიბები და ქალდები , ერთი და იგივე ხალხია (XII, 3,19-24). (ყაუხჩიშვილი, 1976)

ძველ წყაროებში ხალიბები კოლხურ ტომად ითვლება.

1.18 ხალდები/ქალდები

ცხოვრობდნენ ვანის ტბის მიდამოებშიც; ურარტუს დაცემის შემდეგ ამ ტერიტორიის ნაწილი დაიპყრეს მოსულმა არმენებმა. როგორც ჩანს, ამ პერიოდიდან ხალიბთა ცენტრი გადმოდის შავიზღვისპირეთში.

ხალიბებს იაფეტის შთამომავალ ტომად მიიჩნევს ბერძნული ტრადიცია. ხალიბებს მეომარ და რკინის დამამუშავებელ ხალხად თვლიან აპოლონიოს როდოსელი, სტრაბონი, დიონისიოს პერიეკეტი (II ს.), ამიანე მარცელინე (IV ს.) და მრავალი სხვა. (ტ. ფუტკარაძე)

საყურადღებოა, რომ ქართველოლოგიაში უარყოფილია აზრი იმის შესახებ, რომ რომაულ-ბიზანტიურ წყაროებში სკვითები მიემართება ქართველურ-კავკასიურ ტომთა გაერთანებებს, მონღოლებთან, თათრებთან, ხვარაზმელებთან ერთად.

ლოგიკურია სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული ვარაუდი, რომ **სკვითები ზოგადი ტერმინია, მაგრამ გამოიყენება არა საერთოდ არაბერძენთა, არამედ, მოცემულ კონტექსტში, უცნობ ტომთა აღსანიშნავად.**

1.19 მოსინოიკები,მასსინი/მოსსინები/მოსსვინი, ჰეპტაკომეტები

ჰეპატალოს მილეტელის თანახმად, მოსინოიკები ცხოვრობენ კერასუნტისა და ფარნაკიის მიდამოებში; ქსენოფონტეს ცნობით, მოსინოიკების ქვეყანა იყო მთაგორიანი, მაგრამ მათ ზღვაც ჰქონდათ; მოსინოიკების მეზობლები აღმოსავლეთით იყვნენ კოლხები და

⁵ www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

დრილები, დასავლეთით - მათივე ქვეშევრდომები, ხალიბები. (მიქელაძე, 1967) მოსინოიკებს ასახელებს ჰეროდოტე (ძვ.წ. V ს.), ფსევდო-სკილაქსი (ძვ.წ.IV ს.), ევდოქსე როდოსელი (ძვ.წ. III ს.), აპოლონიოსი (ძვ.წ. III ს.), ფსევდო სკიმნოს ქიოსელი (ძვ.წ. II ს.), დიოდორე სიცილიელი (ძვ.წ. I ს.), დიონიოს პერიეგეტი (II ს.), ეპიფანეკვიპრელი (314-403), ამიანე მარცელინე (IV ს.), სტეფანე ბიზანტიელი (IV -VII ს.) ...

ივ. ჯავახიშვილის აზრით, “მოსსვინიკი,, არის ქართველური წარმომავლობის სიტყვა: მო-/მა- თავსართია, სსვინ- იგივეა, რაც ჭან- (ჭანეთი) ფუძე, ხოლო -ი-კ- არის მრავლობითობის -ხ- სუფიქსის რეფლექსი⁶. (ჯავახიშვილი, 1908) ივ.ჯავახიშვილის მსჯელობას აგრძელებს ს.ჯანაშია⁷; მისი აზრით, სანიგ- ფუძე ამოსავალია მოსინიკ- ფუძისათვის; ამ უკანასკნელში გამოიყოფა მა-მე /მო-/მუ- საერთოქართველური პრეფიქსი (შრდ. სვანური დიალექტების მუ-/მგ-), სინ- ?/სან- ძირი და -იკ- სუფიქსი. ქ. ლომთათიძე, იზიარებს რა ამგვარ ანალიზს, დამატებით არგუმენტად წარმოადგენს ქართველურ ენობრივ არეალში ს-ს გავლენით გ-ს კ-დ გამკვეთრების ლოგიკურობას⁸. (ლომთათიძე, 2000)

სახელწოდების ფუძის (სან-) ქართულობის გარდა, ნიშანდობლივია, რომ მოსინოიკები ქართველური წარმომავლობის ხალდებსა და კოლხებს შორის მტრობის გარეშე ცხოვრობენ (შდრ. კარდუხებისა და არშენების მძიმე თანაარსებობა). საყურადღებოა ისიც, რომ სტრაბონის დროს ამ ადგილებში ხალიბები ჩანან⁹. (ჯავახიშვილი, 1960)

ჩვენ გვაქვს საკმარისი საფუძველი ვივარაუდოთ, რომ მოსინიკები ასევე ქართულ-კავკასიური წარმოშობის ტომია.

⁶ ივ. ჯავახიშვილი, 1908, გვ.25; ივ. ჯავახიშვილი, 1960, გვ.405; იხ., აგრეთვე, თ. ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ. 56, 133, 146; აქვე იხ. მსჯელობა მუშვან- და მოსვინ- ფუძეების შესაძლო კავშირის შესახებ

⁷ ს.ჯანაშია, 1949, გვ. 31, 60

⁸ ქ. ლომთათიძე, 2000

⁹ ივ.ჯავახიშვილი, 1960, გვ.419

1.20 დიძერები, ბიძერები/ბიზერები, ბუზერები

ჰეკატალოს მილეტელთან (549-472) დადასტურებული დიძერები ცხოვრობენ მდინარე ჭოროხის სამხრეთით, დაახლოებით მდინარე ორხოფიდან მდინარე არხავემდე (თ. ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.44). ქსენოფონტე ბიძერებს საერთოდ არ ახსენებს, ხოლო იქ, სადაც მან კოლხები ნახა (ტრაპეზუნტ-კერასუნტის მიდამოები), 50 წლის შემდეგ ფსევდო-სკილაქსი აღწერს ბიძერების ტომს, რომლებიც კოლხთა უშუალო მეზობლები არიან; თ. ყაუხჩიშვილის აზრით, ამ ცნობათა განსხვავებულობა შეპირობებულია იმით, რომ ქსენოფონტეს დროს კოლხების სახელი აერთიანებდა იქ მცხოვრებ წვრილ-წვრილ ტომებს¹⁰. (ყაუხჩიშვილი, 1976)

თ. ყაუხჩიშვილის, შენიშვნით, ბიძერების სახელთან შეიძლება იყოს დაკავშირებული ტოპონიმი ვიწე; გ. მელიქიშვილს ამ ტერმინის დანაშთად მიაჩნია საქართველოს ერთ-ერთი ისტორიული ოლქის სახელი ოძრხე¹¹. (მელიქიშვილი, 1970) ვიწ- და ბიძ- ფუძეების კავშირი: ბიძ-ერ-, -ერ-/ არ- ქართველური კრებითობის სუფიქსია..¹² (ფუტყარაძე)

ბიძერების ქართველურ-კოლხური წარმომავლობა სადავო არ ჩანს. (ხალიბების, ტიბარელების, მოსკინიკების, დრილების...) მეტყველების მიჩნევა საკუთრივ ლაზურ-ჭანურად¹³. (ჯავახიშვილი, 1960) ვვფიქრობთ, უფრო მართებული იქნება ითქვას, **რომ ეს ტომები ლაპარაკობდნენ ძველ ქართველურ დიალექტებზე**, რომელთა დიდი ნაწილი საერთოდ დაიკარგა, ნაწილი კი სხვადასხვა პლასტების სახით შემორჩენილია თანამედროვე ქართველურ დიალექტებში (მეგრულ-ჭანურში, სვანურში, მესხურში, მაჭახლურში, ტაურში და ა.შ.).¹⁴ (ფუტყარაძე)

1.21 ძიდრიტები

არიანეს მიხედვით, “მაკრონებისა ჰენიოხების მე ზობლები ძიდრიტები არიან, ესენი ფარსმანის ქვეშევრდომები არიან”¹⁵.

¹⁰ თ.ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.81-84

¹¹ გ. მელიქიშვილი, 1970, გვ.382

¹² www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

¹³ შდრ., მაგ., ივ. ჯავახიშვილი, 1960, გვ.423

¹⁴ www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

¹⁵ ბერძენი მწერლები... 1983, გვ. 158

ძიდრიტები პრიტანიდიდან (ფურტუნ-სუ) აფსაროსამდე ცხოვრობდნენ¹⁶; (ყაუხჩიშვილი, 1976) ნ. ლომოურის აზრით, ძიდრიტებს ეჭირათ დღევანდელი აჭარის ტერიტორია¹⁷. (ლომოური, 1968)

1.22 მაკროკეფალები, მაკრონები

ჰეკატავოს მილეტელი (549-472) მაკრონებს ასახელებს დიძერებსა და მარებს შორის, მისი აზრით, მაკრონები ცხოვრობდნენ ტრაპეზუნტის რაიონში.

ჰეროდოტეს (ძვ.წ. V) ცნობით, მაკრონები სირიელების მეზობლები არიან. ჰიპოკრატესთვის (460-356) ცნობილი მაკროკეფალები, იგივე მაკრონები, ცხოვრობენ ტრაპეზუნტისა და კერასუნტის მიდამოებში¹⁸. (ყაუხჩიშვილი, 1976)

ჰეროდოტეს ცნობით, მაკრონებმა კოლხებისგან ისწავლეს წინადაცვეთა (თ.ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.43, 52, 63; ჰეროდოტე, 1975, გვ.156); მაკრონები იგივე სანები/ჭანები არიან (თ.ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.100); აგრეთვე, მაკრონებს აიგივებენ თანამედროვე მეგრელებთან. ეგრ- ძირთან აკავშირებენ პტოლემეოსის მიერ დადასტურებულ ეკრიტიკე ფუძესაც¹⁹... (ყაუხჩიშვილი, 1976)

არიანეს თხრობაში ფარსმანის მიერ აღდგენილი ქართლი მოიცავდა შავიზღვისპირეთსაც.

შეუძლებელია, მაკრონ- და ეკრიტიკ- ფუძეებით ნაწარმოები სახელები ერთსა და იმავე ქართველურ ტომს მიემართებოდეს ერთსა და იმავე ენასა და დროში, მით უმეტეს, მაკრონები ტრაპიზონში ცხოვრობდნენ, იმდროინდელი ეგრისი/ეკრიტიკეს ქვეყანა კი რიონსა და ლალიძგას შუაა; თუმცა, დასაშვებია ამ ფუძეთა საერთო წარმომავლობა (ოღონდ, არა როგორც ე.წ. ქართული და ზანური ვარიანტებისა!). თუმცა, თითქოსდა, წინააღმდეგობას ქმნის ის, რომ სხვა წყაროების მიხედვით, ჭანები აშკარად კოლხთა მემკვიდრენი არიან, აქ კი მაკრონები, სანები და კოლხები სხვადასხვა ტომია, ფაქტი

¹⁶ თ.ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.100

¹⁷ ნ.ლომოური, 1968, გვ.10

¹⁸ თ. ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.63, 84

¹⁹ საკითხის მიმოხილვისათვის იხ. თ. ყაუხჩიშვილი, 1976, 83,55,100

ახსნადია: კოლხი ვიწრო გაგებით მხოლოდ ერთ ქართველურ ტომს აღნიშნავდა, ფართო გაგებით კი ბევრ ქართველურ ტომს აერთიანებდა.

დიონიოს პერიეგეტი (II ს.) მაკრონებს ე.წ. პონტოელ ტომებში ასახელებს: ბიძერები, ბეგირები, მაკრონები, ფილირები, მოსინიკები, ტიბარენები, ხალიბები; ესენი ცხოვრობენ “ევქსინის პონტოს სანაპიროზე, ფასისიდან დასავლეთისკენ, ვიდრე თრაკიის სრუტემდე”; თ.ყაუხჩიშვილის შენიშვნით, დიონიოს პერიეგეტის აზრი ეფუძნება ძველ ცნობებს²⁰. (ყაუხჩიშვილი, 1976)

მიუხედავად იმისა, რომ მემნონსა და სტრაბონს მაკრონების გვიანიდელ სახელად სანები მიაჩნიათ, არიანე მათ მაინც გვერდიგვერდ ასახელებს, როგორც სხვადასხვა ტომებს:

ტრაპეზუნტიდან ძველ ლაზიკამდე (ნიკოფსიამდე) ცხოვრობდნენ: კოლხები, სანები, მაკრონები, ჰენიოხები, ძიდრიტები, ლაზები, აფსილები, აბასკები, სანიგები, ძილქები²¹, (ყაუხჩიშვილი, 1976) თავად არიანე სანებსა და ჭანებს მიიჩნევს სინონიმებად... ეს წინააღმდეგობრივი ცნობები, ერთი მხრივ, სათუოს ხდის მაკრონებისა და სან ჭანების იგივეობას, მაგრამ, მეორე მხრივ, ცხადყოფს ამ ტომთა ნათესაობას.

V საუკუნის ანონიმი ავტორი, რომელიც არიანეს ეყრდნობა, მაკრონების ნაცვლად ასახელებს მაქელონებს²². (გეორგიკა, 1965) “ძველი აქეიდან ძველ ლაზიკამდე და მდინარე აქეუნტამდე სოჭის მიდამოებში”²³, (ყაუხჩიშვილი, 1969) მინაძის აზრით, მახელონები იგივე მაკრონებია²⁴. (ინაძე, 1953)

მახელონ-/მაქელონი და მაკრონ ფუძეებს შორის დიდი მსგავსებაა და, შესაბამისად, მოსალოდნელია მათი მექანიკური დამთხვევა/აღრევა, თუმცა, შეიძლება ვილაპარაკოთ სახელთა ფონეტიკურ ვარიანტულობაზეც:

*მა-ქარ-ონ- — მა-ხელ-ონ — მა-ქრ-ონ/მა-კრ-ონ-:

²⁰ თ.ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.92

²¹ იხ. თ.ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.97

²² გეორგიკა, 1965, გვ. 7-ს

²³ თ. ყაუხჩიშვილი, 1969, გვ.130; აქვე იხ. აგრეთვე: მახელონ და მანრალს ფუძეები

²⁴ მ.ინაძე, 1953, გვ. 231-233

საყრდენი ფუძეა *კარ-ქარ-კრ-ხელ- (შდრ.: ქარ-თ-კარ-დ-), მა- და -ონ- ქართველური აფიქსებია, შდრ., აგრეთვე, მაკრიელები: მა-კრ-იელ-²⁵.

1.23 ფასიანები

ამგვარი სახელწოდების ტომს ახსენებს ქსენოფონტე(ძვ.წ. V-IV ს.):

"...[სტრატეგოსები მოვიდნენ. ქსენოფონტთან და უთხრეს, რომ ისინი ინანანებენ (ყოველივეს). ამასთან, გამოთქვებს აზრი, რომ უმჯობესია ფასისისაკენ გაცურვა, რაკი ხომალდები არის, და ფასიანთა ქვეყნის დაპყრობა. იქ მაშინ აიეტის შვილიშვილი მეფობდა"²⁶, (თმიქელაძე, 1967) ტექსტის თარგმანისთვის შდრ. თ.ყაუხჩიშვილი: პაფლაგონიაში მყოფი მოქირავნეები ამბობენ: "ჩვენ გვაქვს ხომალდები, ამიტომაც უმჯობესია გავცუროთ ფასისისკენ და დავიპყროთ ფასიანთა ქვეყანა. იქ მაშინ აიეტის ჩამომავალი მეფობდა"²⁷. (ყაუხჩიშვილი, 1983)

კონსტანტინე პორფიროგენეტის (X ს.) ცნობების მიხედვით, არაქსი ფასისია, აქვეა ქართული (იბერთა) პროვინცია ფასიანი/ბასიანი²⁸. (გეორგიკა, 1952)

თ.მიქელაძის დაკვირვება ბერძნული მითოლოგიაში ეთნარქი კოლხი ფასისის შვილად არის მიჩნეული, ფასისი კი წყლის ღვთაებაა²⁹. (მიქელაძე, 1955) საინტერესოა ის, რომ ბერძენთა ცნობიერებაში წყლის ღვთაება (შესაბამისად, მდინარეების აღმნიშვნელი სიტყვა) ფასისი და კოლხიდა (მხარე მდინარეებზე?) სინონიმებიანაა მაგრამ, ამის მიუხედავად, არა გვაქვს საფუძველი, რომ თუნდაც ქსენოფონტეს დროს არაქსიდან კავკასიონამდე არსებული ტერიტორია ერთი ქართული ტომის - ფასი ან-კოლხების - საცხოვრისად გამოვაცხადოთ;“ (ტ. ფუტყარაძე..) მეცნიერის აზრით, ამ რეგიონში გაცილებით მეტი ქართველური ტომი ცხოვრობს, მაგ., ფსევდო-სკილაქსის (ძვ.წ. IV ს.) მიხედვით: ბიძერები, კოლხები, გელონები, მელანქლაინები, კოლები, კორაქსები, ჰენიოხები, აქალები, ტორეტები, კერკეტები.. თავად ქსენოფონტე მხოლოდ არაქსისა და ჭოროხის ხეობაში ასახელებს: ტაოხებს, ხალიბებს, სკვითინებს, შდრ., არაქსიდან კავკასიონამდე

²⁵ სქოლიასტის განმარტებით, მაკრიელები მაკრონები არიან; აპ. როდოსელი, 1975, გვ.70, 231

²⁶ თმიქელაძე, 1967, გვ.113

²⁷ თ. ყაუხჩიშვილი, 1983, გვ. 125

²⁸ გეორგიკა, 1952, გვ.271-272

²⁹ თ. მიქელაძე, 1955, გვ. 33-34

არიანე (ახ.წ. II ს): ჰენიოხები, ძიდრიტები, ლაზები, აფსილები, აბასკები, სანიგები, ძილქები...

ფასიანები და კოლხები სხვადასხვა ქართველურ ტომთა სახელებია, რომლებიც დროის გარკვეულ მონაკვეთებში, სხვა თემონიმთა მსგავსად, განზოგადებული იყო ქართველური მოდგმის ხალხის აღსანიშნავად.

1.24 მელანქლაინები და გელონები

მელანქლაინების ტომი პირველად ჰეკატოს მილეტელთან არის მოხსენიებული, ფსევდო-სკილაქსი (ძვ. წ. IV ს.) კორაქსებს, კოლებსა და კოლხებს შორის ათავსებს მელანქლაინებისა და გელონების ტომებს; მელანქლაინების მიწაზე არის მდინარეები მეტასოსი და აიგიპოსი.

თ.ყაუხჩიშვილის ვარაუდით, მელანქლაინები და გელონები ცხოვრობდნენ კორაქსსა (ბზიფს) დადიოსკურიას შორის³⁰. (თყაუხჩიშვილი, 1976) ჰეროდოტეს (ძვ.წ. V ს.) იცნობს მელანქლაინებსა და გელონებს; მისი აზრით, მელანქლაინები არიან არასკვითური მოდგმის ხალხი; ისინი შავ ტანისამოსს ატარებენ, ამიტომაც ჰქვიათ მათ ეს სახელი.³¹ (ჰეროდოტე, 1975)

რამდენადაც, ეს ორი ტომი ცხოვრობდა საქართველოს ისტორიულ ტერიტორიაზე კოლებსა და კოლხებს შორის, ბუნებრივია მსჯელობა მათი ქართველური წარმომავლობის შესახებ, ჰეროდოტეს "სკვითეთში" მიჩნეულია, რომ გელონები წარმოშობით ელინები არიან; შდრ.: ოლბიელი ბერძნები გელონებს ბუდინებს (ცხოვრობდნენ დონის შუაწელზე, სავრომატების მეზობლად) მიაკუთვნებენ.³²

1.25 ეკეჩერები/ეკხირიელები, ეკრიკტიკე/ეკრეტიკე

ფსევდო-სკილაქსის (ძვ.წ. IV ს.) ცნობების მიხედვით, ეკეჩერები ცხოვრობდნენ მდინარეებს: არქაბისსა და ოფიუნტს შორის; მათი საცხოვრისი ივარაუდება ათინას (ფაზარის) რეგიონში; გ.მელიქიშვილი ამათ სახელწოდებას უკავშირებდა -ეგრ- (ეგრისი) ძირს³³. (ყაუხჩიშვილი, 1975) შდრ., V საუკუნის პერიპლუსში დაცული

³⁰ თყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.81-82, შდრ., ნ.ლომოური, 1963, გვ.22; შდრ., აგრეთვე მიულერის, ტომაშეკის, ჰერმანის და კისლინგის პოზიცია; ისინი ამ ტომთა საცხოვრისს დღევანდელ ოჩამჩირეში ათავსებენ, თყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.86

³¹ ჰეროდოტე, 1975, გვ.262-286

³² ქსე, ტ. III, გვ.39

³³ თ.ყაუხჩიშვილი, 1975, გვ.84

ცნობა: "მდინარე არქაბიდან მოკიდებული ვიდრე ოფიუნტის წყლამდე წინათ ცხოვრობდა ეგრეთ წოდებული ეკხირიელების ტომი (ხოლო ამჟამად ცხოვრობენ მაქლონები და ჰენიოხები). აფსარის წყლიდან ვიდრე მდინარე არქაბემდე წინათ ცხოვრობდნენ ეგრეთ წოდებული ბიზირები, ამჟამად ცხოვრობენ ზიდრიტები"³⁴. (გეორგიკა, 1965)

საქმე გვაქვს დაწერილობის მცდარ წაკითხვასთან ეკხირიელები და ეკექიერები ერთი და იგივე ხალხია; აქვე განსახილველია ტერმინი ეკრიკტიკე, თუმცა, პტოლემოსის მიერ დამოწმებული ეკრიკტიკეს ქვეყანა არის რიონის მიდამოებში (ამავე ტერმინს იმოწმებენ პომპონიუს მელა, პლინიუსი...). წარმოდგენილ სიტყვათა, აგრეთვე, მაკრონ-, მახერონ- მანრალ-, კერკატ-, კეგრიტიკე- ფუძეთა ამოსავალ ფორმად განიხილება ეგრ- ძირი³⁵; ეგერ-ეგირ- ფუძე მართლაც შეიძლება დავსახოთ ეკექიერები /ეკხირიელები /ეკრიკტიკე /ეკრექტი ეკრექტიკე სიტყვების ამოსავლად, მაგრამ მაკრონ, მახერონ- და მანრალ- ფუძე თათვის ამოსავლად მისი მიჩნევა გაჭირდება.³⁶

37

1.26 ჰენიოხები/ჰენიოქები

ძველი წყაროებით ჰენიოხები ცხოვრობენ შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე, I-II საუკუნეების შედარებით უახლესი ცნობებით კი შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე - რიზე-აფსაროსის რაიონში ჩნდებიან.

კოლხთა მეზობლად ასახელებს ჰენიოხებს იოსებ ფლავიუსი (I ს.). აფსაროსამდე (გონიომდე) ნახა ჰენიოხები არიანემ (II ს.); მისი ცნობით, ჰენიოხებსა და მაკრონებს ერთი მეფე ანქიალე ჰყავთ³⁸. (თყაუხჩიშვილი, 1976)

აპიანე (II ს.) ჰენიოხებს ასახელებს მითრიდატეს მოკავშირეებში ტავრების, აქეელების, ლევკოსირების, ხალიბების, სკვითებისა და

³⁴ გეორგიკა, 1965, გვ.3

³⁵ ლიტერატურისა და მსჯელობისათვის იხ. თ.ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.233, 257

³⁶ www.putkaradze.ge "ქართველები" Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

³⁷ თ.ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.101

³⁸ აპიანე, 1959, გვ.23, 25, 144, 196

არმენიელების გვერდით³⁹. (აპიანე, 1959)

V საუკუნის ანონიმი ავტორი, რომელიც არიანეს მიჰყვება, ჰენიოხთა ტომს ნარეჲად აცხადებს და მათ ასახელებს საკუთრივ კოლხების (აგრეთვე, სანებად ჩათვლილი დრილების) და მაქლონების შემდეგ, ზიდრიტებამდე და ლაზებამდე, ე.ი. შავი ზღვისპირეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში⁴⁰. (გეორგიკა, 1965) შავი ზღვის სანაპიროზე ასახელებენ ჰენიოხებს უფრო გვიანაც; II საუკუნეში ისინი მაკრონ-მახლონებთან ერთად რიზე-აფსაროსს შორის ქმნიან ერთიან სახელმწიფოს; IV-V საუკუნეებში კი შავი ზღვის სანაპიროზე ჰენიოხები აღარ ჩანან⁴¹. (თყაუხჩიშვილი, 1980)

სამეცნიერო ლიტერატურაში მიჩნეულია, რომ ჰენიოხი არის ვარიანტი სატომო სახელისა - “სანიგი“; მაგ., ი.ორბელი და ნ.მარი ჰენიოხფორმას განიხილავდნენ სან-/სანიგ- ფუძეების პარალელურად და მათ სვანებად მიიჩნევდნენ; შდრ., სანებს, სანიგებს და ჰენიოხებს პ.ინგოროყვა და ს.ჯანაშია მეგრულ-ჭანებად მიიჩნევდნენ; იხ., მაგ., პ.ინგოროყვა, 1954, 83.124, 135.⁴²

კისლინგი ჰენიოხებს სანებისა და ლაზების მონათესავედ თვლის და მათ ქართველურ ტომად მიიჩნევს, იგი სანებსა და ლაზებს კერკეტებთან (ჩერქეზებთან!) აკავშირებს, მიიჩნევს რა მათ ერთი წარმოშობის ხალხად (თ.ყაუხჩიშვილი, 198).⁴³

ლინგვისტურ გამოკვლევებშიც ჰენიოხ- ფუძე დაკავშირებულია ჭან-ძირთანაც ჭან-/ჰენ- > - ჰენ-; ჰენ- ფუძე ჭან-ის სვანურ ვარიანტად მიიჩნევა : ამოსავალ საერთოქართველურ ფორმად ივარაუდება .⁴⁴

³⁹ გეორგიკა, 1965, გვ.7-8).

⁴⁰ თ.ყაუხჩიშვილი, 1980, გვ.68-71

⁴¹ www.putkaradze.ge“ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

⁴² www.putkaradze.ge“ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

⁴³ www.putkaradze.ge“ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

⁴⁴ თ. ყაუხჩიშვილი, 1987, გვ. 22; თ. ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ. 94, 146, 233).

1.27 სანები-ჭანები

მემნობისა (I ს.) და სტრაბონის (I ს.)მტკიცებით, „ ისინი, ვინც წინათ მაკრონები იყვნენ, ახლა სანები არიან,“⁴⁵. (ყაუხჩიშვილი, 1976)

ჭანები პირველად მოიხსენიებიან არიანესთან (II ს.):

კოლხების მეზობლები არიან ჭანები, იგივე სანები; თ. ყაუხჩიშვილის დასკვნით, რამდენადაც არიანე იყენებს ოთხ პარალელურ ფორმას (სანნოი, ტსანნოი, თიანნოი/ტიანნოი, ტუანნოი), ცხადია, რომ ბერძენს უჭირს ქართული ჭ-ს წარმოთქმა⁴⁶. (ყაუხჩიშვილი, 1976)

არნ. ჩიქობავას ვარაუდით, სანი იგივეა, რაც ზანი (არნ.ჩიქობავა, 1936, გვ.3). ს. ჯანაშიას აზრით, ამოსავალია სან- ძირი, რომლის თავკიდური ბგერიდან ჩრდილოეთ სამეგრელოში წარმოიქმნა ზან-წან-, ხოლო სამხრეთ სამეგრელოში (ჭანეთში) - ჭან-⁴⁷. (ჯანაშია, 1959)

ამიანე მარცელინეს "ისტორიაში“, ერთი მხრივ, ჭანების ქვეყანა, მეორე მხრივ კი - ლაზიკა არმენების მეზობლადაა; მემატიანის ცნობით, სპარსელებთან ბრძოლაში დაიღუპა ჭანების ლეგიონის მეთაური ვეტრანიონი. ძველი კომენტატორები - ანრი ვალუა და ლინდენბროგი აღნიშნავენ: ამ კონტექსტში მოხსენებული ძიანნი, იგივე ძანნი, თზანნი, შანნი და თჰანნი, ლაზებისა და სომხების მოსაზღვრე ხალხია⁴⁸; (გეორგიკა, 1961) აქვე საინტერესოა იმის აღნიშვნაც, რომ ქსენოფონტეს მიერ ნანახი ხალდებიც კარდუხების მეზობლად (იგივე არმენების მიერ დაპყრობილი მიწების!), მთებში ცხოვრობენ, შესაბამისად, რომ ხალდებიც და ჭანებიც კარდუხების მონათესავე თუ შემადგენელი ტომები არიან.⁴⁹

“ხალდები, რომლებიც ჩვეულებრივ ერთ-ერთ ჭანურ ტომად არის მიჩნეული, ასევე განთავისუფლებულან სპარსთაგან და ამ დროისათვის არმენიელებთან და მარდებთან ერთად სპარსელი სატრაპის, ორონტას და მისი სარდლის - არტუხას მოქირავნეები

⁴⁵ თ. ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.99-100

⁴⁶ ს. ჯანაშია, 59, გვ.27-34

⁴⁷ გეორგიკა I, 1961, გვ.89, 124, 128, 161, 173

⁴⁸ www.putkaradze.ge“ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

⁴⁹ თ. ყაუხჩიშვილი. 1976. - 53

არიან...“⁵⁰. (ყაუხჩიშვილი, 1976)

ამ თვალსაზრისით, მეტად ფასეულია მ. ხორენაცის ცნობა კეისარ ტაკიტუს მკვლელობის შესახებ: “ტაკიტუსი თავისიანებმა მოკლეს პონტოელთა ჭანეთში, ესე იგი ხალდეთში“⁵¹; შდრ., ს.ყაუხჩიშვილის თარგმანი: “ტაკიტე მოკლულ იქნა პონტოს პროვინცია ჭანიუკში, ესე იგი ხალტიკში“⁵². (გეორგიკა, 1936) ჭანიკეს ქვეყანას პონტოში მოიაზრებს იოანე მალაღაც (491- 578). “იმავე ტაკიტეს მეფობის დროს მოხდა ომი პონტოში და თვით მეფე გაემართა იქ საომრო და ის მოკლული იქნა პონტოს ერთ ქვეყანაში ჭანაკეში... „⁵³. (გეორგიკა, 1936)

...იმ ადგილების მარჯვნივ აღმართულია ჭანეთის მთები, რომელთა გადაღმა რომაელთა ქვეშევრდომები, არმენიელები ცხოვრობენ. ამ ჭანეთის მთებიდან ჩამოდის მდინარე, სახელად - ბოასი, რომელიც მას შემდეგ, რაც გამოივლის მრავალ ჭალას, ლაზიკის სოფლების მახლობლად გასწევს და ერთვის ე.წ. ევქსინის პონტოს, მაგრამ უკვე აღარ ეწოდება ბოასი, ვინაიდან, როდესაც ზღვის მახლობლად მიდის, იცვლის ამ სახელს... მას, სხვათა შორის, ადგილობრივი მცხოვრებლები აკამფსის უწოდებენ...“⁵⁴. (გეორგიკა, 1965)

"არმენიის ადგილებიდან პერს-არმენიაში რომ მიდიხარ, მარჯვნივ არის ტავრი, მიმავალი იბერიაში და იქ მოსახლე ხალხებამდე, ხოლო მარცხნივ მეტად დაქანებული, დიდ მანძილზე გაჭიმული გზა არის და აღმართულია მეტად ციცაბო და მუდამ ნისლითა და თოვლით დაფარული მთები, საიდანაც გამოდის მდინარე ფაზისი და მიდის კოლხეთის ქვეყნისაკენ. აქ მოსახლეობს ჭანების ტომი, თავიდანვე ბარბაროსები, რომელნიც არავის ქვეშევრდომები არ არიან, წინა ხანებში სანებად წოდებული, ირგვლივ მოსახლე რომაელების მძარცველნი“⁵⁵. (გეორგიკა, 1965)

აგათია სქოლასტიკოსი (VI ს.) “ამ დროს ჭანთა ტომი გახდა საზრუნავი. ჭანები ცხოვრობენ ევქსინის პონტოს სამხრეთით ქ. ტრაპეზუნტის ქვემოთ; თუმცა ეს ჭანები ძველითგანვე რომაელებთან დაზავებულნი

⁵⁰ მოვსეს ხორენაცი, 1984, გვ.162, 277

⁵¹ გეორგიკა, 1936, გვ.262, შენიშვნა

⁵² გეორგიკა, 1936, გვ.262

⁵³ გეორგიკა, 1965, გვ.120-122

⁵⁴ გეორგიკა, 1965, გვ.53

⁵⁵ გეორგიკა, 1936, გვ.181-182

და მათი ქვეშევრდომნი იყვნენ, მაგრამ მაშინ მათი ერთი ნაწილი წინანდელ მშვიდობიან წესებს იცავდა. უმეტესი მათგანი კი შექმნილი მდგომარეობით სარგებლობდა და ყაჩაღობას მისდევდა... თავს ესხმოდა არმენიასაც... ამიტომ მათ წინააღმდეგ იგზავნება თეოდორე, მათივე თვისტომი“⁵⁶. (გეორგიკა, 1936)

ლაზები და ჭანები სხვადასხვა ქართველური ტომია მოგვიანებითაც, ერძოდ, ტერმინ ლაზიკას გვერდით ბიზანტიურ წყაროებში⁵⁷ არსებობს ჭანარია (ჭანარის ერისთავები).

ს.ყაუხჩიშვილი: „ერთ-ერთი შესაძლებელი ახსნა (იმისა, თუ რატომ ვერ მოახერხა ბიზანტიის იმპერიამ, ისევე შეეერთებინა ტრაპეზონის სამეფოს ტერიტორია, როგორც ბიზანტიის იმპერიის დანარჩენი ტერიტორიები) ის იქნება, რომ : "ტრაპეზონის სამეფოს,, მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი ქართული ტომისაგან - ჭანებისაგან - შედგებოდა“⁵⁸. (გეორგიკა, 1967)

1.28 სანიგები/სანიხები/სანიკები

მემნონის მიხედვით (I ს.) ლაზებთან ერთად დიოსკურიის ტერიტორიაზე ჩნდებიან სანიგები. მათ აქ ადასტურებენ პლინიუსი და არიანე; მაგალითად, არიანე:

„ტრაპეზუნტიდან ძველ ლაზიკამდე (ნიკოფსიამდე) ცხოვრობენ კოლხები, სანები, მაკრონები, ჰენიოხები, ძიდრიტები, ლაზები, აფსილები, აბასკები, სანიგები, ძილქები“⁵⁹.

არიანე ლაზები ცხოვრობენ ჭოროხიდან კოდორამდე; კოდორის ხეობაში ცხოვრობენ აფსილები; აფსილების საცხოვრისის (კოდორის ხეობის) შემდეგ მდინარე შახემდე - სანიგები; სანიგების ტერიტორიაზეა ქალაქი სებასტოპოლისი⁶⁰. (ყაუხჩიშვილი, 1987) მეცნიერთა ნაწილი სანიგებს ზანებად მიიჩნევს, ნაწილი - სვანებად⁶¹.

სამეცნიერო ლიტერატურაში სანიგი/სანიხი, ერთი მხრივ, მიჩნეულაა ჰენიოხის ფონეტიკური ვარიანტია, შესაბამისად, ჰენიოხების მეორე

⁵⁶ იხ. X საუკუნის მოღვაწე კონსტანტინე პორფიროგენეტი; გეორგიკა, 1952, გვ. 292

⁵⁷ გეორგიკა, 1967, გვ.164

⁵⁸ www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

⁵⁹ თ. ყაუხჩიშვილი, 1987, გვ.23, 99, 171-172

⁶⁰ მიმოხილვისათვის იხ. თ.მიქელაძე, 1974

⁶¹ თ. ყაუხჩიშვილი, 1987, გვ.24; თ.ყაუხჩიშვილი, 1976, 83-171-172

ტომობრივი სახელი (მართლაც, ჰენიოხებიც და სანიგებიც ერთსა და იმავე ადგილას მოიაზრებიან), მეორე მხრივ კი სანილს და სანისს უტოლდება.

რამდენადაც არიანებთან ერთდროულად დასახელებულია სანილები, ჰენიოხები და სანები, ხოლო სანიგები და სანები სხვადასხვა ადგილას ცხოვრობენ, რომ ეს სამი ქართული ტომი დროის გარკვეულ მომენტში დამოუკიდებლად არსებობდა. მათი ნათესაობის დასამტკიცებლად, არა მხოლოდ მათი საცხოვრებლის საერთო ქართული სფერო, არამედ მათი სახელების საერთო წარმომავლობა, შდრ.:

სან-/*ჰან- > ჰენ-: სან-ი, სან-ი-ხ-ი, სან-ი-გ-ი/სანიკი და *ჰენ-ი, ჰენ-ი ო-ხ-ი; ხ-/-გ- კრებითობის სუფიქსია.

ნიშანდობლივია:

სანების, სანიგების და ჰენიოხების გაიგივებისა თუ ერთმანეთში აღრევის რომაულ-ბიზანტიური ტრადიცია ამ ტომთა საერთო წარმომავლობითა და ახლო ნათესაობითაა განპირობებული.

1.29 ლაზები

ბერძნულ-რომაულ წყაროებში ლაზებს პირველად ახსენებს მითრიდატეს ისტორიკოსი მემნონი (I ს.) თავის “ჰერაკლეს ისტორიაში” (და არა პლინიუსი, როგორც ზოგი ავტორი წერს); მემნონი ლაზთა საცხოვრისად მკაფიოდ განსაზღვრავს. დიოსკურიის მიდამოებს (სოხუმი-ანაკოფიის რეგიონს); ლაზებთან ერთად მემნონი ასახელებს სანეგებს/სანიგებს⁶². (ყაუხჩიშვილი, 1987)

არიანეს (95-175) ცნობით, არსებობდა ქალაქი ძველი ლაზიკე, რომელიც მან თავისი თვალთ ნახა; მოგვიანებით ამ ქალაქს ნიკოფსიად მოიხსენიებენ⁶³, (ყაუხჩიშვილი, 1976) ახალ წელთაღრიცხვამდე ლაზები დიოსკურიის ჩრდილოეთით ცხოვრობდნენ.

არიანესთან ლაზები და კოლხები თანაარსებობენ და სხვადასხვა ტომები არიან⁶⁴. არიანე (II ს.) თავის “პერიპლუსში” წერს. “ამჟამად

⁶² თ. ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.99

⁶³ ძველი ბერძნები... 1983, გვ.159

⁶⁴ თ. ყაუხჩიშვილი, 1987, გვ.23; თ. ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.100

ლაზებს უჭირავთ ტერიტორია ძიდრიტებიდან აბასკებამდე“; ე.ი. დაახლოებით ჭოროხიდან კოდორამდე⁶⁵. (ყაუხჩიშვილი, 1987) “ლაზებს იქით ცხოვრობენ. აფსილები, აფსილების მოსახლვრეები არიან აბაზგები, აბაზგების მეზობლად არიან სანიგები, რომელთა ქვეყანაში მდებარეობს სებასტოპოლისი“; მაშასადამე, სებასტოპოლისი-ცხუმი აბაზგების ტერიტორიაზე კი არ ყოფილა, არამედ სანიგების ქვეყანაში...“⁶⁶. (გეორგიკა, 1952)

V საუკუნის “პერიპლუსის“ ანონიმი ავტორი:

“ძველი აქეიდან ძველ ლაზიკამდე და მდ. აქეუნტამდე (ეს კი არის სოჭიდან დაახლოებით 30 კმ.-ით დაშორებული - თ. ყ.) უწინ ცხოვრობდნენ ტომები: ჰენიოხები, კორაქსები, კოლიკები, მელანხლენები, მახელონები, კოლხები და ლაზები, ახლა კი ცხოვრობენ ზიხები. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე მოსახლეობად ჩანან მახელონები (კოლხები და ლაზები ჩვეულებრივ ეფრო სამხრეთით იგულისხმებოდნენ ხოლმე), მაგრამ აქ ყველა ტომი ერთად არის ხსენებული ამ ნაკვეთზე“⁶⁷. (ყაუხჩიშვილი, 1969) პერიპლუსის (V ს.) ანონიმური ავტორი აქვე წერს: “დიოსკურიიდან ანუ სებასტოპოლისიდან მდ. აფსაროსამდე წინათ ცხოვრობდა ხალხი, კოლხებად წოდებული, ახლა ლაზებად სახეშეცვლილი“ - ე.ი. ანონიმმა იცის ლაზთა და კოლხთა მიმართება, ოღონდ ხური და ლაზური სახელმწიფოების გავრცელების არე⁶⁸. (ყაუხჩიშვილი, 1976)

სტეფანე ბიზანტიელი (IV-VII ს.): ლაზები - სკვითური ტომი, არის [პონტოში], აქვეა სოფელი "ძველი ლაზიკე", როგორც ამხობს არიანე...⁶⁹ (გეორგიკა, 1936)

შემდგომ პერიოდში ლაზები უფრო აქტიურად იხსენიებიან ტერმინი ლაზიკა უკვე პოლიტიკური ერთეულის სახელად ზოგადდება, რომელსაც ზოგ წყაროში აფხაზეთიც ენაცვლება; მაგ., ამიანე მარცელინე (IV ს.) წერს: იმპერატორი ვალენტი “დათანხმდა იბერიის

⁶⁵ გეორგიკა, 1952, გვ. 235; ს. ყაუხჩიშვილის შენიშვნა).

⁶⁶ თ. ყაუხჩიშვილი, 1969, გვ. 130

⁶⁷ თ. ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ. 105

⁶⁸ გეორგიკა, 1936, გვ. 281

⁶⁹ გეორგიკა, 1961, გვ. 90, 128

გაყოფას ისე, რომ საზღვრად შუაში მდ. კიროსი (მტკვარი) დადებულიყო და სავრომაკს არმენიისა და ლაზების მოსაზღვრე (მხარე) რგებოდა"; შაბურის "მოსვლით შემინებულმა პაპამ და ასევე კილაკემ სცადეს შეეფარებინათ თავი მაღალ მთებში, რომლებიც ჩვენებს (ე.ი. ჩვენს მაწება) ლაზიკისაგან ჰყოფენ"⁷⁰. (გეორგიკა, 1961)

აგრეთვე, აგათანგელოსი (IV ს.); "წმინდა გრიგოლი... ზოგ [მღვდელს] გზავნიდა იბერთა ქვეყანაში, ზოგს ლაზთა ქვეყანაში." საინტერესოა არაბული თარგმანი, სადაც იბერიის ნაცვლად არის misist ad Georgian, ხოლო ლაზიკის ნაცვლად - ad regionem Abchazorum⁷¹... (გეორგიკა, 1961)

საყურადღებოა, რომ ეპიფანე კვიპრელი (314-403) ლაზებს სემის მთამომავლად თვლის (სემისა: კაბადოკიელები, ფინიკები, პონტოელები, მარმარიდები... ხალიბები, ლაზები, მოსინიკები, იბერები, ფრიგიელები..), ხოლო კოლხებს - იაფეტისად (იაფეტისა: მიდიელები, არმენიელები, ამაზონები, კოლები, კაბადოკიელები, ტიბარენები, ხალიბები, მოსინიკები, კოლხები, სკვითები...); სემის ტერიტორიაში შედის: პალესტინა, სირია, ევროპა, ლაზია, იბერია, კასპია...⁷² (გეორგიკა, 1961)

ნიკიფორე კონსტანტინოპოლელი (IX ს.) ლაზიკის სამხრეთ-დასავლეთ საზღვრად მიიჩნევს ტრაპეზუნტს; კერძოდ, ირაკლი კეისრის ლაშქრობის აღწერისას ის წერს: "ირაკლიმ სცადა, ლაზიკის გზით შეჭრილიყო სპარსეთში, როდესაც მოაღწია ტრაპეზუნტამდე - ლაზიკის საზღვრამდე, მისმა ცოლმა შვაძე"; 1042 წელს ქართულად გადმოღებულ ამ ტექსტში ლაზიკა თარგმნილია სამეგრელოდ: "და მოიწია რა ტრაპეზუნტედ სანახებთა სამეგრელოისათა..."⁷³. (გეორგიკა, 1952)

რომაულ-ბიზანტიურ წყაროებში მიღებულია აზრი კოლხებისა და ლაზების იგივეობისა; შდრ., მაგ., იოანე ლიდე: "კოლხიკე, რომელსაც ახლა ლაზიკეს ეძახიან..."⁷⁴, (გეორგიკა, 1965) იოანე ცეცე: "კოლხები სკვითები არიან, მათ ლაზებიც ეწოდებათ და ცხოვრობენ აბაზგების,

⁷⁰ გეორგიკა, 1961, გვ.71

⁷¹ გეორგიკა, 1961, გვ.39-41

⁷² გეორგიკა, 1952, გვ.207-208

⁷³ გეორგიკა, 1965, გვ.242

⁷⁴ გეორგიკა, 1952, გვ.7; თ. ყაუხჩიშვი ლი, 1987, გვ.132

წინანდელი მასაგეტების მახლობლად⁷⁵... (გეორგიკა, 1952) მიუხედავად ამისა, არალოგიკურია, ვილაპარაკოთ ამ ტერმინთა სინონიმურობაზე, რამდენადაც ორივე გამოყენებულია როგორც ვიწრო ეთნიკური, ასევე, ფართო პოლიტიკური მნიშვნელობით; მით უმეტეს, შეუძლებელია, იდენტური იყოს მათი ზოგადი შინაარსი, ვინაიდან ძველი კოლხეთი გაცილებით ფართო არეალს მოიცავდა; ერთი კი უდავოა:

ლაზებისა და ჭანების წინაპრებიც, სასპეირებიც, ხალიბებიც, ხალდეებიც, მუშქებიც და ბევრი სხვა ტომიც ძვ.წ. I ათასწლეულის შუა პერიოდის კოლხურ თუ მოსხურ მოდგმად შეგვიძლია მიჩნეული.

ლაზ- ფუძეს ფონეტიკური ვარიანტები არ უჩანს; თუმცა, განსახილველია მისი კავშირი, ერთი მხრივ - ლაზ-ხ-, მეორე მხრივ კი - რიზ-ე ფორმებთან; ივ. ჯავახიშვილი (1960, გვ. 405): ლა-ზან-იკ-ა > ლაზიკა, სადაც ლა- სვანური მაწარმოებელია. დასაშვებია, რომ ლაზ-ფუძე უცხოური წარმომავლობისა იყოს (ქართველური წარმომავლობის ეთნონიმებს ფონეტიკური ვარიანტები უდასტურდებათ).⁷⁶

1.30 აბაზები, აფხაზები, ებზეები/ობეზები, აბაზგები/აბასკები, აბაძა ხები/აბაზახები

აფხაზ- ფუძესა და მასთან ფორმოზ-სემანტიკურად დაკავშირებულ ლექსემებს, აფხაზ და აბაზა ტომთა ისტორიას მრავალი მეცნიერი იკვლევდა; ბოლო პერიოდის შემაჯამებელი ხასიათის გამოკვლევები ეკუთვნის თ.გვანცელაძეს⁷⁷;

(გვანცელაძე, 1993) იგი ასკვნის:

„დღევანდელ აფხაზთა წინაპრებს შავი ზღვის სანაპიროზე არ უცხოვრიათ ახ.წ. V საუკუნემდე; აფხაზთა თავდაპირველი სამშობლო აფსნი მდებარეობდა კავკასიონის ქედის ჩრდილოეთით, მდინარე ყუბანის აუზში. მისი ძირითადი მასა აქვე ბინადრობდა 1561 წლის ახლო ხანებამდე... თანამედროვე აფხაზური ეთნოსის საბოლოო სახის ჩამოყალიბებაში მნიშვნელოვანი როლი მიუძღვის ამჟამინდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე აფხაზთა მოსვლამდე მცხოვრებ კოლხურ

⁷⁵ www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

⁷⁶ თ. გვანცელაძე, 1993; თ. გვანცელაძე, 1998; თ. გვანცელაძე, 2004

⁷⁷ თ. გვანცელაძე, 1998, გვ.60, 2004, გვ. 58-63

მოსახლეობას⁷⁸. (გვანცელაძე, 1998) მისივე ვარაუდით, აფხაზურ-აბაზურ და ჩერქეზულ ენებზე აფხაზურ-აბაზურ ტომთა ერთობის თავდაპირველი სახელი უნდა ყოფილიყო ია-აბაზა > აბაზა; ამოსავალი ფორმაა `ია-ფას-ა, რომლისგანაც -უა სუფიქსითაა ნაწარმოები აფსუა < *ია-ფას-უაჰ.⁷⁹ (გვანცელაძე, 1998)

ქართული აფხაზ-ფუძის წარმოქმნის გზა, თ. გვანცელაძის აზრით, აფხაზ-ფუძე მომდინარეობს ჩერქეზული აბაზა ხა კომპოზიციისგან: აბაზა ხა „ქვემოური აბაზა“ (ჩერქეზ. „ბა“ ითარგმნება, როგორც ქვემოური, ქვემოთა): ჩერქეზ. აბაზა-ხა/აბზახა > შეგრ. აბზახა > ქართ. აფხაზი (თ.გვანცელაძე, 1998, გვ.38); უფრო ნაკლებწინააღმდეგობრივია აბაზ-ხ ი > აფხაზ-ი გზის დაშვება, სადაც -ხ- კრებითობის სუფიქსია.⁸⁰

“ჯიქეთის საზღვრების შემდეგ, ესე იგი, მდინარე ნიკოფსიიდან მოკიდებული ზღვის ნაპირი ვიდრე სოტერიუპოლისამდე, 300 მილის მანძილზე უჭირავს აბაზგიის ქვეყანას“ 4. ნიკოფსიის ლოკალიზება არ ჭირს, მაგრამ საკამათოა სოტერიუპოლისის საკითხი; ზოგი მას ბიჭვინთად მიიჩნევს, ზოგი - სოხუმად⁸¹.

ს. ჯანაშიას სახელმძღვანელოში იყო ასეთი ფრაზა: "აფხაზთა ერისთავმა ადვილად დაიპყრო ეგრისი და არგვეთი...", პავლე ინგოროყვამ შემდეგი მართებული კომენტარი გააკეთა: პირველწყარო: "მატიანე ქართლისაიში" პირდაპირ აღნიშნულია, რომ აფხაზთა ერისთავი ლეონ განუდგა ბერძენებს და "დაიპყრა აფხაზეთი და ეგრისი ვიდრე ლიხამდე, სახელ-იდვა მეფე აფხაზთა", ე. ი. აფხაზთა ერისთავმა აფხაზეთიდან კი არ დაიპყრო ეგრისი, არამედ, განუდგა რა დამპყრობელს, ორივეში გაბატონდა და დედაქალაქად ქუთაისი აირჩია...⁸²; (ინგოროყვა, 1954) სწორედ ამ დროიდან დასავლეთ საქართველოს სახელად დამკვიდრდა აფხაზეთი.⁸³

საერთოდ, ისტორიული წყაროებიდან ცნობილია, რომ, იშვიათი გამონაკლისის გარდა (ასეთი გამონაკლისები ყველა ქართულ

⁷⁸ თ. გვანცელაძე, 1998, 83-38-39

⁷⁹ www.putkaradze.ge "ქართველები" Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

⁸⁰ საკითხის მიმოხილვისთვის იხ. ს. ყაუხჩიშვილის მსჯელობა, იქვე, გვ.231-235

⁸¹ პ. ინგოროყვა, 1954, გვ.115-116

⁸² www.putkaradze.ge "ქართველები" Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

⁸³ www.putkaradze.ge "ქართველები" Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

სამთავროს ჰყავდა), აფხაზეთის მეფე-მთავრები ზოგადქართველური ეროვნულ-კულტურული და სახელმწიფოებრივი საქმის მოთავეები იყვნენ; მათი მოღვაწეობითაც ჩანს, რომ რუსეთის იმპერიის კავკასიაში გააქტიურებამდე აფხაზები სხვა ქართველური თემებისგან თვისობრივად არ განსხვავდებოდნენ⁸⁴.

აფხაზეთი და ეგრისი - „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით ცნობილი ეს ორი ქართული კუთხე - გორგასლის მეფობის დასაწყისში მოიცავდა დასავლეთ საქართველოს იმ ნაწილს, რომელიც არ დაიპყრო ბიზანტიამ, როგორც ჩანს, აფხაზეთი ციგეგოჯამდე იყო, ხოლო ეგრისი - ციგეგოჯიდან ლიხამდე; „ამავდროულად მოვიდნენ ბერძნები აფხაზეთში... და დაიპყრეს ეგრისწყლიდან ვიდრე ციხეგოჯამდე“⁷. ე.ი. გორგასალმა შემოიმტკიცა ბერძენთაგან ახალდაპყრობილი ქართული ქვეყანა - აფხაზეთი.

ფარნავაზისა და ქუჯის ამბების თხრობის დროს მემატყანე რომ ეგრისწყალს. მარჯვნივაც ქართველები ცხოვრობდნენ: ეგროსს ერგო ტერიტორია ლიხიდან ვიდრე მდინარე ხაზარეთისწყლის (ყუბანის) შესართავამდე (ქართლის ცხოვრება, გვ.5,12-15), მაგრამ ბერძნებთან ომის შემდეგ „ეგრის წყალს ქუემოთა დარჩა ბერძენთა, რამეთუ მკვიდრთა მის ადგილისათა არა ინებეს განდგომა ბერძენთა“ (იქვე, გვ.24, 1-2).

ქართულ წყაროებში, თავდაპირველად, ეგრისი მოიცავდა აფხაზეთსაც; მომდევნო პერიოდში ორივე სახელი რეალურად თანაარსებობდა - მეზობელ მხარეებს აღნიშნავდა, შემდეგ საერთო სახელად აფხაზეთი განზოგადდა; ისტორიული ეგრისის აღსანიშნავად ოდიში და სამეგრელო შედარებით გვიან დამკვიდრდა.⁸⁵

აფხაზეთის ბიზანტიური ვარიანტი იყო აბაზგია:

საქართველოს გაერთიანებამდე არსებობდა აბაზგიის ეპარქია, რომელიც ექვემდებარებოდა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს...

კეისარ კონსტანტინეს დროს აფხაზეთის მეფეები იყვნენ გიორგი II (912-957), ლეონ III (957-967); შემდეგ იყო თეოდოს III (975-978).

⁸⁴ www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

⁸⁵ www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

თეოდოსის ტახტიდან გადაყენების შემდეგ 978 წელს დავით III ბაგრატიონი (კუროპალატი) აფხაზეთში ამეფებს მცირეწლოვან ბაგრატს. სწორედ ამ პერიოდში ეყრება საფუძველი დასავლეთ, სამხრეთ-დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოების გაერთიანებას; დიდი საქართველოს აღორძინების გამორჩეული ორგანიზატორი იყო აფხაზეთის ერისთავი იოვანე მარუშისძე.⁸⁶

ძველი ქართველი მწიგნობარნიც კარგად იცნობენ ტერმინ აბაზგიას, მას დასავლეთ საქართველოდ თვლიან და აფხაზეთად თარგმნიან.

X-XII სს-ის სხვა უცხოური წყაროებით აფხაზური უკვე ქართულის სინონიმი გახდა, მაგალითად, იოანე იტალოსი იოანე პეტრიცს აბაზგ გრამატიკოსს უწოდებს, რაც ამ კონტექსტში ქართველ გრამატიკოსს ნიშნავს.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ იოანე პეტრიწი არა მხოლოდ დიდი ფილოსოფოსი, არამედ შეუდარებელი მოქართულე და სიტყვათშემოქმედი იყო; გარდა ამისა, ის სიტყვებს ქართველური დიალექტებიდანაც ამკვიდრებდა; მაგ., სამხმიანი გალობის მეორე ხმის აღსანიშნავად მან შემოიღო ტერმინი ჟირი, რომლის მეგრული წარმომავლობა უდავოა; ლოგიკურია დავუშვათ, რომ ეს დიდი ქართველი მოღვაწე ეგრისის მკვიდრი იყო (ნ.მარის აზრით, იოანე პეტრიწი ტომით აფხაზი იყო). საყურადღებოა აგრეთვე ე.ხინთიბიძის დაკვირვებით: ექვთიმე მთაწმინდელმა ქართულიდან ბერძნულად თარგმნა "ვარლამ და იოასაფის" რომანი, რომელიც ბერძნულიდან გადაითარგმნა ლათინურად. ლათინურად მთარგმნელის კომენტარით, "ბერძნული თარგმანი შეასრულა ტომით აბაზგმა ბერმა ეფთვიმემ"⁸⁷. (ხინთიბიძე, 1998) ე.ი. ქართველი ექვთიმე მთაწმინდელი, ლათინთა აზრით, ტომით აბაზგია. ამავე პერიოდში აფხაზეთი სრულიად საქართველოს ნიშნავს სპარსულ წყაროებშიც⁸⁸; (ტაბატაძე, 1993) ასურელი ისტორიკოსი ზაქარია რიტორი: აფხაზეთა/ქართველთა ქვეყანას ბაზ-გ-ონ-თა ქვეყანას უწოდებს.⁸⁹ (ჯავახიშვილი, 1960)

საყურადღებოა კიდევ ერთი ფაქტი დედით ქართველური (აბაზგური)

⁸⁶ ე.ხინთიბიძე, 1998, გვ.15

⁸⁷ ვ. ტაბატაძე, 1993, გვ.222-226

⁸⁸ ივ. ჯავახიშვილი, 1960, გვ. 402.

⁸⁹ გეორგიკა, 1976, გვ. 20-25

წარმომავლობის იოვანე ცეცეს (1110-1180) აზრით, **აბაზგები იბერთა ტომისანი არიან**⁹⁰, (გეორგიკა, 1976) ერთგან მითითებულია იოვანეს დედის აბაზგობა მეორეგან კი - იბერიელობა. ამავე დოკუმენტის მიხედვით, იოვანეს აბაზგი ბებია ამაღაში ახლდა იბერიის მეფის ასულს – მართას.

ტერმინი აბაზა/ობეზიებზე ჩრდილო კავკასიის ზოგ ხალხში და ევროპულ თუ ძველ რუსულ წყაროებში ქართველის სინონიმია; მაგ.: პაპ ინოკენტ IV ელჩი იოანე დე პლანო კარპინი, რომელმაც მონღოლეთში იმოგზაურა 1246 წელს, საქართველოს გეორგიანია-ს ეძახის, ქართველებს კი - გეორგიან-ებ-ს ანუ ობეზ-ებ-ს⁹¹. (ჯანაშია, 1959)

XIV-XVI საუკუნეების რუსული წყაროს მიხედვით, ობეზი საქართველოს აღნიშნავდა. ფაქტის ახსნა იოლად შეიძლება. მაშინდელი სლავების ენაშიც ქართველთა სახელად განზოგადდა მეზობელი ტომის სახელი - აბაზა, რამდენადაც სლავებისთვის აბაზა, ეგრისელი, სვანი, კახელი თუ მესხი ერთი ოდენობა იყო; შდრ., აგრეთვე კავკასიაში გვიან მოსული ყარაჩაელებისა და ბალყარელებისთვისაც ქართველების აღმნიშვნელი ტერმინია ებზე (< აბაზა), ამავე დროს, ებზე საკუთრივ სვანებს, ხოგ შემთხვევაში კი რაჭველებსაც აღნიშნავს¹⁴.

ძველი დროიდან მოყოლებული, ვიდრე XVI-XVII საუკუნეებამდე, ჯიქებისგან განსხვავებით, აბაზები/აბაზგები/აფხაზები ევროპაშიც და აზიაშიც ქართველურ (იბერიულკოლხურ) სამყაროსთან ასოცირდება. შუა საუკუნეებში სხვა ქართველური მოდგმის თემებთან ერთად აფხაზებიც ქმნიდნენ ერთიან ქართველურ სახელმწიფოსა და სამწიგნობრო კულტურას. გაერთიანებულმა საქართველომაც დიდხანს შეინარჩუნა "სამეფო აფხაზეთის" სახელი⁹². (ალასანია, 2004)

თ.გვანცელაძის დასკვნა; "სხვადასხვა პერიოდისა და სხვადასხვა ენაზე შედგენილი წერილობითი თუ კარტოგრაფიული მასალა ცხადყოფს: უძველესი დროიდან გვიან შუა საუკუნეებამდე ცხუმის

⁹⁰ ს. ჯანაშია, 1959, გვ. 53

⁹¹ გ. ალასანია, 2004, გვ.9

⁹² თ. გვანცელაძე, 1997, გვ. 25

მოსახლეობა ქართველური იყო⁹³. (გვანცელაძე, 1997)

ერთიანი საქართველოს აღორძინების პარალელურად, აფხაზეთის ხელისუფალნი იღვწოდნენ ქართული ეკლესიის ერთიანობის აღსადგენად; მაგ., “აფხაზი“ მეფე-მთავრების (ლეონ I, თეოდოს II, დემეტრე II, გიორგი I, კონსტანტინე III, გიორგი II, ლეონ III. აგრეთვე ცხემის ერისთავი ოთალო შერვაშიძე (XII ს.), მხედართმთავარი დარდინ შერვაშიძე (XIII ს.) და სხვ.) ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები იყო:

— დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის გამოსვლა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს დაქვემდებარებიდან და ქართულ ავტოკეფალურ ეკლესიასთან შეერთება;

– ქართულენოვანი საეკლესიო ცენტრების მშენებლობა;

— ბრძოლა ქართული სამყაროს პოლიტიკური გაერთიანებისათვის;

- ჩრდილოკავკასიური მოძმე ხალხების გაქრისტიანებისათვის ბრძოლა და ამ გზით ქართული სახელმწიფოს საზღვრების უზრუნველ ყოფა⁹⁴... (ახალაძე, 2004)

აბაზ-აბაზა/აბა!– აიას ფუძეები; გარდა ამისა, ტაო - ტაო-ხ-ი, კოლა - კოლ-ხი... მიმართებების პარალელურად, დასაშვებია აბაზ- - აბაზ-ს, აბაზა – აბაზა-ხ-... წყვილების დაშვებაც: აბაზ-ხ-/* ამას-ხ- ფუძეში წარმომავლობითობაკრებითობა -- სუფიქსის გამოყოფა აბაზ-ხ- ფუძისგან -ს მეტათეზისით უნდა წარმოქმნილიყო აფხაზ- ფუძე (ზდრ., მსგავსი ფონეტიკური პროცესი ქართულში წათხ-წყათ-, ბაღლ-ბღარ-, ბარტყ-ბღარტ-, ბერტყე-/ბღერტ- და სხვ.).

ადრინდელი ქართველური *აბაზ-ხ- ფუძის ადაპტირებული ვარიანტები: ბერძნული აბასხ-, აბაზგ- და აბასკ- ფორმებიც²⁰. აფხაზის სხვადასხვაგვარი ეტიმოლოგიის შესახებ იხ., აგრეთვე: ნ. მარი, 1912, გვ. 697, ივ. ჯავახიშვილი, 1960, გვ. 401, თ. გვანცელაძე, 1989, ო. კახაძე, 1993; ე. ოსიძე, 1993, თ. გვანცელაძე, 1993, თ. გამყრელიძე, 1993; დ.მუსხელიშვილი, 2000... ა.ლომთაძე, რ.შეროზია, 2002, სადაც აფხაზ-ფუძის ამოსავლად მიჩნეულია სვანური მეტყველების მსაზღვრელ-

⁹³ ლ. ახალაძე, 2004, გვ. 12

⁹⁴ www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

საზღვრული “აფხაზ ხანი” მთის ხანი”.

სავარაუდოა, აგრეთვე, ა-ბაზ- და *ბაზ-გ- ფუძეთა საერთო წარმომავლობის დაშვებაც: აფხაზური ია- და ქართველური ა-/სა- პრეფიქსები მასალობრივად მსგავსია; ა-ბაზ- ფორმის ა- შეიძლება დანიშნულების სა-/ა- პრეფიქსი იყოს: *ა-ბაზი/ა-მასი - ბაზების/მასების ქვეყანა/ადგილი; შდრ.: სპერი - სა-სპერი, ქართველი - საქართველო; შდრ.: დგას - ა-დგ -ილ-ი, ბანს - ა-ბან-ო; ცივი - სა-ცივი, ქარი - სა-ქარი, წერს - სა-წერი⁹⁵...

სამეცნიერო ლიტერატურაში აფშილ-/აბაზგ- ფორმები დაკავშირებულია ასურულ წყაროებში დაფიქსირებულ აბეშლასთანაც ⁹⁶ (ანჩაბაძე, 1976) და ხუბუშქიასთანაც (მ. ქურდიანი, 2001, გვ.126-130; მ. ქურდიანი, 2002, გვ.80); -ლ-ილ- სუფიქსთა კვალიფიკაციის სიოთულის მიუხედავად, ლოგიკური ჩანს ასურული წყაროების აბეშლა, საერთოქართველური აბესა/აბაზა⁹⁷ და აბშილი/აფსილი ფორმებს შორის კავშირი.(ზ.ჭუმბურიძე, 2002)

ევლია ჩელების ცნობით, უკვე 1641 წელს აბაზას ქვეყნის მოსახლეობა აბაზურ და ქართულ (მის მეგრულ დიალექტზე) ენებზე ლაპარაკობს.⁹⁸

(ჩელები, 1971)

თ.გვანცელაძის ლინგვისტური და ისტორიოგრაფიული ძიებებით ნათლადაა ნაჩვენები, რომ XVI-XVII საუკუნეებში ისტორიული აფხაზეთის ტერიტორიაზე ჩრდილო კავკასიიდან - ყუბანის ხეობიდან - თანდათანობით გადმოდის და ამჟამინდელი აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის რამდენიმე ხეობაში კომპაქტურად სახლდება ერთ-ერთი აბაზური ტომი, თვითსახელწოდებით – აფსუა.

ქართველური ენობრივ-კულტურულ-სახელმწიფოებრივი სივრციდან ჩრდილო კავკასიაში მცხოვრებ სხვა იბერიულ-კავკასიურ ტომთა მკვეთრი განმხილველობა იწყება კავკასიაში თურქეთის გაძლიერების შემდეგ, ხოლო აფსუა-აფხაზი ხალხის იდენტობა “პოლარულად შეცვალა ცარისტულ-საბჭოური იდეოლოგიის მძლავრმა ზეგავლენამ

⁹⁵ფ. ანჩაბაძე, 1976; შ. ინალივა, 1976

⁹⁶აბაშა, შდრ. ზანური ობაშა > აბაშა; მ. ჩუხუა, 2003, გვ. 73

⁹⁷ევლია ჩელები, 1971, გვ. 100; შდრ., პ. ინგოროყვა, 1957, გვ.133

⁹⁸თ. გვანცელაძე, 2004, გვ.19

1864 წლიდან დღემდე⁹⁹“ (გვანცელაძე, 2004)

კავკასიის სრული დაპყრობის მიზნით, რუსეთის ხელისუფლებამ დაიწყო აქაური მოსახლეობის გასახლება ან სრული გაუცხოება ტრადიციული ქართველურ-კავკასიური სივრციდან; მაგ., საქართველოს ძირძველი კუთხიდან - ეგროსის წილი ქვეყნის ნაწილიდან - ადლერ-სოჭი-ტუაფსეს რეგიონიდან რუსეთის იმპერიამ 1864 და 1878 წლებში გაასახლა ქართველთა მონათესავე ხალხები: უბიხები, ჩერქეზები, აფსუა-აფხაზები (უფრო ადრე და ამავე პერიოდშიც, რუსულ-თურქული მზაკვრული გარიგებით, ქართველობისგან იცლება სამხრეთი და სამხრეთ-დასავლეთი საქართველოც)¹⁰⁰...

ქართველთა და აფხაზთა (ჩერქეზთა, ვაინახთა, ლეკთა...) გასამიჯნავად/დასაპირისპირებლად საბჭოთა იმპერიამ უფრო ეფექტურად გამოიყენა კულტურული გაუცხოების მეთოდი, ვიდრე მეფის რუსეთმა; ქართული (აფხაზური) მოწინავე აზრის აქტიურობის მიუხედავად (იხ. შერვაშიძეების და სხვათა მოღვაწეობა), უფრო სწრაფად და ხელოვნურად გაგრძელდა გადარჩენილი აფხაზების გამიჯვნა ერთიანი ქართველური (აფხაზურ-ეგრისულ-ქართლურ-კახურ-მესხური) ისტორიიდან, კულტურიდან თუ ეთნოსიდან, პროცესმა პიკს მიაღწია 1991-93 წლებში განხორციელებული პუტჩის დროს, როდესაც აფხაზეთიდან - ძირძველი ქართველური კუთხიდან - რუსეთის იმპერიამ გამოდევნა ერთიან ქართველურ ცნობიერებაზე ორიენტირებული ქართველებიცა და აფხაზებიც, ხოლო დარჩენილი აფხაზურ-ქართულ-სომხურ-რუსული მოსახლეობითურთ ფაქტობრივად მიიტაცა აფხაზეთის ტერიტორია. რუსეთმა განახორციელა ქართველთა მონათესავე სხვა ეთნოსების - ჩერქეზებისა და ვაინახების - დაშლა პატარ-პატარა ხალხებად: აბაზებად, აბაზახებად, შაფსულებად, ადიღელებად, ყაბარდოელებად... ჩეჩნებად, ინგუშებად; შემდეგ კი მათი ტერიტორიებიც მიითვისა¹⁰¹.

⁹⁹ www.putkaradze.ge “ქართველები” Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

¹⁰⁰ www.putkaradze.ge “ქართველები” Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

¹⁰¹ ზ.ანზაბაძე, 1964

1.31 აფსილები/აფშილები, აფსარები, აფსუები

აფსილები პირველად დასტურდება არიანესთან; მისი ცნობების მიხედვით, აფსილები ცხოვრობდნენ კოდორის ხეობაში; ზ.ანჩაბაძე მათ თავდაპირველ საცხოვრისად თანამედროვე გალის რაიონს მიიჩნევს¹⁰². (ანჩაბაძე, 1964) მეცნიერთა ერთი ნაწილის აზრით, აბაზგთა მსგავსად, აფსილებიც ქართველური ტომი იყო (ს.ჯანაშია, ს.ყაუხჩიშვილი, დ.მუსხელიშვილი და სხვ.), ხოლო, ზოგის აზრით, მათი მემკვიდრეები თანამედროვე აფხაზები (აფსუები) არიან (გ.მელიქიშვილი, ზ.ანჩაბაძე, ნ.ლომოური...)¹⁰³.

აგათია სქოლასტიკოსის (VI) მიხედვით, **აფსარები კოლხებისა და მისიმიელების/სვანების მონათესავენი არიან**. გვიანდელი ავტორები და კომენტატორები აფსილებს სკვითურ ტომს უწოდებენ¹⁰⁴. აშკარაა, რომ არიანეს დროს აბაზგები და აფსილები სხვადასხვა ქართველურ-კავკასიური ტომი იყო.

ერთი ფუძისგან სხვადასხვა სუფიქსით წარმოქმნილი რამდენიმე თემონიმით სხვადასხვა მონათესავე ქართველურ-კავკასიური ტომები აღინიშნებოდა (აბაზა, აფხაზი, აფშილი, აფსარი, აფსუა...); შესაბამისად, ოთხი ეთნონიმით (აბაზა, აფსარი, აფსუა და აფხაზი) ერთი საზოგადოების აღნიშვნა გვიანდელი მოვლენაა¹⁰⁵.

1.32 სვანები, მისიმიელები

სვანები პირველად სტრაბონთან მოიხსენიებიან (სოანას/შოანას); მაშინაც ისინი კავკასიის მთებში ცხოვრობდნენ; ვარაუდობენ, რომ სვანები ადრიდანვე განსახლებულნი იყვნენ აგრეთვე ჩრდილო კავკასიაშიც - თერგსა და ყუბანს შორის არსებულ ტერიტორიაზე; სვანები კავკასიის მთების გარშემო ცხოვრობენ¹⁰⁶. (გეორგიკა, 1936)

ჩანს, სვანებს კავკასიონის სტრატეგიული გადასასვლელები ეჭირათ, ვინაიდან ბიზანტიასა და სპარსეთს შორის დიდხანს გრძელდებოდა

¹⁰² www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

¹⁰³ მაგ., სტეფანე ბიზანტიონელი IV-VII ს.

¹⁰⁴ www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

¹⁰⁵ გეორგიკა, 1936, გვ.231

¹⁰⁶ (იხ. გეორგიკა, 1936, გვ.213-233)

წინააღმდეგობა სვანეთის დანარჩუნების გამო¹⁰⁷. (გეორგიკა, 1936) პლინიუსის მიხედვით, სვანები დღევანდელი სამეგრელოს ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ: “მდინარე ხობი კავკასიის მთებიდან ჩამომდინარეობს და სვანეთის მიწაზე დის”; ამასვე ამტკიცებს საგეოგრაფიო სახელების დაკვირვებაც, მაგ., ლეჩხუმი, ლეხაჩილე და სხვა. “შემდეგ სვანების მიწები კოლხებს ანუ მეგრელებს დაუპყრიათ...”¹⁰⁸. (ჯავახიშვილი, 1908) ჩვენი აზრით, პლინიუსის ცნობის სხვაგვარი განმარტებაც შეიძლება:

სტრაბონისა და პლინიუსის დროს ტერმინი სვანი იმ რამდენიმე ქართველური ტომის (ეგრისის ნაწილის, დვალეთის, სკვიმიის, საკუთრივ სვანეთის მოსახლეობის...) გამაერთიანებელი, კრებითი სახელია, რომელთაც რომაელები ვერ აკონტროლებდნენ (შდრ.: ლაზიკა - რომაელთა გავლენის სფერო): ყურადღების ცენტრში სვანების მოქცევა, ჩანს, განაპირობა კავკასიის უღელტეხილების სტრატეგიულობამ¹⁰⁹.

აზრით, ძვ. წ. I ათასწლეულის დასასრულს ჯერ კიდევ დაუშლელია ზანურ-სვანური ენობრივი ერთობა; სწორედ ეს ადრეული ზანურ-სვანური (და არა მეგრული ან სვანური) დიალექტური ფენა უნდა ვივარაუდოთ ოსურ-ალანური ენის სუბსტრატად¹¹⁰; შდრ.: გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ოსურში ზანური/ავსილური სუბსტრატი გაჩნდა კოდორის ხეობაში ოსების ექსპანსიის დროს¹¹¹. (აფხაზავა, 1998) როგორც ცნობილია, სუბსტრატის არსებობა მიუთითებს დამხვდური და მოსული ეთნოსების ხანგრძლივ ურთიერთობას; ვფიქრობთ, შეუძლებელია, ოსთა მეტყველებაში ზანური სუბსტრატის წარმოქმნა დავუშვათ კოდორის ხეობაში ალანთა მოკლევადიანი ექსპანსიის პერიოდში. რაც შეეხება ოსურში საკუთრივ სვანური ლექსიკის არსებობას: ჩრდილოკავკასიაში მცხოვრები ოსების მეტყველებაში სვანური და აფხაზური ლექსიკა (როგორც ადსტრატული ფენა) შევიდა სვანთა, აფხაზთა და ოსთა მეზობლობის პირობებში. აქვე აღვნიშნავთ, რომ, ჩვენი აზრით,

¹⁰⁷ (ივ. ჯავახიშვილი, 1908, გვ.46-47)

¹⁰⁸ www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

¹⁰⁹ (მასალისათვის იხ. ვ. აბაევი, 1949, 324-329)

¹¹⁰ (ნ. აფხაზავა, 1998)

¹¹¹ მსჯელობისათვის იხ. ტ. ფუტყარაძე, 1998

ზანურ-სვანური კონტინუუმის ბაზაზე საკუთრივ სვანური მეტყველების ჩამოყალიბება სწორედ წელთაღრიცხვათა მიჯნიდან ხდება ქართველურ (ზანურ) მეტყველებაზე ჩრდილოკავკასიურ ტომთა მეტყველების დაფენებით¹¹²; (ფუტკარაძე, 1998) აქვე აღვნიშნავთ, რომ არა მხოლოდ სვანური, არამედ არაიზოლირებული ნებისმიერი მოსახლეობის მეტყველება (ენა/კილო) წარმოქმნილია დივერგენციული და კონვერგენციული პროცესების შედეგად¹¹³. (ფუტკარაძე, 1998)

სტრაბონის მიხედვით, სვანები გამოირჩეოდნენ სიმამაცით და დიდი ფიზიკური ძალით. სტრაბონის ცნობითვე, სვანებს ჰყავთ ბასილევსი და 300 მამაკაცისგან შემდგარი საბჭო; საჭიროების ჟამს გამოჰყავთ 200000-კაციანი ლაშქარი. სტრაბონი სვანების საცხოვრისში არსებულ მდინარეებთან აკავშირებს ოქროს საწმისის მითს, **სტრაბონთანვეა ძველი ცნობა**, რომ ოქროს საბადოების გამო (რომლისგანაც წარმოიშვა მითი ოქროს საწმისის შესახებ), დასავლეთის იბერების ანალოგიით, სვანებს ზოგი აღმოსავლეთის იბერებსაც უწოდებს, რამდენადაც ოქროს საბადოები არის ორივე იბერიაში თ.ყაუხჩიშვილის თარგმანი: სვანების ქვეყანაში “ზამთრის ნიაღვრებს ოქრო ჩამოაქვს, ხოლო ბარბაროსები აგროვებენ ოქროს დახვრეტილი ვარცლებით და ბანჯგვლიანი ტყავებით: აქედან მომდინარეობს მითი ოქროს საწმისიან ვერძზე... (დაზიანებული ტექსტი)... თუ არ დებენ იბერებს მსგავს სახელს დასავლეთელებისას, რომელთაც აქვთ ოქროს საბადოები ორივე მხარეს: ეს ადგილი შეიძლება გავიგოთ ორნაირად: ა) ესპანეთის იბერებს ორივე მხარეს აქვთ ოქროს საბადური; ბ) ოქროს საბადოები აქვთ, როგორც ესპანეთის იბერებს, ისე - საქართველოს იბერებს“¹¹⁴. (ყაუხჩიშვილი, 1957) სვანები სხვა წყაროებშიც ჩანან:

პრისკე პანიონელი (V ს.): „ დიდი უთანხმოება ჰქონდათ სვანთა ტომთან რომაელებსა და ლაზებს; სვანებმა სასტიკი ბრძოლა გააჩაღეს სემატის (?ლაზთა სართლის) წინააღმდეგ,“¹¹⁵. (გეორგიკა, 1961)

¹¹² www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

¹¹³ თ.ყაუხჩიშვილი, 1957, გვ. 126; თ.ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.139-144

¹¹⁴ გეორგიკა, 1961, გვ. 261

¹¹⁵ გეორგიკა, 1936, გვ.86, 161-162, 172, 347-348

აგათია სქოლასტიკოსი (VI ს.) ვრცლად მსჯელობს მისიმელოთა შესახებ; მისი ცნობით, ეს ხალხი კოლხთა მეფის ქვეშევრდომია, მსგავსად აფსილებისა, ოღონდ განსხვავებულ ენაზე ლაპარაკობს. ისინი აფსილოა ტომზე უფრო ჩრდილოეთით ცხოვრობენ, ოდნავ აღმოსავლეთით; აგათიას მისიმელები მიაჩნია კოლხთა და აფსილთა ნათესავად; ს. ყაუხჩიშვილის ვარაუდით, მისიმელები/მისიმეანები სვანური ტომია¹¹⁶. (გეორგიკა, 1936) მისიმე ფუძე შეიძლება დავაკავშიროთ სვანთა თვითსახელწოდებასთან; შესაძლოა, წარმოდგენილი ბერძნული ფორმა მუშუან ფუძის დამახინჯებული ვარიანტი იყოს: მუშუან- > *მუშუნ- > მიშინ-მისიმ-; შდრ.: ქვემოსვანუ რი - მუშტან, ბალსხემოური - მუშან, ბალსქვემოური - მუშნი, ლატალური - მუშუან/მგშან; მგშან ფორმისთვის ამოსავალი შეიძლება იყოს მოშშან- : მო-შანძო-სან; შდრ.: მო-ფრანგ-ე, მო-ხევ-ე¹¹⁷.

პ. ინგოროყვა, 1954, გვ.144: ""მშ-სიმი-ან-ი თავისი გრამატიკული გაფორმებით წმინდა ქართულ ტიპს წარმოადგენს: მ- თავკიდური პრეფიქსია, რომელიც ერთვის ეთნიკურ სახელებს, ხოლო -ან-, ასევე, ეთნიკური სახელების დეტერმინანტი სუფიქსია. აქვე შევნიშნავთ, რომ პ. ინგოროყვას საყურადღებო ვარაუდით, მისიმეანეთის ძველი სახელია კოლაეთი, რამდენადაც ანტიკურ წყაროებში კოდორის ხეობაში მოსახლე ტომს ეწოდება კოლიკე¹¹⁸. (ინგოროყვა, 1954)

სამეცნიერო ლიტერატურაში ნათლადაა გარკვეული სვან- ფუძისგან წარმოქმნილი ვარიანტების ფონეტიკური საფუძვლები:

საერთოქართვ. სვან- → ზან.-სვან. → შუან (→ თვითსახელწოდება: მო-შუან-) → ზან. შონი;

საერთოქართვ. სვან- ზან.-სვან. → შუან → აფხაზ. ა-შუან-უა... ვფიქრობთ, თემონიმი სვანი მომდინარეობს *სან- ფუძის ლაბიალიზებული -ს⁰ ან- ვარიანტისგან, რომელიც, ჩანს, საერთოქართველურშივე არსებობდა; სწორედ ამ ლაბიალიზებული ბგერის მეზობლობას უნდა შეეწყო ხელი "შან- შვან- > შონ- პროცესისთვის.

¹¹⁶ www.putkaradze.ge "ქართველები" Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

¹¹⁷ პ. ინგოროყვა, 1954, გვ.142

¹¹⁸ გეორგიკა, 1936, გვ. 275

1.33 ამარანტები

სტეფანე ბიზანტიელის (IV-VII ს.) ცნობით, ამარან ტები კოლხური ტომია; მათი ქვეყნიდან მოდის ფაზისი¹¹⁹; (გეორგიკა, 1936) აქვე: კოლხეთში არსებობს მთა ამარანტიონი; მკვლევრები ამ ტოპონიმში ამირანის მთას ხედავენ¹²⁰.

1.34 დვალეები

ანტიკურ წყაროებში დვალეები ახ.წ. I საუკუნიდან იხსენიებიან თაღის, ვაღის და უაღის სახელწოდებით¹²¹. (თოფჩიშვილი, 2002) ძველი ქართული წყაროებისა თუ თანამედროვე მკვლევართა დიდი ნაწილის მიხედვით, დვალეები ქართველები არიან (ზოგი მათ ნახებად თვლის); დვალეთი საქართველოს შემადგენლობაში იყო 1859 წლამდე, ვიდრე რუსეთის იმპერიამ ეს ქართველური მხარე საქართველოს საბოლოოდ არ ჩამოაჭრა¹²².

1.35 ტუსკები

კლავდიოს პტოლემეის ადმოსავლეთ სარმატიაში ასახელებს ტუსკებს, დიდურებსა და სანარებს. თ.ყაუხჩიშვილის აზრით¹²³, ესენი უნდა იყვნენ წოვათუშები, დიდოელები და წანარები. თუშების დიდი ნაწილი ერთ-ერთ ქართველურ კილოზე მეტყველებს, ხოლო უფრო მცირე ნაწილის - წოვა-თუშების - მეტყველება ემსგავსება როგორც ვაინახურს, ასევე - ძველ ქართულს ამიტომ დასაშვებია ტუსკების/თუშების ქართველობა:

ტუსკები ქართველური წარმომავლობის ხალხია, რომელთა ნაწილის (წოვათუშების) მეტყველება ძლიერ შეიცვალა მეზობელი თუ “სისხლის ძიებას” გამოქცეული ვაინახების გავლენით. ამ პოზიციას ამყარებს ლინგვისტური მონაცემებიც: გ. ცოცანიძის აზრით, თუშური მოსახლეობა ენობრივად განსხვავებულ ორ ჯგუფად განიყოფა: ჩაღმათუშებად და წოვათუშებად¹²⁴. (ცოცანიძე, 1993) ა.

¹¹⁹ www.putkaradze.ge “ქართველები” Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

¹²⁰ რ. თოფჩიშვილი, 2002, გვ. 62

¹²¹ www.putkaradze.ge “ქართველები” Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

¹²² 1976, გვ.167

¹²³ გ. ცოცანიძე, 1993, გვ. 539

¹²⁴ ბ. შავხელიშვილი, 2003

შავხელიშვილის აზრით, წოვათუშური ნახურად ქცეული ქართველური ენაა, ხოლო ბ. შავხელიშვილის მტკიცებით, წოვათუშური ენა გარდამავალი, დამაკავშირებელი რგოლია ქართველურ (განსაკუთრებით ძველ ქართულ) და ვაინახურ ენებს შორის¹²⁵. (შავხელიშვილი, 2003)

1.36 აქაიები/აქეები, აქაელები

ფსევდო-სკილაქსის (ძვ.წ. IV ს.) მასალების მიხედვით, აქაელები და ჰენიოხები თანამედროვე ტუაფესა და სოჭს შორის უნდა ვივარაუდოთ¹²⁶; (ყაუხჩიშვილი, 1976)

სტრაბონი ასახელებს აქეის ქვეყანას, არიანე - „ძველ აქაიას“, პტოლემეოსი - სოფელ აქალას...

მიუხედავად იმისა, რომ ბერძენი ისტორიკოსები (სტრაბონი, აპიანე, დიონისიოს პერიეგეტი...) ეთნონიმსაც და ტომსაც ბერძნული წარმომავლობისად თვლიან, თანამედროვე მკვლევართა დიდი ნაწილი ფიქრობს, რომ აქაიები ქართველურ-კავკასიური ტომია; „როგორც ჩანს, აქაელების სახელით ცნობილი ტომი შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს ჩრდილო მონაკვეთზე ცხოვრობდა დაახლოებით არგონავტების ლაშქრობის დროიდან ახ.წ. I საუკუნემდე“¹²⁷. (ყაუხჩიშვილი, 1980)

1.37 სინდები, ძიქები, ზიხები/ზინხები, ჯიქები

არისტოტელეს (ძვ.წ. 384-322) მიხედვით, სინდები სკვითური მოდგმის ტომია, უფრო ზუსტად, მეოტი ტომია. სინდები ცხოვრობდნენ დღევანდელი ანაპის მიდამოებში; ევსტათის კომენტარის მიხედვით, სინდები იგივე ჯიქები არიან (თ. ყაუხჩიშვილი, 1969, გვ. 25). ზიხებთანაც აიგივებენ სინდებს; მაგ., დიონისიოსის (ახ.წ. II ს.) „პერიეგესისს“ ევსტათის (XII ს.) კომენტარის მიხედვით, სინდები იგივე ზიხები არიან, ზიხები კი გაიგივებული არიან სტრაბონის ჯიქებთან. შდრ., დიონისიოსი იქვე, 5 სტრიქონის ქვემოთ, ასახელებს ეთნონიმ ჯიქებსაც.¹²⁸ (ყაუხჩიშვილი, 1976)

¹²⁵ თ. ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.83; თ.ყაუხჩიშვილი, 1980

¹²⁶ თ. ყაუხჩიშვილი, 1980, გვ.37

¹²⁷ თ. ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ. 222

¹²⁸ ძვ. წ. 64 - ახ. წ. 24

ზიგები პირველად ჩნდებიან სტრაბონთან¹²⁹: ის ერთად ასახელებს აქეებს, ზიგებსა და ჰენიოხებს, რომლებიც კოლხების ჩრდილოეთით, ზღვის სანაპიროზე ცხოვრობენ¹³⁰. (ყაუხჩიშვილი, 1976)

დეკნილი მითრიდატე გვერდს უვლის ზიქების საცხოვრისს მათი ველურობისა და ცუდგზიანობის გამო; ნაპირ-ნაპირ აღწევს აქეებამდე, რომელნიც მას კარგად იღებენ¹³¹.

V საუკუნის პერიპლუსის ანონიმი ავტორი წერს: “ძველ აქეიდან ძველ ლაზიკამდე და მდინარე აქეუნტამდე (ეს არის სოჭიდან 30 კმ დაშორებული) უწინ ცხოვრობდნენ ტომები: ჰენიოხები, კორაქსები, კოლები, მელანქლაინები, მახელონები, კოლხები და ლაზები; ახლა კი ცხოვრობენ ზიხები“¹³². (ყაუხჩიშვილი, 1969)

თ.ყაუხჩიშვილის ვარაუდით, ეს ზიქები/ძიქები, შემდეგი პერიოდის ჯიქები, ადრე ქედს გადაღმა, სარმატიის დაბლობზე ცხოვრობდნენ და სტრაბონის დროს ახალგადმოსახლებულნი არიან ზღვისპირეთში; სტრაბონი და მისი მომდევნო ბევრი ავტორი (არიანე, დიონისიოს პერიეგეტი, სტეფანე ბიზანტიელი...) შემდეგ უკვე აქ ასახელებს მათ¹³³. (ყაუხჩიშვილი, 1976)

კლავდიოს პტოლემეაიოსის მიხედვით (II ს.), ზინხების საცხოვრისად ივარაუდება ტერიტორია მდინარე ყუბანიდან მდინარე ლაბას სათავეებამდე; პტოლემეაიოსის აზრით, კოლხიდის ჩრდილოეთით არის აზიის სარმატია (თავი VIII), სადაც ცხოვრობენ: აქალები, კერკეტები, ჰენიოხები და სუანოკოლხები. პირველ სამ ტომს არა ერთი ძველი ავტორი ასახელებს და, როგორც ჩანს, ამ შემთხვევაში კლავდიოს პტოლემეაიოს ძველი წყარო ჰქონდა ხელთ: მისი ჰენიოხები შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს ჩრდილოეთ ნაწილში არიან და არა სამხრეთით, როგორც ეს გვიანდელ წყაროებშია. მას ძველი წყაროც რომ ჰქონდა ხელთ, ამაზე მიუთითებს ზინხების¹³⁴ ხსენებაც სარმატიაში, რაც სტრაბონის დროიდან აღარ გვხვდება¹³⁵.

¹²⁹ თ. ყაუხჩიშვილი, 1976, 83.137

¹³⁰ სტრაბონი, XI, 2, 12-14

¹³¹ თ. ყაუხჩიშვილი, 1969, გვ.130

¹³² თ. ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.139

¹³³ ანუ ჯიქების

¹³⁴ თ. ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.160

¹³⁵ თ. ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.160-162

(ყაუხჩიშვილი, 1976)

1.38 სუანოკოლხები

თემონიმი **სოუანოკოლხი** დასტურდება მხოლოდ კლავდიოს პტოლემეაიოსთან (100-178); სუანოკოლხები ცხოვრობენ ჰენიოხებსა და მდინარე კორაქსს (ბზიფს) შორის; დაახლოებით ამ ადგილებში არიან და სხვა ავტორები სანიგებს ასახელებენ¹³⁶. (ყაუხჩიშვილი, 1976) რამდენადაც პტოლემეაიოსი სუანოკოლხებს კოლხეთს გარეთ ათავსებს, გაჭირდება იმ აზრის გაზიარება, რომ ისინი ის სვანები არიან, რომლებიც კოლხეთში ცხოვრობენ¹³⁷. (ყაუხჩიშვილი, 1976)

პტოლემეაიოსის სახელმძღვანელო ძირითადად მიჰყვება ფსევდოსკილაქსს, არიანესა და პლინიუსს¹³⁸; (ყაუხჩიშვილი, 1976) ბუნებრივია, ის იცნობს სტრაბონსაც; გამომდინარე აქედან, უნდა დავუშვათ, რომ იგი ეთნონიმ სანიგებს გააზრებულად ცვლის სუანოკოლხებით, რომლითაც, ჩანს, იგი აღნიშნავს ძველი კოლხების მემკვიდრე ერთ-ერთ ტომს; ამგვარი ხაზგასმა იმიტომ გახდა საჭირო, რომ, პტოლემეაიოსის მიხედვით, სუანოკოლხები ცხოვრობენ მისეული კოლხეთის გარეთ - სარმატიაში. საყურადღებოა ისიც, რომ ჰეკატალოს მილეტელი¹³⁹ დღევანდელი მდინარე ბზიფის რაიონში ასახელებს კოლხურ ტომს - კორაქსებს¹⁴⁰. სუანო-კოლხებს სვანებისა და მეგრელების შერევით წარმოქმნილ ტომად მიიჩნევს ივ.ჯავახიშვილი¹⁴¹.

პ. ინგოროყვას აზრით, სვანო-კოლხების აღმნიშვნელი უნდა იყოს ტერმინი ეგერ-სვანიც, რომელიც გვხვდება სომეხ ისტორიკოს ფავსტოს ბიზანტიელთან¹⁴². (ინგოროყვა, 1954)

1.39 ჯიქეთი

ჩრდილო კავკასიაშია გვიანდელი წყაროებითაც: კონსტანტინე

¹³⁶ შდრ., თ.ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.161

¹³⁷ თ.ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.164

¹³⁸ ბვ. წ. 549-472

¹³⁹ შდრ., მისი აზრით, კოლხები ბზიფის აუზსა და დიოსკურიას შორის არიან

¹⁴⁰ 1960, გვ.429

¹⁴¹ პ. ინგოროყვა, 1954, გვ.145

¹⁴² გეორგიკა, 1952, 83. 231-233

პორფიროგენეტი (IXს.): “ბოსფორის პირდაპირ არის ე.წ. ტამატარხის ციხე. ამ სრუტის სიგრძე არის 18 მილი. შუა მანძილზე არის დიდი ვაკე კუნძული, ე.წ. ატეხი. ტამატარხიდან 18 თუ 20 მილის მანძილზე არის მდინარე ე.წ. უკრუხი, რომელიც ჰყოფს ჯიქეთსა და ტამატარხას, უკრუხიდან ნიკოფსიის მდინარემდე, სადაც იმავე სახელწოდების ციხეა, არის ჯიქეთის ქვეყანა... ჯიქეთის ზემოთ არის ქვეყანა, პაპაგიად წოდებული, და პაპაგიის ქვეყნის ზემოთ - კასახიად წოდებული ქვეყანა; კასახიის ზემოთ კავკასიის მთებია, ხოლო ამ მთების ზემოთ - ალანიის ქვეყანა. ჯიქეთის სანაპიროზე არის კუნძულები, ერთი დიდი და სამი პატარა კუნძული; მათ შუა სხვა კუნძულებიცაა, დასახლებული და გაშენებული ჯიქების მიერ: ეს არის ტურგანერხი, ჩარვაგანი და ერთიც სხვა; არის კიდევ სხვა კუნძული მდინარის ნავსაყუდელთან, ერთიც პტელუასთან, სადაც ჯიქები თავს შეაფარებდნენ ალანთა თავდასხმების დროს”¹⁴³. (გეორგიკა, 1952)

შდრ., აგრეთვე, ნიკიფორე გრიგორასი (XIVს.): “ჩინგისხანის მეორე ვაჟი ტელეჰუა იმორჩილებს მასაგეტებისა და სავრომატების ქვეყანას... შემდეგ მან გადალახა ტანაისის სათავეები და გასწია ევროპელ ტომთა მიწა-წყლის გზით; ეს ტომები ბევრნი იყვნენ და სხვადასხვანი... ტომები, რომელნიც მეოტის ტბის მეზობლად იყვნენ და პონტოს სანაპიროს მოსდებოდნენ, იყვნენ: ჯიქები და აბაზგები, გუთები და ამაქსოვიები, ტავროსკვითები და ბორისტენელები, გარდა ამისა, იყვნენ ისეთები, რომელნიც ისტროს შესართავთან მდებარე მიზიაში ცხოვრობდნენ. მათ ჰუნები და კომანები ეწოდებოდათ.”¹⁴⁴. (გეორგიკა, 1967)

ქართული წყაროები კარგად იცნობენ ჯიქებს: ქართლის ცხოვრების მიხედვით, ისინი ცხოვრობენ ჩრდილო კავკასიაში¹⁴⁵. ჯიქები აშკარად ძველი ჩრდილოკავკასიური ტომია, რომელსაც ნაკლები შეხება ჰქონდა ქართველურ კულტურასთან¹⁴⁶.

¹⁴³ გეორგიკა, 1967, გვ.130-131

¹⁴⁴ ქ. გ., 43, 45, 156 -157...

¹⁴⁵ www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

¹⁴⁶ თ. ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.221

1.40 სავრომატები/სარმატები/სვირმატები

სავრომატა სახელი ბერძნულ მწერლობაში უძველესი დროიდან გვხვდება; პირველად დასტურდება ფსევდო-სკილაქსთან (ძვ.წ. IV ს.); ესაა ჩრდილოკავკასიის მოსახლეობა უფრო აღმოსავლეთით, ვიდრე მეოტიდაა; ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ეს სახელი მომდინარეობს შარო/შარურ ფორმიდან და ნიშნავს “შაროელთა ტომს”¹⁴⁷. (ყაუხჩიშვილი, 1976) შდრ., სტრაბონი: “სკვითებსა და სარმატებს ენათესავებიან მთის იბერები”¹⁴⁸. (ყაუხჩიშვილი, 1976) ზოგი მკვლევარი სავრომატებს მიიჩნევს ალანებისა და ოსების წინაპრებად¹⁴⁹. (ლანგი, 1997)

1.41 კერკეტები

კერკეტის სახელი ბერძნულ ლიტერატურაში უძველესი დროიდან გვხვდება; მას პირველად ადასტურებს ფსევდოსკილაქსი (ძვ. წ. IV ს.); ისინი ცხოვრობენ შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე სინდისებსა და ტორეტებს შორის. სტრაბონის ცნობით, კერკეტები ჰენიოხების სამხრეთით ცხოვრობდნენ; ბერძნული ტერმინი კერკეტები გაიგივებულია ჩერქეზებთან¹⁵⁰. (ყაუხჩიშვილი, 1959) კერკეტ- ფუძისთვის ამოსავლადაა მიჩნეული ეგრ- (ეგრისი) ძირი. ჩერ- ქ-ეზ- და კერ-კ-ეტ- ფორმების საერთო წარმომავლობის მტკიცება შესაძლებელია (თუმცა რთულია სუფიქსთა იდენტიფიკაცია), მაგრამ გაჭირდება ეგრ- ფუძესთან მათი დაკავშირება.

1.42 სკვითინები/სკვითები

ქსენოფონტესთან დადასტურებული სკვითინები ცხოვრობდნენ ჭოროხის მარცხენა ნაწილში; მარჯვნივ იყვნენ ხალიბები; ზოგი მკვლევარს სკვითინები მიაჩნია სკვითების შთამომავლებად, ზოგს - ქართველურ ტომად - ჰეპტაკომეტებად - შვიდსოფლელებად¹⁵¹.

ქსენოფონტეს ნაწახ სკვითინებს ჰქონდათ ქალაქებიც და სოფლებიც, ე.ი. მათ გააჩნდათ სახელმწიფოებრივი წყობაც¹⁵². (მიქელაძე, 1967)

¹⁴⁷ თ. ყაუხჩიშვილი, 1976, გვ.149

¹⁴⁸ დ. ლანგი, 1997, გვ.19

¹⁴⁹ მიმოხილვისათვის იხ. თ. ყაუხჩიშვილი, 1969, გვ.90

¹⁵⁰ www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

¹⁵¹ საკითხის მიმოხილვისათვის იხ. თ. მიქელაძე, 1967, გვ.132

¹⁵² ძვ. წ. 64 ახ. წ. 14

ჭოროხის ხეობაში უძველესი დროიდანვე მოსახლეობდნენ ქართველური ტომები; ტერმინები სკვითი და სკვითინი ერთი ფუძისაა. ბერძნულ-ბიზანტიურ წყაროებში სკვითებად ხშირად მოიხსენიება სხვა ქართველური მოდგმის ხალხებიც, ამდენად, სავარაუდოა, რომ ქსენოფონტე ამ შემთხვევაშიც ქართველურ ტომს გულისხმობდეს. სკვითის მნიშვნელობა წყაროების მიხედვით:

სამეცნიერო ლიტერატურაში ტერმინი სკვითები და ქართული წყაროების ხაზარები, ველური ინდოევროპული ტომების სახელებადაა მიჩნეული.

1.43 ტავრები

სკვითური ტომი; ნიკოლოზ დამასკელის განმარტებით¹⁵³, ტავრები სკვითური ტომია; ეს ის ხალხია, რომელიც დღეს ყირიმად წოდებულ ტერიტორიაზე სახლობდა და რომელსაც ანტიკურ ეპოქაში ტავრიკა ეწოდებოდა¹⁵⁴. (ყაუხჩიშვილი, 1969)

ტავრებთან და სკვითებთან მიმართებით საინტერესოა ტერმინი რუსის საკითხი, რომელიც პირველად ჩნდება VI საუკუნეში, საკითხის მოკლე ისტორია ასეთია:

ტავრებისა და რუსების ერთიანობის მტკიცება გაჭირდება (სამეცნიერო ლიტერატურაში პირვანდელი რუსები სკანდინავიელ ვარიანგებთან არიან დაკავშირებული; თანამედროვე რუსების ჩამოყალიბების პროცესში არსებითი წილი აქვს მონღოლურ ტომებსაც)¹⁵⁵.

ქართველურ-კავკასიური (ავტოქტონური) ტომების გარდა ძვ.წ. VI საუკუნიდან ამიერკავკასიაში ჩნდებიან ინდოევროპული წარმოშობის სომხები და ალანები.

1.44 კახები, კუხები¹⁵⁶ და ჰერები¹⁵⁷

კახების ქართველურობა დღესაც ყველასთვის თვალსაჩინოა, **კუხების მხარე** - კუხეთი, როგორც ერთი ქართველური ტომის

¹⁵³ თ. ყაუხჩიშვილი, 1969, გვ.88

¹⁵⁴ www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

¹⁵⁵ ივ. ჯავახიშვილი, 1969, გვ.437

¹⁵⁶ ჰერთა ვინაობის შესახებ იხ. კ. ფიცხელაური, 1973, გვ. 197

¹⁵⁷ დ. მუსხელიშვილი, 1966, გვ.5-38

საცხოვრისი, VIII საუკუნემდე არსებობს, შემდეგ კი კახეთში სამთავროს შემადგენლობაში შედის, დ.მუსხელიშვილის აზრით, ლეონტი მროველის მიერ მოცემული საზღვრები კახეთის, კუხეთისა და ჰერეთისა ძვ.წ. IV-III საუკუნეების ვითარებას ასახავს¹⁵⁸. (მუსხელიშვილი, 1966) ზოგ მკვლევარს ჰერები ალბანურ ტომად მიაჩნდა, მაგრამ ჰერეთის ტერიტორიაზე გავრცელებული წამყვანი იარაღები თუ სხვა ნაკეთობანი კახეთ-კუხეთში - და ქართლში მოპოვებულ მასალასთან ერთად ერთი საფუძველზეა წარმოშობილი და, ბუნებრივია, მათთან შეუდარებლად მეტ მსგავსებას იჩენს, ვიდრე ჰერეთის სამხრეთით და აღმოსავლეთით გავრცელებულ მასალასთან, რომელიც სულ სხვა საწყისებზეა შექმნილი¹⁵⁹. (ფიცხელაური, 1973) ჰერების ამჟამინდელი შთამომავლები – ინგილოები თავიდანვე ქართველები (მონოლინგვური ქართულენოვანი მოსახლეობა) რომ არ ყოფილიყვნენ, სრულ არაქართველურენოვან გარემოცვაში ვერასოდეს ისწავლიდნენ ქართულს¹⁶⁰.

კახთი, კუხია და ჰერთა გვერდით უნდა დავასახელოთ: **ფხოველები (ხევსურები, ფშავლები, მოხევეები, მთიულ-გუდამაყრელნი) და** დასავლეთ სიქართველოს მკვიდრი **სკვიმნები/სკვიმინები/ცხუმები/*ჩხუმები/ჩუმნი**¹⁶¹. სკვიმ ცქვიმ-, ხუმ-ლექს ჩხუმი; სავარაუდო **ცკვიმ-/ცხვიმ-/ჩხვიმ ჩხუმ-ცხუმ-** მოსალოდნელი ფორმების თავკიდური თანხმოვანთკომპლექსის გადმოსაცემად ბერძნულში ზი- საუკუნე) კვ/სვ მიმდევრობა, რაც გვაპარაუდებინებს, რომ ლეჩხუმის ოფიციალური სახელი იყო საერთოქართველური აგებულების სიტყვა: **ცკვიმი/ცხვიში** ლეჩხუმი დიალექტური ვარიანტია; **ლე-ლა- საერთოქართველური სუფიქსი ჩანს**, რომელიც პროდუქტიულია ზანურსა და სვანურში; საკუთრივ ქართულში დადასტურებული მასალისათვის .

ამრიგად, II ათასწლეულის დასასრულიდან წელთაღრიცხვათა მიჯნამდე საქართველოს ისტორიულ ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ ქართველურად მისაჩნევი და, სავარაუდოდ,

¹⁵⁸ კ. ფიცხელაური, 1973, გვ.197

¹⁵⁹ www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

¹⁶⁰ საკითხის ისტორიის, ბერძნული წყაროების სკვიმიის, სვიმიის, ცხუმ/ლეჩხუმისა და თავვერ-რაჩის შესახებ იხ. ლ. ფრუიძე, 1993, გვ.471-475; დ. ლეთოდიანი, 2003, გვ.18-30

¹⁶¹ შემთხვევითი არც ის ჩანს, რომ „რაიშვიათად, მათი საცხოვრისები ფარავდა ერთმანეთს

**ქართველურ ენა-კავებზე ანუ დიალექტებზე მოლაპარაკე
შემდეგი მონათესავე ტომები¹⁶²:** შესაბამისად, ქართველთა ძველი
სახელები ასე გამოიყურება:

**მუშქები/მოსსები/შესხები,
დაიანელები/დიაუნები/ტაონები,
კოლაელები,
ტიზარენები, იზერები/სასპირები/საპირები,
ქუთები/კოიტები კვიტები,
კორაქსები, მარები ბექეირები,
ჰალიძონები/ხალიბები,
სალდებიქალდები,
მოსინოიკები
ჰეპტაკომეტები,
დიძერები,
ბასკები, ძიდრიტები,
მაკრონები/მაკროკეფალები,
ფასიანები, მელანქლაინები, ეკრიკტიკეს
მცხოვრებნი/ ეკექეირები,
ჰენიონები, სააფსარები,
სვანები/მისიმეილები, სვანო-კოლხები,
ამარანტები (კოლხური ტომი), ტუსკები, კაზები, კუნები,
ცხუმები,
ფხოველები,
ჰერები...**

როგორც ზემოთ ვნახეთ, ამ ტომების დიდი ნაწილის ქართველობის
შესახებ სარწმუნო ცნობები ანტიკური ხანიდან მოიპოვება. ზოგიერთი
უძველესი ქართველური ტომი მთლიანად დაიკარგა¹⁶³; (ჯავახიშვილი,
1950) ბევრის სახელმა დღემდე შემოინახა ქართული თემების, ან
კონკრეტული ადგილების, რეგიონების თუ ხალხის სახელების სახით.
რომ II-I ათასწლეულებში ძირითადად სწორედ ამ ტომთაგან იძერწება
ქართველური ეთნოსი; ხოლო მათი კილოების ბაზაზე არსებული
კოინეს მისედვით იქმნება სამწიგნობრო ენაც.

დღეს საქართველო არის ის ქვეყანა, რომელიც თავის თავში

¹⁶² მაგ., გუგართა ტომის შესახებ იხ. ივ. ჯავახიშვილი, 1950, გვ.24-33

¹⁶³ www.putkaradze.ge "ქართველები" Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

აერთიანებს შემდეგ კუთხეების და შესაბამისად ლოკალური ჯგუფებს. ესენია:

აფხაზეთი– აფხაზები,
აჭარა-აჭარლები,
გურია- გურულები,
თუშეთი-თუშები,
იმერეთი-იმერლები,
კახეთი-კახელები,
კლარჯეთი-კლარჯები, (ისტორიული საქართველო და ქართველები.
დღეს თურქეთის ტერიტორიაზეა)
ლაზები, ლეჩხუმი-ლეჩხუმლები,
სამეგრელო-მეგრელები,
მესხეთი-მესხები;ხევი- მოხევეები,
რაჭა-რაჭველები,
სვანეთი-სვანები,
ტაო- ტაოხები (ისტორიული საქართველო და ქართველები. დღეს
თურქეთის ტერიტორიაზეა)
ფშავი-ფშაველები,
ქართლელები,
ხევსურები,
ჯავახები,
ჰერები, ანუ დღევანდელი ინგილოები.
აფხაზები ქართველი ერის ძირითადი ნაწილია და მათი საცხოვრისი,
აფხაზეთი, საქართველოს ღვიძლი ტერიტორიაა.(იხ. ზევით..გვ.)

1.45 ქართველთა თვითსახელწოდება- ქართველი

ძველ ქართულ ისტორიულ წყაროებში "ყოველთა ქართველთა"სახელმწიფოს სახელია ქართლი; მაგ., "ქართლის ცხოვრების" მიხედვით, ფარნავაზის (ძვ.წ. IV ს.)განაახლს ქართლი მოიცავს რვა დიდ საერისთავოდ ანუ კუთხეებს (ქვეყნებს): ეგრისს, სუანეთს, მარგუეთს, კახეთს, ჰერეთს, კუხეთს, გარდაბანს, ტაშირს, აბოცს, ჯავახეთს, კოლას, არტაანს, სამცხეს, აჭარას, კლარჯეთს (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ.24-25).

მემატიანე აღნიშნავს, რომ ქუჯ-ფარნავაზის სახელმწიფოში - სრულიად ქართლის შემადგენლობაში არ შემოვიდა ჩრდილოდასავლეთ საქართველოში (თანამედროვე კოდორიდან - ყუბანის შესართავამდე ტერიტორია) მცხოვრები ქართველური (ეგროსის) მოდგმა; ეგრისელთაგან განსხვავებით, მათ ისევ ბერძენთა პროტექტორატის ქვეშ დარჩენა ირჩიეს¹⁶⁴:

“ეგრის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა, რამეთუ მკჯდრთა მის ადგილისათა არა ინებეს განდგომა ბერძენთა...“, მოგვიანებით ეს ტერიტორია მაინც დაუთმეს ბერძნებმა ქართველებს. ეგროსის წილი ქვეყნის ამ ნაწილში, რომაული წყაროების მიხედვით, წელთაღრიცხვათა მიჯნაზე ლაზები ცხოვრობენ, უფრო ადრე კი, ძირითადად, კოლხური ტომები .

ახ.წ. I-II ათასწლეულების მიჯნაზე ტერმინ ქართლს ცვლის საქართველო (ან: ერთობილი საქართველო)¹⁶⁵.

ქართული წყაროების მიხედვით, ქართველთა ძირითადი თვითსახელწოდებაა ქართუ-ელ-ი; წყაროებში ქართველი პირველად ჩნდება VII საუკუნეში, თუმცა ეს ტერმინი უფრო ადრეც უნდა ყოფილიყო აქტიურ გამოყენებაში; მაგ., წყაროების მიხედვით, “ნათესავით ქართველები“ არიან: ეგრისელი სტეფანე სანანოისძე, აფხაზი (არგვეთელი) წამებულები დავით და კონსტანტინე, შავშელი მამა პროხორე, ტაოელი მამა იოვანე, სვანი ბერი იოვანე ქსცხიანისძე... შდრ., X-XII საუკუნეებში საქართველოს კულტურული ველი მოიცავს ჩრდილოკავკასიის დიდ ნაწილსაც (დ.მუსხელიშვილი, 1993).

ქართულ-ქართველ- ფუძის ისტორიისა და ეტიმოლოგიის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში მრავალგვარი მოსაზრება გამოითქვა:

ნ.მარი (1908, გვ. 5; 1933, გვ. 31) ქართ-/ქართლ-/ქართველ ფუძეები უკავშირდება ქასდ- ეთნონიმს, რომლისგანაც მიღებულია ქალდ-ხალდ-ი-ც; კერძოდ: ქარდივ- > ქართივ- > ქართივ-ელ-ი > ქართველი ი.ჭავჭავაძე, 1955, გვ.113¹⁶⁶...

ივ. ჯავახიშვილი ერთმანეთთან აკავშირებდა ქართუ/კარდუსა და ქართველს; კერძოდ, მისი აზრით, “სიტყვა ქართველის პირველი ნაწილი “ქართუ“ სახელი უნდა იყოს... სიტყვა “კარდუხიც“ (“მეგრულ-

¹⁶⁴ www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

¹⁶⁵ www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

¹⁶⁶ www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

ჭანური შტოის ტომის სახელი“) ჩვეულებრივ ეროვნების აღმნიშვნელ საკვეც -ხი-თ ბოლოვდება; ამ სიტყვის პირველი ნაწილიც უნდა ქვეყანასა ნიშნავდეს... რაკი ამ ქვეყნის სახელი ორივე შტოის (ქართმეგრული) ტომების სახელწოდებაში მოიპოვება, უეჭველია, იგი ქართველების თავდაპირველი საერთო სამშობლო უნდა ყოფილიყო“, “სიტყვები ნაირი, ბაიანა, ურარტუ მხოლოდ ქვეყნების საკუთარი სახელებია, თვითონ ხალხი კი თავისთავს ქალდის ანუ ხალდის უძახდა (გ.მელიქიშვილი, 1954, გვ. 28-29). ჩვენ ვიცით, რომ ეს სახელი ქართველი ტომების საზოგადო სახელწოდება იყო (ქართუ-ელი, კარდუ-ხი); ამიტომ საფიქრებელია, რომ ეს ქალდეები ქართველების ღვიძლი ძმები ყოფილიყვნენ (ივ. ჯავახიშვილი, 1908, გვ.27, 56; ივ. ჯავახიშვილი, 1960, გვ.411 ს. ჯანაშია, 1959, გვ.194-195)¹⁶⁷.

ქალდეასაგან ქართველის მომდინარეობა პოპულარული გახდა XX საუკუნის პირველი ნახევარში მოღვაწე მწერლებისათვის, განსაკუთრებით აღსანიშნავია გრიგოლ რობაქიძის რემინისცენციები (რომელსაც, ფაქტობრად, ლინგვისტური არგუმენტების თვალსაზრისით, ვერ გასცილდა ბევრი მკვლევარი); XX საუკუნის დასასრულს კი ამგვარი მიდგომა კვლავ გაააქტიურა ზვიად გამსახურდიამ (1991, გვ.27, 220), რომელიც, იმოწმებდა რა ნიკო მარის მოსაზრებას, ქართველთა სახელს და საცხოვრისს მთა კარდუს სახელთან (ამჟამინდელ არარატთან) და ღვთაება კარდუსთან აკავშირებდა; ზოგი უცხოელი სპეციალისტი იბერ-ქართველთა წინაპრებად თვლიდა ზემო მესოპოტამიაში – ისტორიულ გორდუენეში – მცხოვრებ კარდუხებს (გ.მელიქიშვილი, 1965, გვ.19-20).

ა.ჯაფარიძე იზიარებს ივ. ჯავახიშვილი და ს.ჯანაშია ტერმინი ქართული წარმომავლობის შესახებ ქალდეიდან; მისი აზრით, ბიბლიური და ისტორიული ქალდეა ებრაელებისა და ქართველების პირველი სამშობლოა... „აბრაამის მამის - თარას - ქალდეელთა ურიდან წასვლის დროს, ქალდეა მართლაც დასახლებული იყო ქართველთა საგვარეულო ტომებით“ (ა. ჯაფარიძე, 1994, გვ. 31-3).

ქართველთა ისტორიულ მეხსიერებაში ქართველთა თვითსახელწოდება და ქართველთა ქვეყნის სახელი ურარტულ მთავარ ღვთაებას (ბრძოლის ღვთაებას!) რომ უკავშირდება, სიმონ

¹⁶⁷ www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

ჯანაშიას აზრით, ურარტუს მოსახლეობა - ხალდები (წავიკითხოთ. ღვთაება ხალდის ხალხი - ტ.ფ.) - ცნობილნი იყვნენ რკინის დამუშავებით. “რკინის იარაღით ხალდები კლდეში შესანიშნავ ციხე-დარბაზებს კვეთდნენ. ამ რიგის ხუროთმოძღვრების ნიმუშია საქართველოში კლდეში ნაკვეთი ქალაქი უფლისციხე“ (ს.ჯანაშია, 1987, გვ.31). მუსხების (მესხების), თობელების (ჰიბერების), კასხების (კოლხების) კულტურული ცენტრი ძვ.წ. VII საუკუნეში ხეთას სახელმწიფოს კატასტროფის შემდეგ გადმოდის საქართველოს დღევანდელ ტერიტორიაზე (პ.ინგოროყვა, 1978, გვ.244). კაბადოკიასა და ჰალისის აუზში მცხოვრებ ქართველურ-კავკასიურ ტომთა (მოსხები, ქაშქები, კოლხები...) შესაძლო წინაპრები არიან ხათები და არა ხეთები; ეს უკანასკნელნი ბალკანეთის (?) გავლით მცირე აზიაში მოსული ინდოევროპელები არიან. შემთხვევითი არც ის ჩანს, რომ მოვსეს ხორენაცის თხრობაში კაბადოკიელთა და ქართველთა ჯარი ხშირად გვერდიგვერდ იბრძვის საერთო მტრის წინააღმდეგ (მ.ხორენაცი, 1984, გვ.95, 136); გარდა ამისა, მ.ხორენაცისთვის პონტოს სამეფოც და ისტორიული კოლხეთიც ქართველთა ქვეყანაა, ხოლო პონტოს მეფე მითრიდატე - ქართველი (იქვე, 83 111-116)¹⁶⁸.

დიდი ისტორიული კატაკლიზმების ჟამს მართლაც მოსალოდნელი იყო ქართველურ-კავკასიურ ტომთა რელიგიური ცენტრის გადმონაცვლება დღევანდელი საქართველოს ტერიტორიაზე (ლოგიკურია, ასევე, ღვთაება ხალდის/ქართის/არდის რამდენიმე ციხე-ქალაქის არსებობაც); ამ თვალსაზრისით, საინტერესოა კ.ზ. გამსახურდიას დასკვნაც: “უფლისციხის არქეტიპული ღვთაება ხალდი უნდა იყოს“ (კ. ზ. გამსახურდია, 1995, გვ.21). აქვე, შდრ., იოვანე პეტრიწისეული ტერმინი “ხალდეველთა წინასიბრძნე“ (პეტრიწი ქალდეველებს ხალდეველებს ეძახის; იოვანე პეტრიწი, 1947, გვ 41); კ.ზ.გამსახურდიას მტკიცებით, “ეთნოლოგიური თვალსაზრისით, “ქალდეველი“, ამავე დროს, უნდა აღნიშნავდეს არა მარტო ბაბილონელ სემიტს, არამედ იმ უძველეს პრესემიტურ ხალხსაც, რომელიც სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია შუმერთა სახელით“ (იქვე, გვ 79). ივ.ჯავახიშვილის ცნობილი და კვირვება: ძველი ქართველი ავტორები ქართველთა წინაპრების

¹⁶⁸ www.putkaradze.ge “ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

იდენტიფიკაციას ახდენდნენ შუამდინარეთისა და ბიბლიურ სამყაროსთან; მისი აზრით, ქალდეველი არის სპარსელიც, ბაბილონელიც და ქართველიც.

ვვარაუდობთ: თორთუმის, ჭოროხისა და მტკვრის სათავეებში არსებული ქართველური სახელმწიფოების დაკნინების შემდეგ, უფრო ჩრდილოეთით მალევე იქმნება ქართველურ ტომთა მორიგი გაერთიანება; აზონ-ქუჯ-ფარნავაზის წინა პერიოდში მიმდინარე ქართველური ტომების გაერთიანების პროცესში საერთო ქვეყნის სახელად მკვიდრდება ქართლი, საერთო თვითსახელწოდებად კი - ქართული: ორივე ფუძე მომდინარეობს დიდი ღვთაების სახელისგან - ქართუ/ქართი: ქართუ > ქართუ-ელი (თეონიმიდან წარმოიქმნა ეთნონიმი); ქართ > ქართ-ლ-ი (ქართლი - ღვთაება ქართის/ხალდის ქვეყანა)¹⁶⁹.

ქართუ-ელ-ი ქართველთა უძველესი ავტოეთნონიმი (ენდოგენური ეთნონიმი), ქართლი კი - ქართველთა სახელმწიფოს უძველესი ქართულენოვანი ქორონიმი ჩანს.

რაც შეეხება ქართუ-/ქართლ-/ქართველ- ფუძეთა თანამედროვე დიალექტური ვარიანტებსა (ქორთუ, ქართ...) და მათი მნიშვნელობების ისტორიას:

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ მსგავსად, ქართველ-ფორმაც, სხვადასხვა დროში თუ ენობრივ ველში, რამდენიმე სემანტიკით გამოიყენება; კერძოდ: - ქართველი ერის წარმომადგენელს; სხვა ქვეყნების მსგავსად, ახლო მომავალში ქართველი შეიძლება დამკვიდრდეს საქართველოს მოქალაქის ფარდ სახელად (ეთნიკური წარმომავლობის მიუხედავად)¹⁷⁰.

- მხოლოდ ქართლელს - საქართველოს ერთი კუთხის მოსახლეობას; არა მხოლოდ შუა საუკუნეების ქართულ წყაროებში, არამედ ზოგ თანამედროვე ქართველურ კილოებშიც კი ქართველი ქართლელს აღნიშნავს; მაგ., ალ.ჭინჭარაულის ცნობით, ხევსურებისთვის საქართველოს სხვა კუთხეების მცხოვრებნი არიან: ქართველნი (ქართლელები), მესხნი, ჯავახნი (შდრ.: ეჯავახება - ეჯიუტება), კახნი, ფშაველნი, მოხევენი, გუდამაყრელნი, თუშნი, იმერნი, აფხაზნი

¹⁶⁹ www.putkaradze.ge“ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

¹⁷⁰ www.putkaradze.ge“ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

(აფხაზი - ვაჟკაცი), მეგრელნი¹⁷¹...

ტარიელ ფუყკარადის ვარაუდით, სრულიად ქართლის ძველ დედაქალაქსაც - უფლისციხესაც, თავდაპირველად, მთავარი ღვთაების სახელი ქართუ/ქართი ერქვა, რომელიც ქართ/ქართ ფორმით თბილისის სახელად შემოინახა ზანურ-სვანურმა (ზდრ., ნასესხებია ქართა ვარიანტი): ძველი დედაქალაქის სახელი გადავიდა ახალ დედაქალაქზეც. არც ის გამოირიცხება, რომ ზანურ-სვანური ქართ- წარმოადგენს ქართლ- ფორმის გამარტივებულ სახეს (ქართლ- > ქართ- > ქართ).

ქართველთა სხვადასხვაენოვანი

(ქართული, ინგლისური, რუსული, თურქული, გერმანული)

ეთნონიმები, ქორონიმები, ენა- კილოების სახელები

ათინელი- ათინელები- **ათინა**- ათინური- კილოკავი

Atinian/Atinan - Atinians - Atina - Atinian dialect

Атинец - Атинцы - Атина - Атинский

Atinalı - Atinalılar - Atina - Atina ağzı

Athiner - Athiner - Athina - Athinische dialect

აფხაზი- აფხაზები- აფხაზეთი- აფხაზური

Abkhaz - Abkhazes - Abxazeti/ Abkhazia - Abkhaz

Абхаз - Абхазы - Абхазети - Абхазский

Abhaz - Abhazlar - Abhazeti - Abhazca

Abkhaze - Abkhazen - Abxazeti - Abxazische

აჭარული- აჭარლები- აჭარა- აჭარული კილო

Acharian/Acharan - Acharians - Achara - Acharian dialect

Аджарец - Аджарцы - Аджара - Аджарский

Acaralı - Acaralılar - Acara - Acara ağzı

Atscharer - Atscharer - Atschara - Atscharische

ბურსელი- ბურსელები- ბურსა- ბურსული მეტყველება

Bursan - Bursans - Bursa - Bursan

Бурсец - Бурсицы - Бурса - Бурсский

¹⁷¹www.putkaradze.ge“ქართველები“ Son Erişim Tarihi: 24/07/2023

Bursalı - Bursahılar - Bursa - Burslalıların Gürcücesi
Burser - Burser - Bursa - Bursische

გურული- გურულები- **გურია**- გურული
Gurian - Gurians - Guria - Gurian dialect
Гуриец - Гурийцы - Гуриа - Гурийский
Gurialı - Gurialılar - Guria - Guria lehçesi
Gurier - Gurier - Guria - Guriische

დვალი- დვალეები- დვალეთი- დვალური
Dval - Dvals - Dvaleti - Dval
Двал - Двалы - Двалети - Двальский
Dval - Dvaller - Dvaleti – Dvaleti lehçesi
Dvale - Dvalen - Dvaleti - Dvaletische

ეგრისელი- ეგრელები- **ეგრისი**ეგრისული(კილო)
Egrisian - Egrisans - Egrisi - Egrisian dialect
Эгрисец - Эгрисцы - Эгриси – Эгрисский
Egrisli - Egrisliler - Egrisi - Egrisi lehçesi
Egrisser - Egrisser - Egrissi - Egrisische

ზანი- ზანები- *ზანეთი- ზანური კილოები
Zan - Zans - Zaneti - Zan dialects
Зан - Заны - Занети - Занский
диалект Zan - Zanlar - Zaneti - Zan lehçesi
Zane - Zanen - Zaneti - Sanische

იმერი/იმერელი- იმერლები- იმერეთი- იმერული კილო
Imeretian - Imeretians - Imereti - Imeretian dialect
Имеретинец - Имеретинцы - Имерети - Имеретинский
Đmeretli-Đmeretliler-Đmereti-Đmereti lehçesi
Imereter - Imereter - Imereti - Imeretische

კოლხი- კოლხები- კოლხეთი- კოლხური

Kolkh/Kolchos - Kolkhs - Kolkheti - Kolkh

Колх - Колхи - Колхети - Колхский

Kolh - Kolhlar - Kolheti - Kolh lehçesi

Kolche - Kolchen - Kolcheti - Kolchische

ლაზი- ლაზები- ლაზეთი- ლაზური

Laz - Lazes - Lazeti -Laz

Лаз - Лазы - Лазети - Лазский

Laz - Lazlar - Lazeti - Lazca

Laze - Lasen - Lazeti - Lazische

მეგრელი- მეგრელები- სამეგრელო- მეგრული კილო

Megrel - Megrels - Samegrelo – Megrel

Мегрел - Мегрелы- Самегрело/Мегрелиа - Мегрельский

Megrel - Megreller - Samegrelo/Mengrelya - Megrel lehçesi

Megrele - Megrelen - Megrelien/Samegrelo - Megrelische

სვანი-სვანები- სვანეთი- სვანური კილოები

Svan - Svans - Svaneti – Svan

Сван - Сваны - Сванети - Сванский

Svan - Svanlar - Svaneti - Svan lehçesi

Svane - Svanen - Svaneti - Svanische en

ქართველი- ქართველები- საქართველო- ქართველური

[Kartvel - Kartvels - Sakartvelo - Kartvel/kartvelian]

Georgian - Georgians- Georgia – Georgian

[Картвел - Картвели - Сакартвело – Картвельский]

Грузин - Грузины - Грузия - Грузинский

[Kartvel - Kartveller - Sakartvelo - Kartvel dili]

Gürcü - Gürcüler - Gürcüstan - Gürcü dili

Georgier - Georgier - Georgia - Georgisch

[Kartvele - Kartvelen - Sakartvelo -Kartvelisch]

ქართლელი- ქართლელები- ქართლი- ქართლური კილო

Kartlian - Kartlians - Kartli - Kartlian

Картлинец - Картлинцы - Картли - Картлский

Kartlili - Kartlililer - Kartli - Kartli lehçesi

Kartler - Kartler - Kartli - Kartlische

ჭანი- ჭანები- ჭანეთი- ჭანური კილო

Chan - Chans - Chaneti - Chan

Чан - Чаны - Чанети - Чанский диалект

Çan - Çanlar - Çaneti - Çan lehçesi

Tschane - Tschaner - Tschaneti - Tschanische

ხევსური- ხევსურებ“- ხევსურეთი- ხევსურული კილო

Khevsur - Khevsurs - Khevsureti - Khevsur

Хевсур - Хевсуры - Хевсурети - Хевсурский

Hevsur - Hevsurlar - Hevsureti - Hevsur lehçesi

Chevsure - Chevscuren - Chevsureti - Chevsurische

დასკვნა

ქართველური (კოლხური, იბერიული) ტომების შესახებ ძველ ბერძნულ წყაროებში არსებული ინფორმაციების შეჯერებით შეგვიძლია განვსაზღვროთ ქართველური წინარე ენის ანუ ძველი კოლხური ენის - უძველეს ქართველთა საერთო ენის - გავრცელების არეალი.

არქაული ქართული ენის გავრცელების არეალის საზღვრების დაზუსტება შესაძლებელია კოლხური არქეოლოგიური კულტურის საზღვრებითაც; ორივე მონაცემი თითქმის ერთნაირია; კერძოდ, იგი უთუოდ მოიცავს ჭოროხის აუზიდან ჩრდილო კავკასიამდე:

უცხოური თუ ქართული წყაროების საფუძველზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ კავკასია-წინააზიის ხეობაში II ათასწლეულის ბოლოდან I საუკუნის ბოლომდე ქართულად მიჩნეული და სავარაუდოდ ქართულ ენასა და დიალექტზე მოლაპარაკე შემდეგი ტომები ცხოვრობდნენ:

მუშქები/მოსხები/მესხები, დაიანელები/დიაუხები/ტაოხები, კოლაელები, ტიბარენები, იბერები/სასპირები/საპირები, ქუთები/კოი-ტები/კვიტები, კორაქსები, ჰალიძონები/ხალიბები, ხალდეები/ქალდეები, დიდერები, ბიდერები, ძიდრიტები, მაკრონები/მაკროკეფალები, ფასიანები, ეკრიკტიკეს მცხოვრებნი/ეკექერები, ჰენიოხები, სანები/ჭანები, სანიგები/სანიკები, ლაზები, აფხაზები (ეზზეები/ოზზეები: აბაზები, აბაზგები/აბასკები, აფსარები, სვანები/მისიმიელები, ტუსკები, კახები, კუხები, ცხუმები, ფხოველები, ჰერები¹⁷²...

შდრ.: არიანე ასახელებს 10-ზე მეტ ტომს ტრაპიზონიდან ძველ ლაზიკებამდე (ნიკოფსია, დღევანდელი ნოვომიხაილოვსკი): კოლხები, სანები, მაკრონები, ჰენიოხები, ძიდრიტები, ლაზები, აფსილები, აბასკები, სანილები, ძილკები...

ზოგიერთი უძველესი ქართველი ტომი მთლიანად დაიკარგა (მაგალითად, გუგარის ტომის შესახებ); ბევრის სახელები დღემდე შემორჩენილია ქართული თემების (მესხები, ტაოსები, ლაზები, სვანები, ფხოველები, მეგრელები, ჰერები, კახელები და სხვ.), ან

¹⁷² T. P'utkaraže, 1999, s. 11-13

კონკრეტული ადგილის, მხარის (კოლხეთის ვაკე, ოძახე, ვიცე, ქუთაისი...) ან ზოგიერთი ხალხის (სომეხი...) სახელების სახით. უნდა ვივარაუდოთ, რომ II-I ათასწლეულებში ძირითადად სწორედ ამ ტომებიდან ჩამოყალიბდა ქართული ეთნოსი, რომელთა ენაც საერთო ქართულ ენად ითვლება.

ცნობილია, რომ ქართველისა და შესაბამისად საქართველოს აღსანიშნავად სხვადასხვა ენებში განსხვავებული სახელები გამოიყენება. ვგულისხმობთ იმას, რომ ქართველის აღსანიშნავად თურქულში გვაქვს სიტყვა - „გურჯუ“ (ქვეყანა - „გურჯისტან“), რუსულში - „გრუზინ“ (ქვეყანა - „გრუზია“, ინგლისური - „ჯორჯიან“ (ქვეყანა - „ჯორჯია“)... არის კანონზომიერი სწრაფვა, ქართული საზოგადოებისა, რომ ქართველი ერის (ქვეყნის) აღმნიშვნელ სახელად დასტურდებოდეს ერთადერთი ქართული ფორმა - ქართველი და საქართველო. ამ ფორმით მოიხსენიებდნენ მას სხვა ქვეყნებიც (შევადაროთ ლიეტუვა...). ამდგომარ მიდგომას მხარს უჭერს ის ფაქტი, რომ ენობრივი ნორმების გათვალისწინებით ტოპონიმები არ ითარგმნება.

TÜRKÇE KISIM

GİRİŞ

Tarihi geçmiři çok eskilere uzanan Gürcistan, Asya ile Avrupa'nın kesiřim noktasında yer alan bir ülkedir. Çok renkli ve zengin kültürü dünyaca meřhurdur. Gürcü harfleri, Gürcü folklor (ok sesli müzik), Gürcü resim sanatı ve mimarisi kendisine özgüdür ve bireyciliğın bir ifadesidir. Bu řekildeki bir tanımlamanın kaynağının ne olduėu, bunu neyin belirlediėi sorusunun cevabı; Gürcü milletinın kimliėini belirleyen Gürcü dil sistematiėi olduėudur. Gerçekten de, Gürcistan'ın geçmiřiyle olan baėını koruyan, günümüze kadar geçirmiř olduėu yolculuėunu devam ettiren dilsel hafızasıdır. Dolayısıyla, bir millet büyük bir geçmiře sahipse, kültürel alanda da güçlü gelişim gösterebilmesi için, o milletin dil zenginliėi büyük önem taşıyacaktır.

Gürcüler'in ana dili (Gürcü Dili) dünyanın en eski dillerinden biridir. Günümüzde de kullanılmakta olan kendine özgü üç farklı yazım çeřidi bulunmaktadır. Bunlar; Asomtavruli, Nuskha-Khutsuri ve Mhedruli yazım türleridir. Bilim adamları, Gürcü yazının geçmiřinin yirmi altı yüzyıl öncesine kadar dayandıėını varsaymaktadırlar. Gürcü dilinin kökenin çok daha eskilere, yaklaşık 30 yüzyıl öncesine dayandıėı düřünülebilir. Günümüzdeki haliyle kullanılmakta olan yazılı Gürcü edebi dili ve sözlü dil çeřitlerinin kökeni ise milattan sonra beřinci yüzyıla kadar uzanmaktadır. Gürcü edebiyatındaki ilk zgn eser 5. yüzyılın ikinci yarısı olarak tarihlendiėinden, Gürcü edebiyatının, bařka bir deyiře Gürcü yazı dilinin bu dönemden itibaren bařladıėı kabul edilmektedir (Lomaia, 2021).

Bu nedenledir ki Gürcü dili dünyadaki gelişmiř diller arasına girmektedir. Bu dil ile tarihsel geçmiře gerek orijinal gerekse tercüme olarak çok büyük eserler ortaya konmuřtur. Bunlar; dini edebiyat, felsefi-teolojik edebiyat, tarihi edebiyat, halk edebiyatı vb. olarak farklı edebi türlere ayrılmıřtır. Dolayısıyla, Gürcistan'ın eserleri dünya dillerine tercüme edilmiřtir. Ayrıca dünya bilim çevrelerince tanınıp bilinen, deėerli tarihçileri, bilim adamları, etnologları, teologları, filologları, eleřtirmenleri, dil bilimcileri de mevcuttur.

Kartvelolojinin deryalarca konusu arasında bizim arařtırma konumuz Gürcülerin Hristiyanlık ncesi eski ve sonrası yeni dönemde kullandıkları yer ve topluluk isimleri üzerinedir. Arařtırmamız sırasında İvane Javakhiřvili, Niko Mari, Simon Kaukheiřvili, Simon Janařia, Arnold ikobava, Zviad Gamsakhurdia, Taniel Putkaradze, Teimuraz Gvantseladze gibi büyük Gürcü akademisyenlerin eserlerinden ilgili materyalleri

toplayıp dil bakımından inceleyerek Türkçe'ye tercüme edildi. Doğaldır ki, herhangi bir milletin günlük yaşamda kullandığı isimleri araştırıp inceleyebilmek için bunların kökleri hakkında bilgi sahibi olmak şarttır.

Gürcü milletinin kökenine dair İncil'de, mitolojik ve tarihi kaynaklarda yer bulan görüşler, henüz 10. yüzyıl Gürcü tarihçisi Leonti Mroveli'nin "Gürcistan Tarihi" adlı yapıtında kaleme alınmıştır. Gerek İncil öğretileri olsun, gerek eski Yunan mitolojisi olsun, gerekse tarihi kaynakların yazarları olsun Gürcülerin soyunu Nuh Aleyhisselam'ın oğlu Yafes'e**** dayandırmaktadırlar.

20. yüzyılın Gürcü bilim dünyasındaki büyük aydınlardan İvane Javakhişvili ve Niko Mari Gürcü halkının genetik köklerini üzerine araştırmalar yapmışlardır. Aynı şekilde Alman dil bilimcisi Wilhelm Humboldt'un bu konudaki çalışmaları da önemlidir.

Tariel Putkaradze'nin yabancı ve Gürcü kaynaklarına dayanarak derlediği "Gürcüler" adlı monografik eserinde yazar MÖ 2.000 yılının sonundan Milada kadar ki dönemde Kafkasya-Ön Asya taraflarında Gürcü olduklarını kabul edebileceğimiz, büyük olasılıkla Gürcü dili veya lehçelerini konuşan aşağıdaki kabilelerin varlığını ıspatlamaktadır: Muşklar/Moskhlar/Meskhler, Dayanlar/Diyaukhlar/Taokhlar, Kolallar, Tibarenler, İberler/Saspeyrler/Sapirler, Kutlar/Koitler/Kviteler, Korakslar, Halidzonlar/Khalibler, Khaldlar/Kaldlar, Didzerler, Bidzerler, Dzidritler, Makronlar/Makrokepaller, Fasianlar, Ekriktikler/Ekekerler, Heniokhlar, Sanlar/Djanlar, Sanigeler/Sanikeler, Lazlar, Aphazlar (Ebzeler/Obezler: Abazlar, Abazglar/Abasklar, Afsarlar, Svanlar/Misimiler, Tusklar, Kakhlar, Kukhlar, Tsukhumlar, Fkhoveller, Herler ...

Arrian, Trabzon'dan eski Lazika' ya (Nikopsia, günümüzdeki adıyla Novomihaylovski) kadar ki alanda 10'dan fazla kabileden bahseder: Kolkhiler, Sanlar, Makronlar, Heniokhlar, Dzidritler, Lazlar, Apsiler, Abasklar, Sanigler, Dzilkler...

Çok eski bazı Gürcü kabileleri ise tamamen silindiler. (Örn: Gugarta Kabilesi İvane Cavakhişvili, 1950, ss.24-33); **birçoğunun isimleri ise Gürcü boyları olarak** (Meskhler, Taolar, Lazlar, Svanlar, Pkhovlar, Megreller, Herler, Kakhiler ve diğerleri), **ya da bir yerin, yörenin adı olarak** (Kolkheti Ovası, Odzrkhe, Vitse, Kuta-isi...) **günümüze kadar ulaştı.**

Gürcü ulusunu 2. ve 1. binli yıllarda **tam da** bu kabileler meydana getirmiştir. **Bu kabilelerin lehçelerinin temelleri üzerinde biçimlenen ortak konuşma diliyle Gürcü**

yazı dili vücut bulmuştur.

Gürcülerin tarihsel yaşam alanlarında bir taraftan Gürcü-Kafkas-Ön Asya kavimleri arasında iç göçler yaşanırken, diğer taraftan da aralarında gerçekleşen ittifaklarla diğerleri üzerinde siyasi egemenlik alanını genişletme çabaları sürüyordu; bununla birlikte Hint-Avrupa veya Sami kavimlerinin akınlarına da coğrafya yabancı değildi. Yazı dilinin oluşumuna kadar siyasi liderliğin bir sonucu olarak, birbirinden farklı Gürcü lehçeleri hâkim konuma gelirken, böylece geçiş dönemi lehçelerinin oluşumu da hız kazanıyordu. Zaman içerisinde, eski Gürcü lehçeleri ve bu geçiş dönemi dili temelinde çağdaş Gürcü dilinin lehçelerinin oluştuğunu görüyoruz. Gürcistan'ın dış çeperlerindeki diyalektiklerin biçimlenmesinde komşu ulusların kullandıkları dillerin etkileri de belirleyicidir.

Avusturyalı büyük şair, çevirmen ve Rustvelolog Hugo Hupert'in dediği gibi: “Gürcüler, hücrelerinde Sümerler, Urartular, Kolkhisler, İberler, Khalibler, Aryanlar ve başkaca ilk kültür ve medeniyet kurucularının genlerinin taşıyıcısıdır. Bu, etrafındaki düşmanları tarafından mecali kalmayınca kadar yiyip tüketilen “Kardhu Milletidir”. Tarih boyunca yüzlerce kez soykırım ve etnik temizliğe uğradı, her bir yüzyılı etnik temizlik ve holokost ile ateşler içerisinde kavrulmakla geçti, ancak hayret ki, bu onları sadece güçlendirdi, ateşin çeliği tavladığı gibi sertleştirdi. Kendini koruyup kurtarma, zorluklara karşı görülmemiş düzeyde direnç Gürcülerin milli sporu haline geldi. Gürcülerin başkenti Tiflis 29 kez yakılıp kül edildi ve 29 kez yeniden ve daha güçlü şekilde ayağa kalktı, imar edildi!

Yaşlanıp yanan Anka kuşunu küllerinden yeniden doğması gibi, Gürcüler, Gürcüler'in başkenti Tiflis ve Anka kuşu birbirlerine benzerler. Tiflis ve Gürcüler' in tarihi yanıp kül olduktan sonra küllerinden yeniden doğuşun tarihidir. Ben Gürcüler'e Anka Halkı diyorum”.

Eski Yunanlılar ve Romalılar Gürcistan da yaşayan insanları iki büyük etnik yapı olarak görmüşlerdir. Batı Gürcistan'ı Kolhidas, burada yaşayanları ise Kolhiler olarak adlandırırken, Doğu Gürcistan'ı İberia ve burada yaşayanları da İberyalılar olarak adlandırıyorlardı. Aynı yaklaşım Bizans döneminde de devam etmiştir

Bugün ki Abhazlar, Acarlar, Guriyalılar, İmerler, Lazlar, Leşkhumlular, Megreller, Ratçalılar ve Svanlar'ın geçmişe doğru izlerini takip edersek Kolhiler' in devamı olduğunu görürüz. Antik dönemde tümünün ortak adı Kolhi, yaşadıkları coğrafyanın ismi de Kolheti'dir (Okuyucular, Gürcü tarih biliminde tamamen yanlış şekilde yayılmış

olan, İberce konuşan halkların Kolheti topraklarına daha geç dönemde katıldıkları yönündeki görüşlere kıymet vermediğimizi fark etmişler. Kolhlar ve İberler, Kral Aieti döneminde bile batı Gürcistan’da birlikte yaşıyorlardı).

Günümüzde Gürcü halkı aşağıdaki bölgeler ve bu bölgelerdeki yerel topluluklardan oluşmaktadır. Aphazya-Aphazlar, Acara-Acarlar, Guriya-Gurullar, Tuşeti-Tuşetler, İmeret-İmerler, Kakhet-Kakhetler, Klarcet-Klarcetler, Lazlar, Leçkhumi-Leçkhumlular, Megrelya-Megreller, Meskhet-Meskhiler; Khevi-Mokehvler, Ratja-Ratjalılar, Svanet-Svanlar, Tao-Taokhlar, Pşavi-Pşaveller, Kartleliler, Khevsurlar, Cavakhiler, Herler (bugünkü İngilolar). Abhazlar, Gürcü milletinin asli unsurlarındandır, onların yaşadığı coğrafya, Abhazya ise Gürcistan’ın özbeöz toprağıdır

Gürcistan Devleti’nin günümüzdeki adının tarihi ilginç ve aktüalitesini koruyan bir konudur.

Eski Gürcü tarihi kaynaklarında “Tüm Kartveliler (Gürcüler)” yani Gürcistan Devleti’nin adı “**Kartli**” dir. Leonti Mroveli’nin “Kartlis Tskhovreba (Gürcistan Tarihi)” adlı eserinin göre, Kral Parnavaz (MÖ. IV yy) sekiz tane büyük beylik veya **bölgeden/ülkeden** oluşan **Kartli**’ yi yeniden inşa etti: Egrisi, Svaneti, Margveti, Kakheti, Hereti, Gardabani, Taşiri, Abotsi, Cavakheti, Kola, Ardahan, Samtskhe, Acara, Klarcet (Kartlis Tskhovreba, 1955, ss. 24-25)

Tarihçi Leonti Mroveli’ye göre, Kuzeybatı Gürcistan’da (bugün ki Kodori’dan Kuban’ın kesiştiği yere kadar ki alan) yaşayan Kartveli (Egrosi) kabilesinin Kuc ve Parnavaz’ın yönettiği ülke (Kartli (Gürcistan) nin idaresine girmediklerini, Egrisli’lerin aksine onların Yunan himayesi altında kalmayı tercih ettiklerini belirtiliyor.

“Egrisi Irmağı’nın alt tarafı Yunanlılar’a kaldı, orada yaşayanlar Yunanlılar’la birlikte yaşamak istemediler”. Sonrasında Yunanlılar bu bölgeyi Gürcüler’e bırakmak zorunda kaldılar. Roma kaynaklarına göre, Egrisi bölgesinin bu kısmında milat öncesi ve milat sonrası kesişim döneminde Lazlar yaşıyorlardı, daha öncesinde ise daha çok Kolhi kabileleri yaşamaktaydı.

Milattan sonra I. Bin yıl ile II. Bin yılın geçiş döneminde Kartli teriminin yerini Gürcistan (ya da Gürcistan Birliği) aldı.

Gürcü kaynaklarına göre, Gürcüler’in kendileri için kullandıkları esas isim “Kartu-el-i” dir. “Kartveli” ismi kaynaklarda ilk defa VII yüzyılda karşımıza çıkmakla beraber, bu terimin daha önce de yoğun şekilde kullanımda olması gerekmektedir. Kart-/Kartl-/Kartvel isim kökleri, “Kald-khal-di” nin de türemiş olduğu “Kald” etnik topluluğuyla bağlantılıdır. Nihayetinde; Kaldiv->Kartiv->Kartiv-el-i>Kartveli. İvane

Cavakhişvili, Kartu/Kardus ve Kartveli sözcüklerini birbiri ile ilişkilendirmektedir, ona göre “Kartveli” sözcüğünün ilk kısmı olan “Kartu” kelimesi **Sakartvelo** (Gürcistan)’nın adı olması gerekir. “Kardukhi” sözcüğü (Megrel ve Laz boylarının adı) milliyet aidiyetinin ifadesinde kullanılan “-khi” ile bitmektedir; bu kelimenin ilk kısmının ülkeyi ifade etmek için kullanılması muhtemeldir.

Özetle, Cavakhişvili’ye göre “Kartveli” sözcüğünün ilk kısmı olan “Kartu” kelimesi **Sakartvelo** (Gürcistan)’nın adı olması gerekir. “Kardukhi” sözcüğü (Megrel ve Laz boylarının adı) milliyet aidiyetinin ifadesinde kullanılan “-khi” ile bitmektedir; bu kelimenin ilk kısmının ülkeyi ifade etmek için kullanılması muhtemeldir... Bu ülkenin adı, her iki kola ait halkın/boyun isminde de geçtiğine göre, tüm Gürcülerin ilk ortak vatani olduğuna şüphe yoktur. “Nairi, Baina, Urartu” kelimeleri ülkelere ait özel isimlerdir, topluluklara/milletlere gelince, insanlar kendilerine “Kaldi” yani “Khaldi” diyorlardı. Bu isim Gürcü boyları/halklarına ait ortak topluluk adıydı (Kartu-eli, Kardukhi).

Azon-Kuc-Parnavaz öncesi dönemde yaşayan Kartvel kavimlerinin birleşme sürecinde ortak yurt ismi olarak “Kartli” kabul görmeye başlarken, ortak topluluk ismi olarak ise “Kartveli” nin yerleştiğini görüyoruz. Her iki isim de büyük tanrı Kartu/Karti den gelmektedir. Kartu > Kartu-eli (teoloji den etnisite ye); Kart > Kart-l-i (Kartli – Tanrı Karti/Khaldi’nin ülkesi).

Kartu-el-i, Gürcüler’ in en eski, ilk endogenik kökleridir. Kartli ise Gürcü dilini konuşan ilk insan topluluklarının Devleti’nin adıdır

Gürcüler (Kartvelebi) ve Gürcistan’ı (Sakartvelo) ifade etmek için farklı dillerde farklı isimler kullanılmaktadır. Türkçe’de Kartveli milletini ifade etmek için “Gürcü”, Kartveliler’in yaşadığı yurdu ifade etmek için ise “Gürcistan” kelimeleri kullanılırken, Rusça’ da halk için “Gruzian” ülke için “Gruzia”, İngilizce’ de halk için “Georgian” ülke için “Georgia” kullanılmaktadır. Gürcüler, tüm dünyada geçerli olacak şekilde kendilerinin ifade ettiği gibi Gürcü halkının „Kartveli”, Gürcü halkının yurdunun ifadesi için de „Sakartvelo” isimlerinin kullanılmasını haklı ve yerinde bir beklenti ile arzulamaktalar. Diğer ülkeler Litvanya’yı benzer şekilde ifade ediyorlardı. Yer adlarının Dil normaları açısından bakıldığında yer adlarının tercüme edilmemesi prensibi bu yaklaşımı desteklemektedir.

1. Gürcüleri İfade Eden Eski ve Yeni İsimler

Ön-Gürcü (İber-Kafkas-Ön Asya) ve Kartvel Kabileleri

MÖ 4.-3. binyılların Kafkasya ve Küçük Asya'daki halka açık gruplarını belirtmek için MÖ 2. binyılda diğer halklarla farklılaşan ve az çok yakınlaşan Gürcü öncesi, geleneksel olarak İber-Kafkas nüfusu vardı - her ikisi de etkileyici "Kolkhuri" kültürünü yaratan o dönemde Kafkasya'da egemen olan Kuzey Kafkas kabileleri ve Gürcü etnosları; daha sonra sayısız savaş ve göçler sonucunda bu halk 20'den fazla Kartveli kabilesine bölündü.¹⁷³

M.Ö.'deki bu kabilelerin 1. binyılın ikinci yarısında Gürcü milleti yeniden birleşmiş, Gürcülerin devleti yeniden kurulmuş, daha sonraki dönemlerde ise bireysel topluluklardan oluşan köşe beyliklere bölünerek yeniden birleşmiştir.¹⁷⁴

Kartveloloji'nin Güncel Bir Sorunu

Modern dünyadaki tüm ulusların (etnosların) dili, zihinsel yapısı, karakteri ve toprakları son 10. yüzyılda dahi ciddi değişimlere uğramıştır.

Örneğin; M.Ö. 40-60 yüzyıllarda IV-III. binyıllarda yazı geleneğiyle yaşayan halklar (Sümerler, Mısırlılar...) bile tarih sahnesinden silinmişken, çok daha küçük ve yazısız etnik grupların dillerini/lehçelerini, kültürlerini niteliksel olarak değişmeden korumuş olmaları düşünülemez.

Mantıksal olarak, M.Ö. VI-II bin yıllarında, bazıları tamamen kaybolduğu, komşularıyla karıştığı ve bazılarının uzun bir yakınsama süreci boyunca, Kartvelian-Kuzey Kafkas-Asya öncesi kökenli birçok kabilenin olduğuna inanılmaktadır yada daha az modern İber-Kafkas etnik kökenlerinde "yansıyan"; eski zamanlardan "Büyük Kolkhis kültürü"ne kadar olan kabileler, geleneksel olarak ortak Kafkas-Ortadoğu kökenli olarak kabul edilebilir ve M.Ö. 2. binyılın sonundan itibaren kendi Kartvel ve Kuzey Kafkas kabilelerinden bahsedebiliriz.

Çalışmamızın amacı, bilimsel literatürden, çoğu Gürcülerin atalarını ifade eden, M.Ö. 3-1 binyıllarda var olan düzinelerce Gürcü veya Gürcü öncesi, Proto-Kartvelian öncesi etnonimlerin isimlerini bulmaktır. Ayrıca yeni Gürcü etnik isimlerini de tartıştık. Bazı durumlarda kaynaklarda muhafaza edilen bazı isimlerin tarihçesini, yapısını veya anlambilimini sunduk.

¹⁷³T. Putkaradze, 2006.

¹⁷⁴ İv. Cavakhişvili, 1908, s. 30.

1.6. Kolkhlar

M.Ö. XII-VIII yüzyıllara ait Asur ve Urartu çivi yazılı metinleri, Yunan -Roma kaynakları Kolkhi ve Kolkhi'nin adlarıyla eşdeğer olan Kilkh ve Kolkha/Kulkha coğrafi terimlerini doğrular; Iv. Javakhishvili 'ye göre, Kolkha Asur kaynaklarının miğferleridir.¹⁷⁵

N. Marie'nin görüşü bilimsel literatürde paylaşılmaktadır. Kolkhislilerin siyasi birliğinin M.Ö. 2. binyılın sonunda ve M.Ö. 1. binyılın başlangıcında, güneydoğu Karadeniz kıyısında, merkezi Çorokhi vadisinde olduğu; 7. yüzyıldan itibaren ise merkezi batı Gürcistan-Rioni'ye taşınmıştır. Pseudo-Scylax'a göre, Kolkhların yaşadığı bölge, Dioscuri'den Apsaros nehrine, Sokhumi'den Çorok'a kadar uzanır.¹⁷⁶ Pseudo-Scylax'a yapılan atıflar Scyllax Cariandeli (M.Ö. VI.-V. yüzyıllar) tarafından tekrarlanır.

Herodot, Kolkhislilerin, Güney (Mor) Deniz'den Kuzey (Pontus) Denizi'ne kadar dört kabilenin yaşadığını düşündüğü Mısır'dan geldiğini iddia etti.

Herodot, Kolkhislilerin, Güney (Mor) Deniz'den Kuzey (Pontus) Denizi'ne kadar dört kabilenin yaşadığını düşündüğü Mısır'dan geldiğini iddia etti: Persler, Medler, Sasperler ve Kolkhisliler (Herodot, 1975, pp. 156, 262); Burada hem Kolkların hem de Sasperlerin ayrı kabileler olmak yerine kabile birliklerinin daha çok göstergesi olduğu açıktır (Kolkhianlar hakkında bkz. Iv. Javakhishvili, 1950, s. 12). Bu, Xenophon'un seyahat günlükleri ile sözde Scyllax kayıtlarının karşılaştırılmasıyla doğrulanır: Trabzon ve Kerasunt bölgelerini Pseudo-Scyllax Ekekerias, Beker, Makrosefali diye isimlendirir ve Mosinoklar, aynı zamanda Ksenophon, Trabzon-Kerasunt bölgesindeki sadece Kolkhi kabilesini adlandırır (T. Mikeladze, 1967, s. 97). Kolhis'ten Mithridates ve Pompey savaşlarıyla bağlantılı olarak ikinci yüzyıldan kalma bir Apian figürü tarafından bahsedilmiştir; Kolkhislileri Karadeniz'in doğu kıyısında yaşayan büyük bir kabileler birliği olarak görmesi muhtemeldir. Doğu Gürcistan'da şu anda İberyalılar denir.¹⁷⁷

Arian'a göre, Trabzon'un sınırı Kolkhililer çevrilidir; yanlarında Sanlar (Xenophon'a göre, aynı matkaplar), Makronlar ve Heniokh'lar var.¹⁷⁸ Ariane (II. yüzyıl) tarafından

¹⁷⁵T. Kaukhçivili, 1970, s.84.

¹⁷⁶Appiane, 1959, s.198.

¹⁷⁷Yunan yazarlar, 1983, s.158.

¹⁷⁸Georgika, 1965, s.6.

günümüz Batı Gürcistan halkının adı zaten Laz olarak anılmaktadır: "Lazika denilen nehir, antik çağda Kolkhislerin bir kale inşa ettiği Lazika'ya gelir" Bu dönemden itibaren terimler sıklıkla değiştirilir: Kolkhis ve Laz; Örneğin, 5. yüzyılın anonim bir yazarı şöyle yazıyor: "Dioscuri'den Apsar'ın sularına, ondan önce Kolkhlar olarak adlandırılan ve sonra Laz olarak yeniden adlandırılan insanlar yaşadı"¹⁷⁹

Romalı Hipolite, Ammianus Marcellinus, Epifanios diğerleri daha sonra Kolkhi terimini seçerken, diğerleri Laz'ı kullanır; "Kolkhi, Lazların hegemonyası nedeniyle şimdi Lazika olarak adlandırılıyor", Agatha Scholasticus (VI c.): "Lazlar, Kolkhi'nin eski adıyla gurur duyuyor " Aziz Tzetzes (1110-1180): "Kolkhyalılar Hintli İskitlerdir, onlara da Laz denir ve eski Masagetler olan Abazgilerin yakınında yaşarlar"; "Kvitaia bir Kolkhisşehridir ve Kolkhiler Abazgebi yakınlarında yaşayan bir Laz kabilesidir" Kolkhisliler ayrıca Asyalı İskitler ve Leucosyrianlar olarak da adlandırılırlar; Asya kesiminde Phasis nehrinin çevresinde yaşıyorlar "¹⁸⁰

Kolkha, eski Gürcü eyaleti Kola'nın adından türetilmelidir (I. Javakhishvili, 1950, s. 12): Kola / Kol-i - Kol-Kh-i; Gürcü kaynaklarında, Kola kökü en başından doğrulanırken, taç giyme töreninin ikinci çeşidi olan Kolkheti, Yunan benzetmesinden daha sonra Gürcü analogisinde oluşturulmuştur.

1.7. Kolhis

Kolhisleri ilk olarak Miletli Hecataeus (MÖ 549-472); Pseudo-Scylax'a (MÖ IV yüzyıl) göre, Kolhis ve Kolkhar, Bzipi'nin birleştiği yerin yakınında yer almaktadır.¹⁸¹Gürcistan'ın tarihi eyaleti Kola, etnonimi Kol-Kh-i,Kol-kh-a ve Kolhis/Kholeki ortak bir kökten türetilen kelimelerdir ; Trabzon ve Pitsunda yörelerinde aynı anda gözlenen Kolhisler ve Koloseliler'in akraba kavimler olduğunu da varsaymak mümkündür. P. Ingorokva'ya göre, Klarci Kola'dan gelir: Kol-ar-ı> Klarci.¹⁸²

1.8. Koraklar

Koroklar bir Kolkhis kabilesidir.

1.9. Karduklar

Kardukh'un yaşadığı bölgenin sınırları: Kuzeyde- modern Botanik Çay'ı, batıda- Tigros, güneyde- modern Kürdistan dağlarının batı kısmında bulunur.

¹⁷⁹ Georgika, 1967, s.32, 36-37.

¹⁸⁰T. Kaukhchishvili, 1976, s.83

¹⁸¹P. Ingoroqva, 1954, s.138

¹⁸² T. Kaukhchishvili, 1976, s. 52

Yunan- Roma kaynaklarında Karduk adının varyantları şunlardır: Gorduenler ve Çorduenler.

1.10. Kardu / Kardu-ğ-

Kök Kartı (-el-) ile bağlantılı Iv. Javakhishvili: A. Svanidze (A. Svanadze, 1937, s. 14), Kardı formunun terazinin tabanından türetildiğini düşünür; karşılaştırm, daha önce, Kartı-el-formu, İlia Chavchavadze tarafından Kald-e(Kaldea) adıyla bağlantılıydı: "Çivi yazılı yazıtlarda geçen "Kaldi" ve "Kaldis"in "Kartlis" ile aynı olduğunu tasavvur etmek akla çok yakın ve kolaydır."¹⁸³ (Kaukhchishvili, 1976)

1.11. Tiberyalılar / Tiberya

Hecatalo Milet'e göre (MÖ 549-472), Tiberyalılar modern Ordu bölgesinde yaşıyorlardı.¹⁸⁴ Herodot'a göre (MÖ 484-425), Kral Darius'tan (524-485) "Moşeler, Tiberler, Makronlar, Mossonlar ve Marep'in 300 yetenekleri vardı." hem Tiberyalılar hem de İberyalılar Kartvel kabilelerinin yerleşim yerlerinde yaşıyorlardı ve onları Kartvel kabileleri olarak kabul etmeliyiz.¹⁸⁵

1.12. Sasperler, Svispirler, İberler (İberya /Kafkas İberyası)

Herodot'a göre Sasperler Kolkhi ve Midia arasında yaşadı: "Kolkhi'den Midia'ya geçiş zor değildi, bu ülkeler arasında sadece bir kabile var ve o da Sasper kabilesi."¹⁸⁶

Herodot ile İberyalılardan hiç bahsedilmediği için uzmanlar Sasperler'in aynı Hiberian / İberyalılar olduğunu öne sürüyorlar (I. Javakhishvili, S. Janashia ...). V. Lichel'e göre Sasperler, M.Ö. 4. yüzyılda Kolkhis ve İberya'ya giren "Proto-Gürcü harfleri" ile karşılaşmış olmalıdır. Hesperites Yunanca Hespera'dan türetilen kökenin adı görünür ve Batı Ermenistan nüfusuna atıfta bulunur (G. Kavtaradze, 1985).

Tarihsel yer adlarına dayanarak, Kartvelologlar (Tao ve Sperispiri) Tao ve Sper'in ayrı ayrı var olduğu sonucuna varırlar; Sper'in Laz-Megrelce konuşmasını ilan etmek imkansızdır, çünkü her şeyden önce, o sırada Megrel-Çan olup olmadığı doğrulanır; ikincisi, Kolkhis kabileleri yalnızca Megrel-Çan konuşan nüfusun ve Herodot tarafından adlandırılan ikinci büyük insanların atalarıysa - Sasperler de Megrel-Çan'ı konuşuyorsa, Kafkasya ve Küçük Asya'da diğer Kartvel kabilelerine yer yoktur (Herodot: Denizden

¹⁸³ T. Kaukhchishvili, 1978, s.44.

¹⁸⁴ Herodot, 1975, s. 83-226.

¹⁸⁵ Herodot, 1975, s. 83-226.

¹⁸⁶ T. Kaukhchshvili, 1976, s. 145-149.

denize canlı: Sparseler, Midieller, Sasperler, Kolkhlar)...

Strabon'a göre İberler, doğu Gürcistan dağlarının yerlileri olan Sarmatyalıları ve İskitler ile akrabadır; aynı zamanda Yunanlılar, İberlerin Moşe ülkesinin bir kısmına sahip olduklarını yazdılar. Strabon'dan sonraki yabancı kaynaklar (ve Mithridat tarihçileri) günümüzün doğu ve tarihi güneydoğu Gürcistan'ını esas olarak Iberia / Iveria (veya fonetik varyantları); aynı dönemden itibaren batı ve tarihi güneybatı Gürcistan'a Lazika denir. Bu tür tarihsel Kartli bölünmelerinin temeli, Parnavaz zamanında bile, Gürcistan'ın Gürcü gerçeğinin kendisi değil, İran ve Roma tarafından bölünmesidir.¹⁸⁷

1.13. Sapir - Sapirler / Sabir

Bizanslı Stephen tarafından merkezi Pontus sakinleri olarak kabul edilir.¹⁸⁸ Rodoslu Apollonius'a göre, Sapirler ile Kolkhisler arasında yaşayan kabileler Bidzerlerdir, Sapirler de aynı Sasperes'in soyundan gelmektedir.¹⁸⁹

1.14. Marlar

Mycenae Hecatalo (MÖ 549-472) ile Mareb kabilesini teyit eder; Marlar, Trabzon-Kerasunt bölgesinde Makronlar ve Mossinoikler arasında yaşıyor; G. Melikishvili: "Marlar Güneydoğu Karadeniz kıyılarında, kuzey Anadolu'nun dağlarında yaşadılar."¹⁹⁰ Herodot'a göre Marların ve Kolkhislilerin bir komutanı vardı.¹⁹¹

1.15. Bekerler

Bekerler olarak ilk olarak Milet'li Hecatalus tarafından (MÖ 549-472) öğrenilir; Bekerler, Rize ilçesinde Hoylar (Taoklar?) ile Didzereb arasında yaşar; Bekerler ayrıca Pseudo-Scyllac, Dionysius Perieget (III c.) Ve diğerleri olarak bilinir.¹⁹²

1.16. Halidzonlar, Khalibler ve Khaldlar / Kaldlar

Halidzonlar kabilesi Homeros'a aittir; Ülkeleri Alibe, Karadeniz'in güneydoğu kıyısında yer almaktadır. Strabon'a göre Homeros'un Halidzonlar, Khalibler ve Kaldlar (Trabzon ve Parnakia üzerinde yaşayanlar) hepsi aynı kabiledir (XII, 3,19-24). Bu görüş modern bilimde de paylaşılmaktadır. Eski kaynaklarda Khalib'ler bir Kolkhis kabilesi olarak kabul edilir.¹⁹³ (Kaukhchishvili, 1976)

¹⁸⁷Georgika, 1936, s.284

¹⁸⁸AP. Rodos, 1975, s.91

¹⁸⁹G. Melikishvili, 1970, s.414

¹⁹⁰T. Kaukhchishvili, 1972, s.44

¹⁹¹T. Kaukhchishvili, 1976, s. 43-44, 81-86

¹⁹²T. Kaukhchishvili, 1976, s.34-35

¹⁹³N. Lomouri, 1968, s.10

1.17. Dzidritler

Ariane'e göre, "Makronların Heniokh'larının komşuları Dzidritlerdir, onlar Farsman'ın tebaasıdır" ¹⁹⁴. Dzidritler Prytanid'den (Furtun-su) Apsaros'a kadar yaşadılar.¹⁹⁵ N. Lomouri'ye göre Dzidritler bugünkü Acara topraklarını elinde tutuyordu.

1.18. Sanlar-Chanlar

Memnobi (1. yüzyıl) ve Storabani'ye (1. yüzyıl) göre, "eskiden Macron olanlar artık Sanlar'dır".

Chanlardan ilk kez Ariane (II. yüzyıl) ile söz edilmektedir: ¹⁹⁶ Kolkh'ların komşuları, San'la aynı olan Chan'lardır; T. Kaukhchishvili'nin vardığı sonuca göre, Ariane dört paralel form (sannoi, tsannoi, tiannoi/tiannoi, tuannoi) kullandığı sürece, Yunanlıların Gürcüce ch-s'yi telaffuz etmekte zorlandıkları açıktır.¹⁹⁷

Arn. Chikobava'ya göre Sani, Zan ile aynıdır (Arn. Chikobava, 1936, s. 3). S. Janashia'ya göre başlangıç noktası San-kökü , Tavkid sesinden kuzey Samegrelo'da zan-tsan- ve güney Samegrelo'da (Chaneti) chan- oluşmuştur.¹⁹⁸ Ammian Marcellinus'un "Tarih"inde bir yanda Çanlar'ın ülkesi, diğer yanda Lazika Ermenilerin mahallesinde; Mematian'a göre Çan lejyonunun komutanı Vetranion, Perslerle yapılan savaşta öldürüldü.

Eski yorumcular- Henri Valois ve Lindenbrogh not: Dzan, Tzan, Shanni ve Thanni olarak da bilinen bu bağlamda anılan Dzianlar, Lazlar ve Ermenilerin sınır halkıdır; Ksenophon'un gördüğü Keldanilerin de Kardukhlar'ın (Ermeniler tarafından fethedilen aynı topraklar!) hem Khaldiler hem de Chanlar'ın Kardukhlar ile akraba veya onları oluşturan kabilelerdir.

"Genellikle Chan kabilelerinden biri olarak kabul edilen Haldlar da Perslerden kurtarıldı ve bu sırada Ermeniler ve Mardiler ile birlikte Pers satrapı Oronta ve komutanı Artukha'nın kiracısıdır...".

Bu açıdan M. Khorenats'ın Sezar Tacitus'un öldürülmesiyle ilgili raporu çok değerlidir: "Tacitus, Pontos'un Chanet'sinde yani Chaldea'da Saiyanlar tarafından öldürüldü"; krş.

¹⁹⁴ T. Kaukhchishvili, 1976, s.100

¹⁹⁵ T. Kaukhchishvili, 1987, s. 22; T. Kaukhchishvili, 1976, s. 94, 146, 233)

¹⁹⁶ T. Kaukhchishvili, 1976, s. 99-100

¹⁹⁷ S. Janashia, 59, s. 27-34

¹⁹⁸ Georgika, 1967, s.164

S. Kaukhchishvili'nin çevirisi: "Tacite, Pontus eyaleti Chaniuk'ta, yani Khaltik'te öldürüldü. Ioane Malala (491-578) aynı zamanda Pontus'taki Chanike ülkesini de göz önünde bulundurur. "Aynı Tacitus'un hükümdarlığı sırasında Pontus'ta bir savaş olmuş ve kralın kendisi oraya yürümüş ve Pontus ülkelerinden biri olan Chanake'de öldürülmüştür..."

...Bu yerlerin sağında, ötesinde Romalıların tebaası olan Ermenilerin yaşadığı Çaneti dağları vardır. Bu Çanet'in dağlarından, birçok bataklıktan geçtikten sonra Lazik köylerinin yakınından akan ve sözde Euxine Pontus'a katılan Boas adlı bir nehir gelir, ancak artık Boas olarak adlandırılmaz, çünkü denize ulaştığında, adını değiştirir... Bu arada, yerel halk buraya Akampsi diyor..."

"Ermenistan'ın yerlerinden İran-Ermenistan'a giderken sağda İberya'ya ve orada yaşayan halklara giden Toroslar, solda çok dik, uzun mesafeli bir yol var ve çok dik ve her zaman sis ve karla kaplı olan dağlar vardır ki, buradan Fazis Nehri akar ve Kolkheti ülkesine gider. Burada bir Çanlar kabilesi yaşıyor, başından beri barbarlar, kimseye tabi değiller, geçmişte onlara Sanlar, etrafta yaşayan Romalıların soyguncuları deniyordu.

Agathia Scholastikos (VI. yüzyıl) "O zamanlar Çan kabilesi bir endişe kaynağı haline geldi. Çanlar, Euxine Pontus'un güneyinde, Trabzon şehrinin aşağısında yaşıyordu; bu Çanlar, Romalılarla barış içinde olmalarına ve onların tebaası olmalarına rağmen, bir kısmı geçmişin barışçıl kurallarını korudu. Çoğu yaratılan durumdan yararlanarak soygun peşinde koştu... Ermenistan'a da saldırdılar... Bu nedenle kendi kabileleri olan Theodore onlara karşı gönderildi." Laziler ve Hanalar farklı Kartev kabileleridir ve daha sonra, örneğin Bizans kaynaklarında Lazika teriminin yanında Chanar (Chanar soyluları) vardır. S. Kaukhchishvili: "Muhtemel bir açıklama (Bizans İmparatorluğu'nun neden Trabzon Krallığı topraklarını ve Bizans İmparatorluğu'nun geri kalanını ilhak etmeyi başaramadığı) "Trabzon Krallığı nüfusunun en büyük kısmı Gürcü kabilesi Chanab'ten oluşuyordu".¹⁹⁹

1.19. Lazlar

Lazlardan ilk kez Greko-Romen kaynaklarında tarihçi Mithridates (I c.) tarafından "Herakles Tarihi"nde (bazı yazarların yazdığı gibi Pliny'de değil) bahsedilmiştir. Dioscuri bölgesi (Sohum-Anakopia bölgesi); Memnon, Laz ile birlikte Sanegs / Sanigs adını verir.²⁰⁰ Arian'a (95-175) göre kendi gözleriyle gördüğü eski bir Lazika kenti

¹⁹⁹T. Kaukhchishvili, 1987, s.24.

²⁰⁰T. Kaukhchishvili, 1976, s.99.

varmış; bu şehir daha sonra Nikofsia olarak anılacaktır.²⁰¹ Yeni Yıl'dan önce Lazların Dioscuri'nin kuzeyinde yaşadığı açıktır. V. yüzyılın "Periplus" adlı anonim yazarı: "Eski Achaea'dan antik Lazika'ya ve Aceunta nehrine kadar, Henioch, Koraxlar, Kolchiler, Melancholy, Makhelon, Kolhlar ve Laz kabileleri bir zamanlar yaşadı ve şimdi Zihler orada yaşıyor. İkinci durumda, Makhelonlar Karadeniz'in kuzeydoğu kıyısında bir nüfus olarak görülüyor, ancak burada tüm kabileler bu komploda birlikte anılıyor; yani burada bir acil durum var. Periplus'ın anonim yazarı (V c.) Burada yazıyor: "Dioscuri ya da Sivastopol'dan Apsaros nehrine kadar, eskiden Kolkhiler denilen, şimdi Laz kılığında insanlar yaşardı"- yani. Anonim, All-Khur ve Laz eyaletlerinin dağılım alanı olan Lazlar ile Kolkhiler arasındaki ilişkiyi bilir.

Sonraki dönemde Lazların adı daha aktif bir şekilde duyulmaya başlandı. Lazika terimi zaten siyasi bir birim olarak kullanılıyor ve bazı kaynaklarda yerini Abhazya alıyor; Örneğin, Amiane Marcellinus (IV c.) Yazıyor: İmparator Valens "İberya'yı, Cyrus (Mtkvari) nehri sınırın ortasına yerleştirecek ve Savromak, Ermenistan ve Laz ile sınırlanacak şekilde bölmeyi kabul etti"; "Şabur'un gelişiyi birlikte sırlı papa ve Kilake de bizi Lazika'dan ayıran yüksek dağlara sığınmaya çalıştı." Agathangelos (IV yy.); "Aziz Gregory bazı rahipleri İberlerin ülkesine, bazılarını da Lazların ülkesine gönderdi."

Epiphanius Cyprian'ın (314-403) Lazları Sam'in (Sam: Kapadokyalılar, Fenikeliler, Pontuslular, Mermerler ... Khalibs, Laz, Mossins, Iberians, Phrygians ...) ve Kolkhyalıları Japheth olarak kabul etmesi dikkat çekicidir. (Japheth, Arian, Amazonlar, Coles, Kapadokyalılar, Tiberians, Khalibs, Mosinics, Colchians, İskitler ...); Sam toprakları şunları içerir: Filistin, Suriye, Avrupa, Lazya, İberya, Hazar...²⁰²

Konstantinopolis'li Nikifor (IX c.) Trabzon'u Lazika'nın güneybatı sınırı olarak kabul eder; Özellikle, Iraklı Sezar'ın seferini anlatırken şöyle yazar: "Iraklı, eşi Shvadze ile birlikte Lazika sınırı olan Trabzon'a ulaştığında, İran'ı Lazika üzerinden işgal etmeye çalıştı"; bu metin 1042'de Gürcüce'ye çevrilmiştir. Niketa Khoniata (XII c.) Bizans imparatoru- Manuel: Laz tanrısı, İberyalılar, Bulgarlar, Sırplar'ın unvanlarını içerir.

Roma-Bizans kaynaklarında Kolkhlar ve Lazların benzerliği fikri kabul edilir; Örneğin, John Lide'yi karşılaştıran: "Kolkhiler, şimdi Lazike olarak adlandırılıyor ...", John Tsetse: "Kolkhyalılar İskitliler, onlara Laz da deniyor ve Abazların yakınında yaşıyorlar .Yine de mantıksız Bu terimlerden bahsetmek Eşanlamlı olarak, her ikisi de hem dar

²⁰¹Georgika, 1961, s.39-41.

²⁰²T. Gvantseladze, 1993; T. Gvantseladze, 1998

etnik hem de geniş siyasi anlamlarda kullanıldığından, ayrıca genel içeriklerinde özdeş olmaları imkansızdır, çünkü eski Kolkhlr çok daha geniş bir alanı kapsıyordu. Biri tartışılmaz: Lazların ve Çanların, Sapeirlerin, Khaliblerin, Khaldların, Silahşörlerin ve diğer birçok kabilenin ataları, MÖ 1. binyılın ortalarında Kolhisli veya Moskhi soyundan sayılabilir. Bu kabilelerin birleşmesi farklı zamanlarda farklı isimlerle anılmıştır.

1.20. Abazlar, Abhazlar, Ezebeler/Obezeler, Abazgebler/Abaskalar, Abadza Kheblar/Abazahlar

Abhaz kökü ve onunla ilgili sözlükler biçimsel ve anlamsal olarak, Abhaz ve Abaza kabilelerinin tarihi birçok bilim adamı tarafından incelenmiştir; Son dönemin özet niteliğindeki araştırmaları T. Gvantseladze'ye aittir; Abhaz dilindeki üst tabaka katmanlarını ayrıntılı bir şekilde inceledikten sonra, şu sonuca varıyor: ²⁰³

"Bugünkü Abhazların ataları MS 5. yüzyıla kadar Karadeniz kıyılarında yaşamadılar; Abhazların asıl anavatanı Apsni, Kafkas Dağları'nın kuzeyinde, Kuban Nehri havzasında bulunuyordu. Ana kitlesi 1561 yılına kadar burada yaşamış... Abhazların gelişinden önce (kendi adlarıyla - Apsuata; T.P.) mevcut Abhazya topraklarında yaşayan Kolhi nüfusu, modern Abhaz etnosunun son şeklinin oluşumunda önemli bir rol oynadı. ²⁰⁴ Kendi varsayımına göre Abhaz-Abaza ve Çerkez dillerindeki Abhaz-Abaz kabilelerinin asıl adı ia-Abaza > Abaza olmalıydı; Kök biçimi `ya-fas-a'dır ve -ua soneki apsua < *ia-fas-ua'dan türetilmiştir. ²⁰⁵

Gürcü Abhaz-kökünün oluşumu T. Gvantseladze'ye göre, Abhaz-sapının Çerkes abaza kha bileşiminden türediği: abaza kha "Kvemuri abaza" (Çerkesçe) "ba" aşağıda kvemuri olarak çevrilmiştir): Çerkezce. Abaza-kha/Abzakha > Shgr. Abhazya > Gürcistan. Abhazya (T. Gvantseladze, 1998, s. 38); Abaz-Kh i > Abkhaz-i yolunu kabul etmenin daha az çelişkilidir. Burada - ortak ektir. "Jiketi sınırlarından, yani Lefkoşa nehrinden Soteriupolis'e kadar olan deniz kıyısından sonra, Abazgia ülkesi 300 millik bir mesafeyi kaplar." Lefkoşa'nın yerleştirilmesi zor değil ama Soteriopolis konusu tartışmalı; Bazıları onu bir erkek çocuk, bazıları ise bir sokhumi olarak görüyor. ²⁰⁶

S. Janashia'nın ders kitabında şöyle bir ibare vardı: "Abhaz soyluları, Egris ve Argveti'yi kolayca fethetti...", Pavle Ingoroqva şu geçerli yorumu yaptı: Birincil kaynak: "Matiane Kartlisai"de Abhaz Eristav Leon'un Yunanlılara teslim olduğu ve "Likha'dan önce

²⁰³T. Gvantseladze, 1998, s.60, 2004, s. 58-63.

²⁰⁴T. Gvantseladze, 1998, 83-38-39.

²⁰⁵S. Kaukhchishvili'nin muhakemesi, s. 231-235.

²⁰⁶Georgika, 1936, s.23.

Abhazya ve Egris'i fethettiği, adı Abhazların Kralı olduğu", yani Abhaz Eristav'ın Egris'i Abhazya'dan fethetmediği doğrudan belirtilmektedir. , fatihe bağlı olarak her ikisine de hakim oldu ve Kutaisi'yi başkent yaptı ...; Abhazya, Batı Gürcistan adına bu dönemden itibaren kurulmuştur.

Genel olarak, tarihi kaynaklardan bilinmektedir ki, nadir istisnalar dışında (tüm Gürcü beyliklerinde bu tür istisnalar vardı), Abhazya kralları ve prensleri genel Gürcü ulusal-kültürel ve devlet işlerinin başıydı; Abhazların, Rus İmparatorluğu'nun Kafkasya'da faaliyete geçmesinden önce, diğer Gürcü topluluklarından niteliksel olarak farklı olmadığı, faaliyetlerinden görülebilir.

1.21. Abhazya ve Egris

"Kartli'nin Hayatı" na göre bilinen bu iki Gürcü köşesi - Gorgasli'nin saltanatının başlangıcında Batı Gürcistan'ın Bizans tarafından fethedilmeyen kısmını içeriyordu, görünüşe göre Abhazya Tsigegoji'ye ve Egris - Tsigegoji'den Likha'ya; Krş.: "Aynı zamanda Yunanlılar Abhazya'ya geldiler... ve Tsighegoja yerine Egrisskali'den fethettiler"; bakınız, s. 157, 19 Bizanslılar, fethedilen Abhazya'da "Perslerle yapılan savaştan zarar görmemiş ve Abhazya'ya kürek gönderemeyen; ve [Vakhtang Gorgasal] üç yıl içinde Goja hapishanesine kadar tüm Abhaz hapishanelerine yalan söyledi". Yani Gorgasal, yeni fethedilen Gürcü ülkesini Yunanlılardan - Abhazya'dan güçlendirdi.

Tarihçi, Parnavaz ve Kuji'nin haberlerini anlatırken, Egristskals'ın kesin olarak not eder. Gürcüler de sağ tarafta yaşıyordu: Egros, Likh'ten Khazaretiskali (Kubani) nehrinin birleştiği yere kadar olan bölgeyi işgal etti (Kartlinin Yaşamı, s. 5, 12-15), ancak Yunanlılarla savaştan sonra " Eğri Rumlara bırakıldı, çünkü yöre halkı Rumların irtidat etmesini istemiyordu" (s. 24, 1-2).

Gürcü kaynaklarında başlangıçta Egris'in Abhazya'yı da kapsadığını söylemek mantıklıdır; Sonraki dönemde, her iki isim de aslında bir arada var oldu - komşu ülkeleri ifade ettiler, ardından Abhazya ortak bir isim olarak genelleştirildi; Tarihi Egris'i işaretlemek için Odisha ve Samegrelo nispeten geç kuruldu. Abhazya'nın Bizans varyantı Abazgia idi:Gürcistan'ın birleşmesinden önce, Konstantinopolis Patrikhanesi'ne bağlı bir Abazya piskoposluğu vardı. Sezar Konstantin döneminde Abhazya kralları II. George (912-957), III. Leon (957-967); Sonra Theodos II (975-978) vardı.

Theodosius'u 978'de tahttan indirdikten sonra, III. David Bagration (Kuropalati) Abhazya'da genç Bagrat'ı tahta çıkardı. Batı, Güneybatı ve Doğu Gürcistan'ın birleşmesi

için temeller bu dönemde atıldı; Abhazyalı Eristavi Iovane Marushisdze, Büyük Gürcistan'ın canlanmasının seçkin bir organizatörüydü.

Eski Gürcü yazıcılar da Abazgia terimine aşinadırlar, onu Batı Gürcistan olarak kabul ederler ve Abhazya olarak tercüme ederler; "Abhazya olan Avazgia'da Kutsal Havarilerin evinde Birinci Aziz Andrew tarafından vaaz vermesi".

10.-12. yüzyılların diğer yabancı kaynaklarında Abhazcanın Gürcüce ile eşanlamlı hale geldiğine dikkat edilmelidir, örneğin Ioane Italos, Ioane Petrits'e Abazg Grammatikos adını verir ve bu bağlamda Gürcü dilbilgisi anlamına gelir.

Ioane Petrits'i'nin sadece büyük bir filozof değil, aynı zamanda emsalsiz bir Gürcü ve kelimenin tam anlamıyla aktif olduğu yaygın olarak biliniyor; Ayrıca Gürcü lehçelerinden kelimeler benimsemiştir; örneğin, üç bölümlü bir ilahinin ikinci sesini belirtmek için, Maghri kökenli olduğu tartışılmaz olan gyri terimini kullandı; Bu büyük Gürcü şahsiyetin Egris'te ikamet ettiğini varsaymak mantıklıdır (N. Mari'ye göre, Ioane Petritsi kabile tarafından bir Abhaz'dı). E. Khintibidze'nin gözlemi de dikkate değerdir: Ekvtime Mtatsminda, "Varlam ve Joasaf" romanını Gürcüceden Yunancaya çevirdi ve Yunancadan Latinceye çevrildi. Latince çevirmenin yorumuna göre, "Yunanca çeviri Tom Abazgma keşişi Eftvime tarafından yapılmıştır". Bu, Mtatsminda'dan Gürcü Ekvtime, Latinlere göre, kabile tarafından Abaz'dır. Aynı dönemde Abhazya, Fars kaynaklarında da Gürcistan'ın tamamı anlamına gelir; Asurlu tarihçi Zakaria Rhetor: Abhazların/Gürcülerin ülkesini Baz-G-On-Ta ların ülkesi olarak adlandırır; IV. Javakhishvili, 1960, s. 402.

Dikkate değer başka bir gerçek de annesiyle birlikte Kartvelian (Abazguri) kökenli Iovane Tsetse'ye (1110-1180) göre Abazgeblerin İber kabilesi olduğudur, Aynı belgeye göre Jovanes Abazgi'nin büyükannesi Amala, İbery kralı Martha'nın kızıyla birlikteydi. Abaza/Obezia teriminin Kuzey Kafkasya'nın bazı halkları arasında ve Avrupa ya da eski Rus kaynaklarında Gürcüce ile eşanlamlı olması tesadüfi görünmüyor; örneğin.: Papa Innocent IV'ün 1246'da Moğolistan'a seyahat eden büyükelçisi John de Plano Carpini, Georgia Georgia'yı ve Gürcüleri - Georgian-eb veya Obez-eb olarak adlandırıyor.

14.-16. yüzyıllara ait bir Rus kaynağına göre Obez, Gürcistan'ı kastediyordu. Gerçek, o zamanki Slavların dilinde bile kolayca açıklanabilir, komşu kabilenin - Abaza- adı Gürcülerin adına genelleştirildi, çünkü Slavlar, Abaza, Egriseli, Svan, Kakheli veya Meskhi idi. aynı şey; Kafkasya'ya geç gelen Karaçaylar ve Balkarların yanı sıra Gürcüce Ebi (< Abaza) terimleriyle karşılaştıran, aynı zamanda Ebi, Svanların kendilerine ve bu durumda Rakhveli'ye atıfta bulunur; Karş., Abadza, Jikta'nın kendi adı

olduğu gibi bugünkü Abaza'dır (Abazalar Apsu'dan birkaç yüzyıl önce ayrıldı).

Abaz/Abazg/Abhazların Jiklerin aksine 16.-17. yüzyıllardan ziyade antik çağlardan beri hem Avrupa'da hem de Asya'da Kartev (İbero-Kolkhur) dünyasıyla haklı olarak ilişkilendirildiğinin açık olduğunu düşünüyoruz. Bu yüzden Orta Çağ'da, Gürcü kökenli diğer topluluklarla birlikte Abhazlar da birleşik bir Gürcü devleti ve üç edebiyat kültürü yarattılar. Bölünen Gürcistan uzun süre "Abhazya Krallığı" adını korudu. T. Gvantseladze'nin vardığı sonuç; "Farklı dönemlere ve farklı dillere ait yazılı ve kartografik materyaller şunu açıkça ortaya koyuyor: eski çağlardan Orta Çağ'ın sonlarına kadar, Tskumi'nin nüfusu Kartvenli idi.". Birleşik Gürcistan'ın yeniden canlanmasıyla aynı zamanda, Abhazya yöneticileri de Gürcü Kilisesi'nin birliğini yeniden sağlamaya çalıştılar; Örneğin, "Abhaz" kralları-prensleri (I. Leon, Theodos II, Demetrius II, I. George, Konstantin III, II. George, Leon III, ayrıca Kkhemi'li Eristavi Tagho Şervaşidze (XII yüzyıl), Mkhedartmavari Dardin Şervaşidze (XIII. yüzyıl) ve diğerleri) Ulusal devlet politikasının ana yönleri şunlardı:

- Batı Gürcistan Kilisesi'nin Konstantinopolis Patrikhanesi'nin yargı yetkisinden çekilmesi ve Gürcü Otosefali Kilisesi'ne katılması;
- Gürcüce kilise merkezlerinin inşaatı;
- Gürcü dünyasının siyasi birleşmesi için mücadele etmesi;
- Kuzey Kafkasya'nın kardeş halklarının Hristiyanlaşması için mücadele etmek ve bu yolla Gürcistan devletinin sınırlarını güvence altına almak...

Abaz-abaza/aba! – köklerini yan yana düşünmek mantıklı görünüyor; Ayrıca Tao - Tao-kh-i, Kola - Kol-khi... ilişkilerine paralel olarak abaz- - abaz-s, abaza - abaza-kh-... ilişkilerine izin verilmektedir. Çiftlere de izin verilir: abaz-kh-/* amas-kh- kökte, türetme kolektiftir. Sonekin ayrılması mantıklı görünmektedir. Abaz-kh-kökünden'den Abhazca-kökü metatez yoluyla oluşturulmuş olmalıdır (bkz. Gürcüce tsatk-kh-tsat-, balgh-bghar-, bartkh-bghart-, bertke-/bghert-, vb.'deki benzer fonetik süreç). Biçimsel benzerliğinden dolayı Çerkes abazaha formunun daha sonra "aşağı abaza" içeriğini aldığı göz ardı edilmemektedir. Erken Gürcü *abaz-kh- kökünün uyarlanmış varyantları: Yunanca abaskh-, abazg- ve abask- biçimleri de. Abhazcanın çeşitli etimolojileri hakkında : N. Marie, 1912, s.697, Iv Javakhishvili, 1960, s.401, T. Gvantseladze, 1989, O. Kakhadze, 1993; e. Osidze, 1993, T. Gvantseladze, 1993, T. Gamkrelidze, 1993; D. Muskhelishvili, 2000... Ayrıca bkz. A. Lomtadze, R. Sherozia, 2002, burada Abhaz kökünün kökeni, Svan dili "Dağ Zani"nin "Afkhaz Zani" sınırı olarak kabul edilir.

a-baz- ve *baz-g- köklerinin ortak bir kökenini varsaymak da olasıdır: Abhazca ia- ve Gürcüce a-/sa- örnekleri maddi olarak benzerdir; A-taban formu a- bir hedef sa-/a- öneki olabilir: *A-bazi/a-bazemis / masemis ülke/yer; bkz.: Speri - sa-speri, Kartveli – Sakartvelo.

Bilimsel literatürde Apshil-/Abazg- formları Asur kaynaklarında kaydedilen Abeshla ve Khubushkia ile ilgilidir (M. Kurdiani, 2001, s.126-130; M. Kurdiani, 2002, s.80); -l-il- eklerinin niteliği ne olursa olsun, Asur kaynaklarındaki Abeshla, Abesa/Abaza ve Gürcüce yaygın biçimlerdeki Abshil/Apsil arasındaki bağlantı mantıklı görünmektedir. (Z. Chumburidze, 2002) Abasha, İbranice Aba adından gelmelidir: Aba-sha "Aba'ya ait".

Evliya Çelebi'ye göre, daha 1641'de Abaza ülkesinin nüfusu Abazaca ve Gürcüce (Mağri lehçesi) konuşuyordu. T. Gvantseladze'nin dilbilimsel ve tarihyazımsal araştırması, XVI-XVII yüzyıllarda Kuzey Kafkasya'dan tarihi Abhazya topraklarında olduğunu açıkça göstermektedir. Kuban vadisinden kendi adını Apsua olarak adlandıran Abaz kabilelerinden biri, yavaş yavaş oradan ayrılır ve mevcut Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nin birkaç vadisine topluca yerleşir.

Türkiye'nin Kafkasya'da güçlenmesinden sonra, Kuzey Kafkasya'da yaşayan diğer İber-Kafkas kabilelerinin Kartev dili-kültürel-devlet alanından keskin bir şekilde dışlanması, Ve Apsua-Abhaz halkının kimliği (ulusal kimlik – T. P.) "1864'ten günümüze çarlık-Sovyet ideolojisinin güçlü etkisiyle kutupsal olarak değiştirildi"; Türkiye'nin Kafkasya'da güçlenmesinden sonra, Kuzey Kafkasya'da yaşayan diğer İber-Kafkas kabilelerinin Kartev dili-kültürel-devlet alanından keskin bir şekilde dışlanması ve Apsua-Abhaz halkının kimliği (ulusal kimlik - T F) "1864'ten günümüze çarlık-Sovyet ideolojisinin güçlü etkisiyle kutupsal olarak değiştirildi"; Kafkasya'yı tamamen fethetmek için Rus yetkililer yerel halkı tahliye etmeye veya onları geleneksel Gürcü-Kafkas bölgesinden tamamen uzaklaştırmaya başladı; örneğin, 1864 ve 1878'de Rus İmparatorluğu, Gürcistan'ın yerli bölgesinden - ülkenin Egros payı - Adler-Sochituapse bölgesinden Gürcülerle akraba halkları tahliye etti: Ubıhlar, Çerkesler, Apsua-Abhazlar (daha önce ve aynı dönemde, sinsî Rus-Türk anlaşması nedeniyle Güney ve Güney-Batı Gürcistan da Gürcülükten sıyrılmıştı)... Sovyet İmparatorluğu, Gürcüler ve Abhazları (Çerkesler, Vainakhlar, Lekler...) ayırmak/karşı koymak için kültürel yabancılaştırma yöntemini Çarlık Rusya'sından daha etkin bir, şekilde kullanmış; Gürcü (Abhaz) ileri düşüncesinin faaliyetine rağmen (bkz. , süreç 1991-93'te zirveye ulaştı Darbe sırasında, Rus İmparatorluğu birleşik bir Gürcü bilincine yönelen hem

Gürcüleri hem de Abhazları Abhazya'dan - Abhazya bölgesi yerli Kartev bölgesi - kovduğunda ve kalan Abhaz-Gürcü-Ermeni-Rus nüfusu fiili olarak ele geçirildi.

Rusya, Gürcülerle ilgili diğer etnik grupları - Çerkesler ve Vaynakhlr - kolayca küçük halklara ayırdı: Abaziler, Abazahlar, Şapsığlar, Adigeller, Kabardeyler... Çeçenler, İnguşlar olarak; Ve sonra topraklarına da el koydu (burada bile nüfusun büyük bir bölümünü Türkiye ve Orta Asya'ya sürmek gerekmesine rağmen)

1.22. Svanlar, Misimyalılar

Svanlardan ilk kez Strabo (Soana/Shoana) bahsetmektedir. O zaman bile Kafkas dağlarında yaşıyorlardı; Svanların da Kuzey Kafkasya'da Terg ile Kuban arasındaki bölgeye yerleştikleri varsayılıyor; Svanlar Kafkas Dağları civarında yaşarlar.²⁰⁷

Svaneti'nin korunması konusunda Bizans ile İran arasında uzun süredir devam eden bir çatışma olduğundan, Svanlar Kafkasya'nın stratejik geçişlerini elinde tutuyordu. Plinius'a göre Svanlar aynı zamanda bugünkü Samegrelo topraklarında da yaşıyorlardı: "Khobi nehri Kafkas dağlarından akar ve Svaneti ülkesine akar"; bu aynı zamanda Lechkhum, Lebachile ve Lechkhum gibi coğrafi isimlerin gözlemlenmesiyle de doğrulanmaktadır. Bildirimin başka bir tanımı da mümkündür:

Strabo ve Pliny zamanında Svan terimi, Romalıların kontrol edemediği birkaç Gürcü kabilesinin ortak adıydı: Svanlar üzerinde dikkatin yoğunlaşması, Kafkasya geçitlerinin stratejik doğasından kaynaklanıyor gibi görünüyor.

Tariel Futkaradze'ye göre MÖ 1. binyılın sonunda Zan-Svan dili birliği hâlâ bozuktı; Osetya-Alan dilinin temeli olarak kabul edilmesi gereken şey, bu erken Zan-Svan lehçesi katmanıdır; Ossur'daki Zan/apsil alt katmanının, Osetlerin Kodori vadisine yayılması sırasında ortaya çıktığı görüşü ifade ediliyor.

Strabon'a göre, Svanlar cesaret ve büyük fiziksel güçle ayırt edilirdi. Svanların bir kralı ve 300 kişilik bir konseyi var ve gerektiğinde 200.000 kişilik bir ordu getirilirdi.

Strabon, Altın Post efsanesini Svanların yaşadıkları yeri nehirlerle bağlar. Strabon'un ayrıca, (Altın Post efsanesinin kaynağı olan) altın yatakları nedeniyle, Batı İberyalılara benzer şekilde, bazılarının Svanları Doğu İberyalılar olarak adlandırdıklarına dair eski bir kaydı vardır, çünkü her iki İberyalıda da altın yatakları vardır.²⁰⁸

T. Kaukhchishvili'nin çevirisi: Svanların ülkesinde, "kış selleri altın getirir, barbarlar ise av tüfeği ve tüylü derilerle altın toplar: Altın postlu koç efsanesi buradan kaynaklanır ...

²⁰⁷T. Kaukhchishvili, 1957, s. 126; T. Kaukhchishvili, 1976, s. 139-144.

²⁰⁸R. Topchishvili, 2002, s. 62.

Her iki tarafında da altın yatakları bulunan Batılılara İberler benzer bir isim vermezlerse burası iki şekilde anlaşılabilir: A) İspanyol İberyalıların her iki tarafında da altın madeni var;) Hem İspanya'lı İberyalılarının hem de Gürcistan'lı İberlerinin altın yatakları var." Svanlar başka kaynaklarda da görülebilir.

Priske Panioneli (5. yüzyıl): "Romalılar ve Lazlar, Svan kabilesi ile büyük bir anlaşmazlık yaşadılar; Svanlar, Semat'a (? Laz katı) karşı şiddetli bir savaşa girdiler. Agatha Scholasticus (VI c.) Misimianları ayrıntılı olarak tartışır; Ona göre bu insanlar Apsiles gibi Kolhis kralına tabidir, ancak farklı bir dil konuşurlar. Apsiloa kabilesinden daha kuzeyde, biraz doğuda yaşarlar; Agatha, Misimialılar tarafından Kolkhialılar ve Apsillerin akrabası olarak kabul edilir. S. Kaukhchishvili'nin mantıksal varsayımına göre Misimians / Misimians bir Svan kabilesidir.

1.23. Amarantlar

Bizanslı Stephen'a (IV-VII yüzyıllar) göre Amaran Tebi bir Kolhis kabilesidir; Faz ülkelerinden gelir, burada: Kolhis'te Amaranth Dağı vardır; Alimler bu toponimde Amirani Dağı'nı görüyorlar.

1.24. Dvaller

Antik kaynaklarda Dvaller, MS 1. yüzyıldan itibaren Nebali Thali, Vali ve Uali isimleriyle anılır.²⁰⁹ Eski Gürcü kaynaklarına veya modern bilim adamlarının çoğuna göre, Dvaller Gürcülerdir; Dvaleti, Rus İmparatorluğu'nun sonunda bu Kartvelyan tarafını Gürcistan'a ilhak ettiği 1859 yılına kadar Gürcistan'ın bir parçasıydı

1.25. Savromatlar / Sarmatyahılar / Svirmatlar

Savromata adı eski zamanlardan beri Yunan edebiyatında yer almıştır. İlk olarak Pseudo-Scyllax ile onaylanmıştır. Burası Kuzey Kafkasya'nın Methuselah'tan daha doğudaki nüfusu IV. Javakhishvili'ye göre Sharo / Shaur isim formundan türemiştir ve "Sharo kabilesi" anlamına gelir.²¹⁰ Strabon: "Dağ İberleri, İskitler ve Sarmatyahılarla akrabadır".²¹¹ Bazı bilim adamları Savromatları Alanların ve Osetlerin ataları olarak kabul ederler.²¹²

²⁰⁹T. Kaukhchishvili, 1976, s.221.

²¹⁰T. Kaukhchishvili, 1976, s.149.

²¹¹D. Lang, 1997, s.19.

²¹² ხურიტების მძლავრი პოლიტიკური გაერთიანება. ჩამოყალიბდა ძვ. წ. II ათასწლეულის შუა ხანებში (ძვ. წ. XVI ს.), ხოლო განადგურდა ძვ. წ. XIII საუკუნეში ასურეთის იმპერიის მიერ.

Gürcülerin kendi adları – Gürcüce

Eski Gürcü tarihi kaynaklarında "Bütün Gürcüler" devletinin adı Kartli'dir; örneğin, "Kartlis Tshovreba" ya göre yeniden inşa edilen Kartli, Parnavaz tarafından yenilenmiştir (MÖ IV. yüzyıl), bölünmüş aşağıdaki köşeleri (ülkeleri) içerir. Sekiz büyük ulusa ayrıldı: Egrisi, Svaneti, Margueti, Kakheti, Hereti, Kukheti, Gardabani, Tashir, Abots, Javakheti, Kola, Artaanı, Samtskhe, Acara, Klarjeti (Kartlis Tskhovreba, 1955, s.24-25). Tarihçi, kuzeybatı Gürcistan'da (modern Kodori'den Kuban'ın birleştiği bölgeye kadar olan bölge) Kartvelian (Egros) kabilesinin Kuj-Parnavaz eyaletine-tamamen Kartli'ye- dahil edilmediğini vurgular; Yunanlıların aksine Yunanlıların koruması altında kalmayı tercih ettiler: "Eğri suyu Yunanlılara bırakıldı, çünkü ölümler Yunanlıların yerinden irtidat etmesine izin vermedi..." Ancak tarihçiye göre daha sonra bu topraklar Yunanlılar tarafından Gürcülere verildi. Egros'un ülkenin bu bölümündeki payı, Roma kaynaklarına göre, yılın başında Lazlar ve daha önce de çoğunlukla Kolhis kabileleri tarafından iskân ediliyordu.

MÖ I-II. binyılın başında, Kartli teriminin yerini Gürcistan (veya: United Georgia) almıştır. Gürcü kaynaklarına göre Gürcülerin asıl öz adı Kartu-el'dir; Gürcüce, kaynaklarda ilk olarak 7. yüzyılda geçmektedir, ancak terim daha önce aktif olarak kullanılmış olmalıdır. X-XII yüzyıllarda, Gürcistan'ın kültürel alanı Kuzey Kafkasya'nın büyük bir bölümünü kapsamaktadır (konunun tarihi için bkz. D. Muskhelishvili, 1993). Gürcü kökünün tarihi ve etimolojisi hakkında bilimsel literatürde birçok görüş dile getirilmiştir: N. Mari' göre, (1908, s. 5; 1933, s. 31) Kart-/ Kartl-/ Kartvel köklerine bağlı Kasd- etnoniminden Kald- Khal-di-ts türetildiğidir. Özellikle: Kasdiv-> Kartiv-> Kartiv-El-i> Kartveli (cf. I. Chavchavadze, 1955, s. 113: Kaldi / Kaldisi> Kartlos) ...

IV. Javakhishvili, Cartu / Kardu ve Kartvel'i birbirine bağladı; Özellikle, ona göre, Gürcüce "Cartu" kelimesinin ilk kısmı ülkemizin adı olmalıdır ... "Kardukhi" ("Megrel-Çanuri kabilesinin adı") kelimesi genellikle milliyeti belirten bir virgülle biter; bu kelimenin ilk kısmı aynı zamanda ülke anlamına da gelmelidir ... Bu ülkenin adı her iki koldaki kabilelerin (Kartmegruli) adlarında geçtiğine göre, Gürcülerin orijinal ortak vatanı olması gerektiğine şüphe yoktur (Sazi bizimdir- Tf cf., G. Melikishvili, 1954, s. 28-29). Bu ismin Gürcü kabilelerinin (Cartu-eli, Kardu-khi) ortak adı olduğunu

biliyoruz; Dolayısıyla bu Keldanilerin Gürcülerin kan kardeşleri olduğu düşünülebilir (İv. Javakhishvili, 1908, s. 27, 56; İv. Javakhishvili, 1960, s. 411; ayrıca bkz. S. Janashia, 1959, s. 194-195). Keldani'den gelen Gürcü kökenli, XX yüzyılın ilk yarısında çalışan yazarlar, özellikle Grigol Robakidze'nin anıları için popüler oldu (Aslında, dilsel argümanlar açısından, birçok bilim adamı tarafından geçilemez); Keldani'den gelen Gürcü kökenli, XX yüzyılın ilk yarısında çalışan yazarlar, özellikle Grigol Robakidze'nin anıları için popüler oldu(aslında, dilsel argümanlar açısından, birçok bilim adamı tarafından geçilemez); yirminci yüzyılın sonunda, Niko Mari'nin, Gürcülerin Kardü Dağı adı altında adını ve ikametgahını doğrulayan Zviad Gamsakhurdia (1991, s. 27, 220) tarafından böyle bir yaklaşım yeniden canlandırıldı ve Tanrı Cardus ile ilişkilendirildi. Bazı yabancı uzmanlar, Yukarı Mezopotamya'da -tarihi Gorduene'de- yaşayan Kardukhları İberlerin ataları olarak kabul etmişlerdir (G. Melikishvili, 1965, s. 19-20).

A. Japaridze, Ivane Javakhishvili ve S. Janashia ile Keldani'den Gürcüce teriminin kökeni hakkında görüşlerini paylaşıyor; Ona göre, İncil'deki ve tarihi Keldani, Yahudilerin ve Gürcülerin ilk vatanıdır ... "İbrahim'in babası Tarra, Keldani Ur'dan ayrıldığında, Keldani gerçekten de Gürcülerin atalarının kabileleri tarafından iskân edildi" (A. Japaridze), 1994, sayfa 31-33).

Gürcülerin kendi isimlerinin ve Gürcü ülkesinin adının, Gürcülerin tarihi hafızasında Urartu ana tanrısı ile ilişkilendirilmesi şaşırtıcı olmamalıdır: Simon Canashia'ya göre, Urartu halkı- Khaldlar- demir işlemeleriyle tanınırlardı. "Demir silahlı Khaldlar, kayadaki mükemmel kale salonlarını geçti. Gürcistan'da kayaya oyulmuş bir arsa olan Uplistsikhe şehri bu tür mimariye bir örnektir" (S. Janashia, 1987, s. 31). Muskhlar (Mesketliler), Tobeller (Hibers), Kaskhlar (Kolkhianlar) M.Ö. 7. yüzyılda Hitit devletinin yaşadığı felaketten sonra günümüz Gürcistan topraklarına taşınmıştır (P. Ingorokva, 1978, s. 244). Burada biraz açıklama yapmak gerekiyor: Kapadokya ve Halisi Havzası'nda (Moskhlar, Kashklar, Kolkhianlar ...) yaşayan Kartvelian-Kafkas kabilelerinin olası ataları Khetler değil Khat'lardır; İkincisi, Balkanlar üzerinden Küçük Asya'ya gelen Hint-Avrupalılar (?). Movsler Khorenatsi'nin öyküsünde Kapadokyalıların ve Gürcülerin ordularının sık sık ortak bir düşmana karşı yan yana savaşmaları da tesadüf gibi görünmüyor (M. Khorenatsi, 1984, s. 95, 136); Ayrıca M. Khorenatsi için hem Pontus krallığı hem de tarihi Kolhis Gürcü topraklarıdır ve Pontus Kralı Mithridates bir Gürcü'dür (ibid., 83 111-116).

Büyük tarihi felaketler sırasında, Kartvelian-Kafkas kabilelerinin dini merkezinin

günümüz Gürcistan topraklarına taşınması gerçekten bekleniyordu; bu bağlamda ilginç olan K. Gamsakhurdia'nın vardığı sonuç: "Uplistsikhe'nin arketipsel tanrısı Khaldi olmalıdır" (K. Gamsakhurdia, 1995, s. 21). Burada, bkz. John Petritsi'nin "Keldanilerin öncüsü" terimi (Petritsi, Keldanileri Keldani olarak adlandırır; Iovane Petritsi, 1947, s. 41); K. Gamsakhurdia'ya göre, "etnolojik bir bakış açısından, Keldaniler aynı zamanda sadece Babil Samilerine değil, aynı zamanda bilimsel literatürde Sümerler olarak bilinen eski Presemik insanlara da atıfta bulunmalıdır" (ibid., s. 79). Burada Ivan Javakhishvili'nin ünlü gözlemini hatırlamalıyız: eski Gürcü yazarlar Gürcü atalarını Akdeniz ve İncil dünyası ile özdeşleştirdiler; Ona göre Keldaniler hem Pers hem Babil hem de Gürcü'dür ("The Torture of Eustatius of Mtsheta of Mtsheta"; Gürcü yazar Loba, I, s. 259-260).

Soru şu olacak: Kartli- ve Kartuel- gövdeleri ne zaman ortaya çıktı?

Şunu varsayıyoruz: Tortum, Çorokhi ve Mtkvari ırmaklarında Kartvelian devletlerinin gerilemesinden sonra, daha kuzeyde başka bir Kartvel kabilesi birliği kurulacak; Azon-Kuj-Parnavaz'ın önceki döneminde Kartvelian kabilelerinin birleşme sürecinde Kartli'nin ortak bir ülke ve Kartueli'nin ortak bir öz isim olarak yerleştiğini düşünüyoruz: her iki kök de büyük tanrının adından türetilmiştir - Cartu / Karti: Cartu> Cartu-Eli (teonymden türetilen bir etnonim); Kart> Kart-l (Kartli - Karti Tanrısı / Khaldi Ülkesi).

Bir şey açık:

Kartu-el, Gürcülerin en eski oto-etnonimi (içsel etnonim) gibi görünüyor ve Kartli, Gürcü devletinin Gürcü dilindeki en eski takma adı. Kartu- / Kartl- / Gürcü-gövdelerinin (Kortu, Kart ...) modern lehçe varyantlarına ve anlamlarının tarihine gelince: bilimsel literatürde Kartli kökü gibi Gürcüce formunun da farklı zamanlarda veya dilbilim alanında çeşitli anlambilimlerle kullanıldığı belirtilmektedir; özellikle: - Gürcü ulusunun temsilcisi; diğer ülkeler gibi, yakın gelecekte bir Gürcü, (etnik kökene bakılmaksızın) Gürcistan'ın örtülü bir vatandaşı olarak kurulabilir.

-Yalnızca Kartli- Gürcistan'ın bir köşesindeki nüfus; Sadece Orta Çağ Gürcü kaynaklarında değil, hatta bazı modern Kartvel lehçelerinde bile Gürcüler Kartli'den bahseder; örneğin, Al. Chinchauruli'ye göre, Gürcistan'ın diğer bölgelerindeki Khevsureti sakinleri: Gürcüler (Kartleli), Meskhni, Javakhni (bkz.: Ejavakheba-Ejuteba), Kakhni, Pshavelni, Mokheveni, Gudamakreli, Tushni, Imerni, Abhaz, Megrelyan ...

Kartli'nin eski başkenti- Uplistsikhe- aslen Zanur-Svanuri tarafından Kart / Kart

formunda korunan ana tanrı Cartu / Karti'nin adını almıştır. Eski başkentin adı da yeni başkente taşındı. Zanur-Svan Kart-'ın, Kartl-formunun (Kartl-> Kart-> Kart) basitleştirilmiş bir formu olduğu da göz ardı edilmemiştir.

ქართველთა სადგბოვრების სახელები ქართული ენციკლოპედიური ლექსიკონი

1. Guria/გურია

Guria kenti Batı Gürcistan'da ki tarihsel ve etnografik bölgelerden biridir. Guria Bölgesi'nin merkezi Ozurgeti'dir. Guria Kokha, Kokheti, Kartli, yeni Egresi, (Lazika), Egresi-Apkhaz Krallığı, Birleşik Gürcistan Krallığı içerisindeydi.

Bölge ismi olarak ilk kez 7. yüzyılda kaynaklarda bahsedilmektedir. 10.-11.yüzyıl yazıtlarında Guria'nın ilk eristavilerinden biri olan Vardani oğlu Vardani'den bahsedilmektedir. Guria (Birleşik Gürcistan Krallığı) 15. yüzyıl sonunda dağıldıktan sonra İmereti Krallığına bağlı prenslik oldu. Bir dönem Guria çok geniş bir alana hükmediyordu.

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Aşağı Guria toprakları Osmanlıların eline geçmiştir. Aşağı Guria toprakları denilen yerler Kobuleti ve Batumi çevreleridir. Aşağı Guria denen bu topraklar, Çoloki Çayı ile Çorokhi (Çoruh) Nehri arasındaki topraklardı. Kobuleti ve Batumi kenti, Khelvaçauri ilçesi Aşağı Guria içindeydi. Guria Prenslığı 1810 yılında İmereti Krallığı'nın bölgesi olarak Rusya sınırlarına dâhil olmuştur ve Guria Prenslığı 1840 yılında Rusya tarafından ortadan kaldırılmış.daha sonrasında Guria Kutaisi Valiliği'ne bağlanmıştır.

2. Diaokhi–Daiani-Taokhi/დიაოხი-დაიანი-ტაოხი

Milattan önce 12.yüzyıl ile M.Ö. 8. yüzyıl arasında var olmuş Eski Gürcü Krallığı'dır. Bu krallık yıkıldıktan sonra bulunduğu bölgeye Tao-Klarceti Krallığı kurulmuştur. Diaokhi Krallığı bugünkü Erzurum içerisinde yer alıyordu.

Asurlular Daiani, Urartular ise Diaokhi diye hitap ederlerdi. Diakhi Krallığı'nın adı Yunan kaynaklarında da geçmektedir. Muşkililer Anadolu'nun doğu kesimine yerleşerek Asur Krallığı'yla mücadeleye başladılar. Mücadeleye başladıkları bu yer Diaokhi idi. Asurlular M.Ö. 13. yüzyılda Mitanni ülkesini işgal ettikten sonra kuzeyde bulunan yerlere yöneldiler. İki büyük Gürcü devletinden birisi olan Diaokhi'ye de saldırdılar ve M.Ö. 1112 yılında Asur kralı Tiglat-Pileser Diaokhi'ye karşı galip geldi. Asur

krallığının sınırları Karadeniz'e kadar ulaşmıştır. Fakat zamanla gücünü kaybetmiştir. Bundan faydalanan Diaokhi tekrar gücünü topladı.

M.Ö. 11. yüzyılda yeni kurulan Urartular Asurluları ciddi anlamda zayıflatmıştır. Urartu Kralı Menua Diaokhi'ye de saldırmıştır ve Diaokhi Kralı Utupurtsi'yi yenmiştir. Güneydeki toprakların bir kısmını işgal etmiştir, ancak Diaokhi yine de güçlü bir devlet olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Güçlü Diaokhi Krallığı'ni Urartu saldırıları zayıflatmıştır fakat onu yıkan başka bir krallıktı. Diaokhi'yi yıkarakıp Gürcistan coğrafyasında kurulmuş diğer erken dönem krallığı olan Kolkha [კოლხა] idi. Kolkha Krallığı Diaokhi'yi ele geçirmeden önce Batumi, Guria, Samegrelo, Apkhazeti ve İmereti bölgesinin bir kısmını kapsıyordu. M.Ö. 8. yüzyılda Diaokhi ve Kolkha Krallıkları karşı karşıya gelmiştir. Urartu saldırıları sonucunda zayıf olan Diaokhi'yi Kolkha yenmiştir. Diaokhi M.Ö. 8. Yüzyılda son bulmuştur. Bu topraklar Kolkha ve Urartu arasında paylaşılmıştır. İleriki zamanlarda başka imparatorluklar bölgeye hâkim oldular.

3. Dvaleti/დვალეთი

Gürcistan'da bulunan tarihsel bölgelerden biridir. Coğrafi olarak Dariali Boğazı ve Mamisoni Geçidi arasındaki alanı kapsar. Gürcü tarihi kaynaklara göre bu bölge M.Ö. IV. yüzyıl sonu M.Ö. 3. yüzyıl başı Kartli Krallığı kurulduğu dönemden beri Gürcistan'daydı. 13. yüzyılda Moğolların istilası sonucu Oslar Dvaleti'ye yerleşmeye başlamıştır. Yerli halk ise Kafkas Sıra Dağları'nın güney eteğine inmeye başlamıştır. 15. yüzyıl sonundan sonra Birleşik Gürcistan Krallığı'nın dağılmasından sonra bile Gürcü krallıkları içerisine giriyordu. Giorgi Saakadze 17. yüzyıl başlarında Dvaleti'nin yöneticisiydi. Buradan Günümüze kadar ulaşmış pek çok tarihi eser mevcuttur. 1859 yılında Rusya Dvaleti'yi Gürcistan'dan koparmıştır. Dvaleti günümüzde Rusya Federasyonu içerindedir.

4. Kakhetis Samepo-Kakheti Krallığı/კახეთის სამეფო

Kakhetis Samepo-Kakheti Krallığı Orta Çağ Gürcü krallıklarından biridir. 1490 yılında Gürcistan Krallığı [გაერთიანებული საქართველოს სამეფო] dağılmıştır ve küçük krallık ve prensliklere ayrılmıştır. Kakheti Krallığı 15.-18.yüzyıllar arasında varlığını sürdürmüştür. VIII. Giorgi Kakheti Krallığının temelini 1462 yılında atmış fakat resmi kuruluş tarihi 1490, varlığı 1762 yılına kadar sürmüştür.

Kakheti, Kartli Krallığı'nın yıkılması sonrasında Kartli Prensliği içerisinde kalıyordu. 7. yüzyılın ortalarında Kartli'ye ve merkezi Tbilisi'ye Arap akınları başlamıştır. Araplar bu

dönemdeki saldırılarında Tbilisi'yi işgal edip yağmalamışlardır. 7. yüzyılın ikinci yarısında Kartli Bölgesi'ni işgal eden Arapların kurduğu Tbilisi Arap Emirliği 1122 yılında Davit Ağmaşenebeli Tbilisi'yi geri alana kadar devam etti. Arap emirleri başlarda tüm Doğu Gürcistan'ı yönetmekteydi, ancak Gürcülerin mücadeleleri sonucunda alanları daralmış oldu. Arap Emirliği 9. yüzyılın başların da sadece Kartli'ye hâkimdi. 11. yüzyıla girildiği zaman Arap Emirliği yönetiminde olan Gürcü toprakları Tbilisi kenti ve Kvemo Kartli topraklarının bir kısmıydı. Araplar Kakheti'nin dağlık kesiminde hâkim olamamışlardır.

Kakheti ticaret yolu üzerinde bulunmaktadır. Bu yüzden 8. yüzyılda önemi artmıştır. Çevresinde bulunan küçük Gürcü feodal siyasi birimler Kakheti ile birleşmiştir. 11.yüzyılın otuzlu yıllarında Kakheti ve Hereti birleşerek krallık oldular. Yöneticilerine Kokhta da Ronta (Herta) Mepe unvanı verildi.

Kakheti Prenslığı'nin ilk merkezi Ucarma [უჯარმა] daha sonra ise Tianeti [თიანეთი] idi. Kakheti-Hereti Krallığı merkezi Hereti'yle birleştikten sonra ise Telavi [თელავი] olmuştur. 11. yüzyılın başın da bölge, Birleşik Gürcistan Krallığı [გაერთიანებული საქართველოს სამეფო] içine alınmıştır. Ancak kısa süre sonra ayrılmıştır. Ayrı bir Gürcü krallığı olarak Kakheti-Hereti Krallığı ismiyle 90 yıl daha devam etmiştir.

1112 yılında Birleşik Gürcistan Kralı IV. Daviti (Ağmaşenebeli) Tbilisi'yi Araplardan geri almıştır ve de Kakheti-Hereti Krallığını lağvederek Kakheti'yi Birleşik Gürcü Gürcistan içerisine aldı. 360 yıl boyunca Kakheti Birleşik Gürcistan içinde kaldı. 1460 yılında Birleşik Gürcistan'ın yıkılmasıyla yeni Kakheti Krallığı kuruldu. Son kralı da II. Erekle'dir [ერეკლე II]. 1762 yılında II. Erekle [ერეკლე II] Kartl-Kakheti Krallığı'nı [ქართლ-კახეთის სამეფო] kurdu.

5. Makronebi-Makronlar/მაკრონები

Tarihi Kolkh boylarından birisi olan Proto Kartvel topluluklardan biri olarak kabul edilen Makronlardır. Yunan filozof Ksenofon (M.Ö. 431-354), Trabzon'un iki günlük yürüme mesafesinde bulunan güneydoğu istikametinde de Makronlarla karşılaşmıştır. Trabzon ve doğusundaki topraklarda Makronların yaşadığını başka bir tarihçiler de tasdiklemiştir. Ahameniş İmparatorluğu milattan önce bölgeye kadar yayılmıştır. Makronlar bazı başka Kolkh-İber bölgeleriyle beraber Ahameniş İmparatorluğu etkisi altında ve belirli bir dönem Pers Ahameniş İmparatorluğu'nun Arian Kartli sınırları içinde kalıyordu. Makronlar, Pers Kralı Serhas I'nın Yunan kent devletleri üzerine yaptığı

savaşa Ahameniş İmparatorluğu ordusu içinde katılmışlardır. Tarihçilerin bir kısmına göre bu bölgede yaşayan Çanilere [ჭანო]halkına yabancılar Makron diye hitap etmekteydi. Yunanlıların bu bölgede yaşayan halka Makronlar dediği ifade edilmektedir. Bizans imparatorluğu tarafından 6. yüzyılda Makronların yaşadığı alanlar işgal edilmiştir.

6. Manglisi/მანგლისი

Manglisi Kvemo Kartli Bölgesi'nde tarihsel alandadır ve antik çağlarda önemli yerleşim yeridir. Manglisi Şida Kartli Bölgesi'ni Güney Gürcistan, Ermenistan ve Bizans'a bağlayan yol üzerinde olması gelişimine katkı sağlamıştır.

7. yüzyıl ortalarında Arap saldırısı olduğu zamanlarda Kartli'nin merkezindeydi. 10.yüzyılda buralar Gürcü feodal prensler tarafından yönetiliyordu. 11. yüzyıldan itibaren buralar Birleşik Gürcistan içerisine girmiştir. 15. yüzyıldan sonra Sabaration adlı feodal beyliktir. 17. yüzyıl sonunda sürekli yaşayan savaş ve savaş ve saldırılardan dolayı nüfusunda azalma olmuştur ve de önemini yitirmiştir. 330 yılında ilk taş kilisenin (Manglisi Sioni Kilisesi) burada yapılmıştır. Manglisi 5. yüzyılda Kral Vahtang Gorgasali'nin kurduğu piskoposluk merkezlerinden biriydi.

7. Sasperebi — Sasperler/სასპერებო

Kent devletlerinden sonraki dönemde bölgemizdeki ilk imparatorluk İran merkezli Ahameniş İmparatorluğu'dur. Ahameniş İmparatorluğu komşu ülkeleri ele geçirerek satraptık denen eyalet sistemi kurmuştur. Hindistan'dan Balkanlara, Orta Asya'dan Afrika'ya kadar olan bölgelere yayılmıştır. Sasperler 200 yıl hüküm süren Ahameniş İmparatorluğu'nun 18. Satraplığı içine girmektedir. M.Ö. 5. yüzyıl tarihçisi Herodot, Sasperlerden de söz eder. Herodot'un Sasperler'den söz etmesinin nedeni Sasperler'in büyüklüğü ve hâkim konumlarından kaynaklanmaktaydı. Sasperler Gürcistan'ın doğusundan itibaren Çorokhi Havzası boylarına, güneyde ise İspir çevrelerine kadar olan alanlarda yaşıyordu ve eski Gürcü boylarının büyük bir birliğinin adıydı. En eski ismi olan İspir'de günümüze kadar gelmiştir. İspir, Erzurum'un Rize'ye yakın olan ilçesidir. Sasperler daha sonraki kaynaklarda Kartli Gürcü halkının atalarıdır. Roma ve Yunan kaynaklarında Gürcüleri ifade eden bir terim olan İber/iberi terimi bir görüşe göre Sasperlerden gelmektedir ve Speri/Hberi/İberi şeklinde bir dönüşüme uğrayarak çıkmıştır.

8. Speri/სპერო

Speri Erzurum'un Rize'ye yakın ilçesi olan İspir ve çevresindeki geniş bir alanın eski ismidir. Çorokhi Nehri'nin yukarı havzasında yer almaktadır. Speri tarihsel Güney Gürcistan'ın yani Meskheti'nin parçasıdır. M.Ö. 5. Yüzyılda Heredot Gürcü boylarından olan Kolklar ve Sasperlerden söz etmektedir.

9. Tao/ტაო

Tao tarihsel gelişimde önemli rol oynamıştır. Tao halkı Çorohi Havzasında Klarjeti'ye komşuydu. Tao Amier Tao ve Imier Tao olmak üzere ikiye ayrılır. Burası ile ilgili ilk bilgiler Asur, Urartu ve Yunan kaynaklarında karşımıza çıkmaktadır. Orta Çağ'da genellikle Klarjeti'yle birlikte anılmıştır. Tao-Klarjeti tarihsel Gürcistan'ın bir kesiminin ve aynı ismi taşıyan Gürcü krallığının ismidir. Güney Gürcistan toprakları farklı zamanlarda farklı isimlerle adlandırılmıştır. Bunları sırasıyla; Zemo Kartli, Meskheti, Arian Kartli, Tao-Klarjeti, Samtskhe-Cavakheti'dir.

Eski Tao'nun güneyinde Asur ve Urartu devletleri bulunuyordu. Asurlular Daioni, Urartular ise Diaokhi delerdi. Diaokhi eski doğu tipi devlet özelliğine sahipti. Eski Gürcü krallığı Tao M.Ö. 12 yüzyıldan M.Ö. 8. yüzyıla kadar sürmüştür.

M.Ö.13. yüzyılda Gürcülerin atalarında olan Muşkiler doğuya doğru hareket etmeye başlamıştır. Bunlar Küçük Asya'nın doğu kesimine yerleşmiştir. Tao ile mücadele etmeye başlamışlardır. Asur kralı Tiglat-Pileser Tao'ya M.Ö. 1112 yılında saldırmıştır. Saldırı sonucunda galip gelmiştir. Asur imparatorluğu sınırlarını Karadenize kadar ulaştırmıştır fakat zamanla zayıflamıştır. Tao bundan yararlanarak tekrar güçlenmiştir. M.Ö. 11. yüzyılda Urartu devleti Asurlulara saldırmıştır ve Asurlular savaş sonrası zayıf düşmüştür. Urartu Kralı Menva Tao'ya da saldırıda bulunmuştur ve Urartulular Tao Kralı Utupurtsi'yi yenmiştir. Bunlara rağmen Tao güçlü bir devlet olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Erken dönen krallığı olan Kolkha Tao'yu yıkarak Gürcistan coğrafyasına kurulmuştur. M.Ö. 8. yüzyılda Urartu saldırısından sonra Tao Krallığı zayıflamış ve buraya Kolkha da saldırarak Tao Krallığı yenilgiye uğramıştır. Böylece M.Ö. 8. yüzyılda Tao Krallığı son bulmuş ve toprakları Kolkha ve Urartular arasında paylaşılmıştır. M.Ö. 2. yüzyıla kadar Tao'da Kartli'nin hâkimiyeti sürmüştür. M.Ö. 2. yüzyıla gelindiğinde Gürcü Kartli Krallığı gerilemiştir ve Arsak adlı Ermeni Krallığı güçlenerek Tao'yu işgal etmiştir. 1. yüzyılda Kartli Krallığı Tao'yu geri almıştır. Tao savaş ve saldırılar

sonucunda zor bir süreçten geçmiştir. 8. yüzyılın sonunda, Giorgi Merçule'nin bildirdiğine göre Çorokhi Havzası'ndaki bölgeler arasında, Arap saldırıları sonucunda en çok hasar görmüş yer Tao yöresiydi. Kendine ait topraklar İmier Tao topraklarıydı buna rağmen o tüm Tao'yu yönetmeye başlamıştır. Kral Davit Kurapalati Tüm Güney Gürcistan'a hâkim olmuştu. Bizans İmparatorluğu'yla Tao Krallığı güneyden sınırdı ve Tao Krallığı ile Bizans İmparatorluğu arasındaki sınır Aras Nehri'nden geçmekteydi. Tao-Klarceti Krallığı 10. yüzyıl sonunda diğer Gürcü krallığı olan Egrisi-Apkhaz Krallığı'yla hanedan evliliği vasıtasıyla birleşmiştir. Bu birleşmenin sonucunda Gaertianebuli Sakartvelos Samepo denen güçlü Orta Çağ Gürcü krallığı olan Birleşik Gürcistan Krallığı oluşmuştur. Tao, bu dönemde krallığa bağlı Gürcü Samtskhe prensleri Cakelilerin yönettiği Samtskhe Saatabago isimli Samtskhe Prensligi içerisindeydi.

10. Pazisi/ფაზისი

Pazisi, Batı Gürcistan'da Samegrelo Bölgesi'nde bulunmaktadır. Burası Pazisi Nehri'nin denize döküldüğü yerde Pazisi kentinin bulunduğu yer olarak belirtilmektedir. 8. Yüzyılda Pazisinin olduğu yere Poti olarak bahseden ilk tarihi kaynak Ermeni tarihçisi Levondi'dir. Pazisi'nin tarihini anlatan birçok belge mevcuttur ve de Pazisi farklı zamanlarda farklı yerlerin ismi olarak kullanılmıştır.

Pazisi kentiyle ilgili araştırmalar bir buçuk asırlık geçmişe sahiptir. Fakat henüz, elimizdeki yazılı ve arkeolojik veriler onun tarihiyle ilgili bazı konular kesin bilgi içememektedir. Genel olarak bugünkü Poti kenti ve çevresi tarihi kaynaklarda Pazisi'nin yeri olduğu düşünülmektedir.

11. Tsikhe-Goci/ციხეგოჯი

Egrisi Krallığı'nın ana kalesi ve kenti burasıdır. Buranın bir diğeri ismi de Megrelce Nokalakevi'dir. Gürcüce Nakalakevi'yle aynı kelimeye denk gelir. Nokalakevi/Nakalakevi eski kent alanı anlamına gelir.

Nokalakevi'nin bulunduğu bölgedeki insan yaşamının izleri, M.Ö. 1. Bin yılın başlarından itibaren karşımıza çıkmaktadır. Tsikhe-Goci, Roma (Bizans) ve Pers (Sasani İran) imparatorluklarının mücadele ettikleri alanlarından birisiydi ve iki imparatorluk 6. yüzyılda Egrisi Krallığı'nın bu merkezinde karşı karşıya gelerek savaştılar. 7. yüzyılda da Tsikhe-Goci önemini korumaya devam etmiştir. 735-738 yıllarında Araplar Gürcistan'a girmiştir ve Arap ordularının başındaki Sağır Mervan/Murvan Krulakaplı Mervan Bin Muhammed Gürcistan'a girmiş ve birçok yeri

tahrip etmiştir. Büyük katliamlar yaparak Tsikhe-Goci/Nokalakevi'yi yerle bir etmiştir. Bu tarihten sonra Tsikhe-Goci bir daha eski günlerine dönemedi ve sıradan bir köy haline gelmiştir

12. Odisi/ოდიში

Gürcistan'ın tarihsel bölgelerinden ve geç Orta Çağ prensliklerinden biridir ve Samegrelo'nun diğer ismidir. Samegrelo (Odişi) Prensliği 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar var olmuş bir Batı Gürcistan prensliği idi.

1557 yılında imereti zayıflayınca bağımsız prenslik olmuştur. 1578 yılında Osmonli Poti Limanını ele geçirdi. Odişi II. Levan Dadiani döneminde Osmanlıya karşı mücadele etmiştir. 1615 yılında Osmanlı egemenlik hakkını tanımlamak zorunda kalmıştır. 1640 yılında Osmanlılar Odişi'yi bertaraf etmiştir. III. Vamek Dadiani'nin ölümünden sonra Odişi zayıflamıştır ve Odisi'ye bağlı olan Sokhum'nin ilerisindeki topraklara Abazaların ataları gelip yerleşmeye başlamıştır.

1723 yılında Osmanlılar Samegrelo'nun kıyı kesimine tamamen hâkim olmuştur. Bununla birlikte bazı kaleleri ele geçirmişlerdir. Bunun sonucunda Samegrelo'nun denizle bağlantısı kesildi, ancak kıyı kesimi hariç Osmanlılar Samegrelo'yu kendi vilayeti yapmayı başaramamışlardır.

Bölgede mücadele sürerken başka büyük aktör olan Rusya hakimiyeti genişleterek Samegrelo'yu kendi topraklarına katmak istemiştir. 1804 yılında Somegrelo sınırlı yetkiler sahip olarak Rusya'ya bağlamıştır. 1813 yılında Somegrelo Prensi Levan Dadiani Samurzakano'yu hakimiyeti altına aldı. 1840 yılında burayı Rusya Odişi'den alıp kendi yönetimlerine bağlamıştır.

Samegrelo Kırım Savaşında zarar görmüştür. 1856-1857 yılında köylü ayaklanması olmuştur. Bu ayaklanmayı bastıramayınca Rusya'dan yardım istemişlerdir. Rusya bu yardımın yanında Samegrelo'yu kendi yönetimine tesis etmiştir. 1867 yılında Samegrelo Prensliği ve Odişi Prensliği Rusya tarafından ortadan kaldırılmıştır.

13. Arian Kartli/არიან ქართლი

Ahameniş imparatorluğu tarihteki ilk modern devlet/imparatorluk anlayışına sahiptir. Henüz devlet sistemi yokken Ahameniş özelliğiyle siyasi bir devleti. İmparatorluğu M.Ö. 550-330 tarihin var olmuştur. O zamanki dönemde Gürcülerin arasında yerleşik olduğu siyasi birim Kartli ve Arian Kartli olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Moktsevai Kartlisa ve Kartlis Tskhovreba'da Arian Kartli ilgili bilgiler mevcuttur.

Kartli kendisine bağlı Egresi'yle birlikte neredeyse Gürcistan'ın tamamını kapsıyordu.

Ahameniş İmparatorluğu'na yasal olarak bağlıydı. Karti Ahameniş İmparatorluğu'nun kuzeyinde göçebelerin Ahameniş'in içine gelişini engellemekle sorumluydu. Arian Kartli Türkiye'nin kuzey doğu kesimindeki (Artvin, Erzurum, Trabzon vb. bölgeleri) bölgeleri kapsıyordu.

Büyük İskender Ahameniş imparatorluğu'nu yendi. Azo ise Kartli yöneticisini yenerek Arion Kartli'yle beraber Karti'ninde hâkimi oldu. Kartli yöneticilerine o dönemde mamasaklisi(მამასახლისი) deniyordu. Arian Kartli yöneticiler yani Kralına mepe (მეფე) deniyordu. Azo taht merkezini Büyük İskenderin talimatı ile Mtskheta' ya taşıdı. Azo mtskheta'ya gittikten sonra kral olarak anıldı. Dolayısıyla bazı bağımsız kaynaklar Azoyu Gürcistan'ın ilk kralı olarak kabul eder. Bazı kaynak ise Azo'yu olumsuz siyasetçi olarak kabul ederek Parnavazi'yi ilk kral kabul eder.

14. Apkhazeti (Abhazya)/აფხაზეთი

Gürcistan'ın batı kıyısında tarihsel ve etnografik bölgelerden biridir. Apkhazeti'nin hukuki statüsü Gürcistan'ın içinde özerk cumhuriyettir. Karadeniz'in doğu bölgesidir ve Türkiye'de Apkhazya olarak kısmen bilinir. Fakat zamanla farklı coğrafi ve yönetim biçimlerini ifade eder. Yönetim biçimi açısından Aphezeti'nin beylik (samtavro), prenslik (saeristavo) ve krallık (samepo) olduğu dönemler bulunmaktadır.

İlk kez 1. yüzyıl olayları Kartlis Tskhovreba'da anlatılırken Apkhazeti coğrafi isim olarak geçmiştir. Gürcü kaynaklarında Apkhazeti terimi aktif olarak kullanılması ve siyasi gelişmelerle Gürcistan'ın farklı bölgelerinin ifade edilmesi 7. Yüzyıldan sonra başlamıştır. Apkhazeti farklı dönemlerde farklı alanları kapsar ve Apkhazeti /Apkhaz teriminin anlamı değişkenlik göstermiştir.

Günümüzde bakacak olursak Apkhazeti topraklarında sırasıyla; Kolkhetti Krallığı, Kartli Krallığı, yeni Egresi Lazika Krallığı, Egresi-Apkhaz Krallığı Birleşik Gürcistan Krallığı içinde yer almıştır.

15. yüzyılın sonunda Birleşik Gürcistan Krallığı parçalanarak çeşitli Krallık ve prensliğe ayrıldı. Bu yüzyıldan sonra Prenslik Odişi prensliği egemenliği altında alt prenslik olmuştur.

Bugünkü alanların hepsini kapsayan Apkhazeti Yeni Çağ'da Samegrelo Prensliğine bağlıydı. 12-17. yüzyıllarda bu toprakların büyük bir bölüm Samegrelo Prensliği içindeydi. Osmanlı o dönemlerde Apkhazetiye saldırılarda bulunuyordu. İmereti ve diğer Gürcü krallıkları Gürcistan her ne kadar eskisi kadar bir arada tutmak istese de başaramadılar. Bunun sonucunda Apkhazeti Osmanlı'nın etkisi altına girmiştir. Gürcü

feodallerin şahsi çıkarları doğrultusunda sürekli birbirlerine hakimiyet kurma çabasından dolayı Samegrelo ve Apkhazeti arasındaki sınırlar değişiklik göstermekteydi.

16. yüzyıldan başlayarak demografik yapı zamanla değişti. Zaman zaman dağlı kabilelerin saldırısına uğrası. Gürcü krallıklarından kopmuş olan Samegrelo ve Apehazeti'nin bu saldırılara karşılık vermeye gücü yetmedi. Bu dönemde olan Gürcülerin birbiri ile çatışmaların dolayı Gürcülerin enerjisi tükenmiştir ve dönemdeki karışıklıkta kuzeyliler eski Apkhazeti'yi ele geçirmiştir. Bu olaylar sonucunda tarihi eserler, Hristiyanlık yapıları gibi önemli unsurlar tahrip edilmiştir. Tahrip edilen bir kısım dini yapılar günümüze ulaşmıştır.

Apkhazeti prensleri Şarvaşidzeler topraklarını Akhali Atoni'den Enguri'ye kadar genişletmiştir. Akhali Atoni'de yaşayan Megrel halkının bir kısmı göç etmiş bir kısmı ise asimileşerek Abazalaşmıştır. Apkhazeti ve Samegrelo'daki zaman zaman değişiklikler meydana gelmiştir ve dış faktörlerin denizden bu değişikliklerde etkisi fazlasıyla vardı. Osmanlı denizden saldırırken Kırım istikametinden Samegrelo ve Apkhazeti bölgelerine teşvik ettiği başka taraflarla saldırılarda bulunmuştur. Amacı Gürcistan'ın kıyı kesimini kendi topraklarına katmaktır.

O dönemlerde Apkhazeti bölgesinde yaşayam birçok Gürcü, Megrel-Lazi, Svani çatışmalardan dolayı ölmüştür. Bir kısmı ise Gürcistan'ın iç kısmı ve Türkiye'ye göç etmiştir. 19. yüzyılın İkinci yarısında Muhacirlik döneminde Abaza kökenli olmayan asimile olmuş Abkhazetili Gürcü, Megrel-Lazi, Svani kökenli insanların en az yarısı Osmanlı toprakları göç etmiştir. Apkhazeti 1864 yılından 1917 yılına kadar çeşitli idari birim ismi altında Rusya imparatorluğu içerisinde bulunuyordu. 1917 yılında Rusya İmparatorluğu yıkılmıştır ve Gürcistan 1918 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Sonrasında Rusya ile mücadele etmiştir ve Apkhazeti'yi ve Soçi'yi alarak Tuapse'ye kadar ilerlemiştir

Sovyet Birliği dağıldıktan sonra Gürcistan'da iç savaş çıkmıştır ve Gürcistan parçalanmıştır. Bunun sonucunda Gürcistan Apkhazeti'yi kaybetmiştir. Gürcistan'ın Rusya'ya karşı yürüttüğü savaşta bu bölgeyi kaybetmiştir ve bunun sonucunda on binlerce Gürcü, Megrel-Lazi, ölmüştür. Birçok Apkhazeti'li Gürcü, Megrel-Lazi, Svani Apkhazeti den sürülmüştür.

Türkiye dahil tüm dünya ülkeleri Apkhazeti'yi Rusya'nın güya bağımsızlık verdiğini resmi olarak tanımlamaktadır. 1992-1993 tarihleri arasındaki çatışmadan beri fiilen Apkhazeti Gürcistan'ın kontrolü dışındadır. Apkhazeti Rusya'nın elindedir ve burada

Rusya' ya ait askeri üst mevcuttur.

Apkhazeti nüfus dağılımında Ermeni nüfusu birinci sıradadır ve Apkhazeti de özek bölge ilan ederek siyaset de söz sahibi olmak istemektedirler. Apkhazeti'nin başkenti Sokhumi / Shum'dur. Apkhazeti oldukça bakımsız ve ihtiyaçların karşılayamayacak durumdadır.

Apkhazi tarihi ve etnografik bir bölgedir ve asıl adı Apkhazeti olan bölgedeki yerli halkın kendisi için kullandığı isimdir. Tarihi eskilere dayanan Apkhazeti terim tarihi Gürcistan halkını ifade etmektedir. Apkhazeti halkına 8-11. yüzyıllarda Apkhazi denirdi.

11-13. Yüzyıllardaki bazı kaynaklarda Apkhazeti ve Apkhazi terimleri Gürcistan ve Gürcü anlamında kullanılmaktaydı. 15. Yüzyılda Gürcistan parçalanmıştır ve Apkhazeti İmereti imparatorluğunun içine girmiştir. Bu dönemde Apkhazeti Eristaviliği içinde yaşamakta olan Gürcülere Apkhazi denildi.

12. yüzyıldan itibaren Apkhazeti bugünkü Apkhazeti'nin belli bir bölümünü kapsayan bölgede kralın atamış olduğu mtavari ünvanlı feodel yöneticiler olan Şarvaşidze hanedanı tarafından beylik olarak varlığını sürdürmüştür. 12-17 yüzyılları arasında büyük bir bölümü Sokhumi dahil Odişi'nin içindeydi. 12. yüzyıldan Rusya'nın bölgeyi bağladığı 1864 yılına kadar Apkhazeti Mtavrebi'yi Şarvaşidzeler yönetiyor ve bunları Gürcistan kralı atamıştır.

Coğrafi anlamda küçülmüş olan Apkhazeti'nin Gürcü, Megrel, Lazi, Svanilerden oluşan halkına Apkhazetili anlamına gelen Apkhazi deniyordu. 16. yüzyılda Osmanlı bölgeyi ele geçirme çabalarına başladı ve burada bulunan prensliklerin direncini kırmak için dışarıdan destekler almıştır.

Kuzeybatıdan Cikilerin saldırdığı bu dönemde Cikilerin Apkhazeti bölgesine sızarak yerleşmesini sağladı. Apkhazeti'ye gelen Abazaların o dönemde yayılması iç ve dış etkilerle zayıflamasına neden oldu. Abazalar Gudauta ve Gagra sırtlarına yerleştirildiler. Zamanla asimileşme başlamış, bazı Gürcüler ölmüştür, bazıları ise göç etmiştir.

Osmanlı baskısında olan Samegrelo topraklarını Apkhazeti ele geçirdi. Gali'den Akhali Atoni'ye kadar olan toprakları kaybedip buradan çıkmışlardır. Bölgedeki çiftçiler Apkhazeti Prensliği içinde kalmıştır. Bir kısım bölgenin yerlisi olan insanlar ve Gürcü, Megrel-Lazi, Svani bu çatışmalarda ya öldü ya da yurtların terk etmek zorunda kaldı. Bir kısmı da Gudauta ve Gagra çevresine gelerek Abazalaşmış halkın içinde asmile oldu. Abazalarda birçok değişiklik meydana gelmiş oldu. Dil ve adetler değişti ve yeni gelenlerin dili hâkim olmuştur. Apkhazeti de Apkhazi ve Apkha olan tanımlayan

Abazaca'ya yakın bir konuşmaktadırlar. Abaza ve asimile olmuş Megrel, Lazı, Svanı ve kısmen Gürcü karışımından oluşan bir halktır.

15. Apkhazta Samepo (Egris-Apkhazta Samepo)-Apkhaz Krallığı (Egrisi-Apkhaz Krallığı) / აფხაზთა სამეფო (ეგრის-აფხაზთა სამეფო)

8. yüzyıldan 10. yüzyıla kadar hüküm sürmüş eski Gürcü Krallığıdır. Apkhaza Krallığı veya Egresi-Apkhazı Krallığı olarak bilinir ve bazı Türkçe metinler de Abkhaz Krallığı olarak da adlandırılmaktadır. Lazika Krallığının devamıdır. 786 yılında Egresi- Apkhaz kralları eski geleneğe uygun olarak birçok bölgesini birleştirerek doğal başkent Kutaisi'ye taşındılar. Apkhazı kralları mimarlar ve din adamlarını davet ederek Egresi – Apkhaz kilise kuruluşlarını Yunan etkisinden kurtararak Gürcü Elçisel Ortodoks Otosefal Kilisesine bağlamak ve ibadet dilini Gürcüce yapmak için mücadele ediyorlardı.

10. yüzyılda Egresi – Apkhaz Krallığı ve Tao Klarceti evliliği yoluyla birleşti. Son Egresi – Apkhaz Kralı Teodosinin varis bir çocuğu yoktu bu yüzden Teodosi'nin kız kardeşinin oğlu varis oldu. Bagrat Bagrationi Tao Klarceti Kralı Bagrat Regueni'nin torunuydu. Bagrat Bagrationi Tao Klarceti'yle birlikte Egresi- Apkhaz'a nında tahtına geçmiş oldu. Böylece iki krallık Bagrationi hanedanının yönetiminde birleşmiş oldu.

SONUÇ

Kartverian (Kolkhuri, İber) kabileleri hakkında eski Yunan kaynaklarında mevcut olan bilgileri karşılaştırarak, eski Kartverian dilinin veya eski Gürcülerin ortak dili olan eski Kolhur dilinin dağıtım alanını belirleyebiliriz.

Arkaik Gürcü dilinin yayılmasının sınırları Kolhi arkeoloji kültürünün sınırları ile de belirlenebilir; Her iki veri de hemen hemen aynıdır; Özellikle Çoruh Havzası'ndan Kuzey Kafkasya'ya kadar şüphesiz şunları içerir:

Muşkebi/ Moskhebi/ Meskhebs, Daianebebi/ Diaekhebi/ Taokhebi, Kolaelebi/ Koi-Tebi/ Kvitebi, Koraksebi, Halidzonebi/ Khalibebi, Khaldebi/ Kaldebi, Didzerebi, Bidzerebi, Dzedretebi, Makronebi/ Makrokepalebi, Pasianebi, Ekrektikes Mtskhovrebni/ Ekekerebi, Heniokhebi, sanebi/ Çanebi, Sanigebi/ Sanikebi, Lazebi, Apkhazebi..

Yabancı veya Gürcü kaynaklara dayanarak, II. binyılın sonundan MS 2. yüzyılın sonuna kadar Kafkasya-Ön Asya Vadisi'nde Gürcü sayılabilecek insanların yaşadığını söyleyebiliriz, büyük olasılıkla, Kafkas-Ön Asya Vadisi veya lehçelerini konuşan aşağıdaki kabileler:

Bakınız: Ariane, Trabzon'dan eski Lazcaya kadar 10'dan fazla kabilenin adını verir: Kolkhlar, Sanlar, Macronlar, Heniochlar, Dzidritlar, Lazlar, Apsılar, Abasklar, Saniglar, Dzilkler...

Bazı eski Kartev kabileleri tamamen kayboldu; Birçoğunun adı, Gürcü topluluklarının veya belirli yerlerin, bölgelerin veya insanların adları şeklinde günümüze kadar gelmiştir. 2. ve 1. binyılda Gürcü etnosunun esas olarak ortak Gürcü dili olduğu varsayılan bu kabilelerden oluştuğu varsayılmalıdır.

KAYNAKÇA

ალასანიზ 2004: გ. ალასანია. „სამეფო აფხაზეთისას,, მნიშვნელობისათვის; დისციპლინათშორისი რესპუბლიკური კონფერენცია „ეროვნული და სარწმუნოებრივი იდენტობა,, 4-10 ოქტომბერი, 2004, გვ. 9;

აპიანე, მითრიდატეს ომების ისტორია, თ. ყაუხჩიშვილის გამოც., თბ., 1959, გვ.23, 25, 144, 196.

ახალაძე 2004: ლ. ახალაძე. საქართველოს ბერძნული წარწერების კორპუსი, თბილისი, 2004, გვ. 12.

გეორგიკა, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ - ტომი 3, გამომცემლობა სამშობლო, თბილისი, 1936, გვ. 27, 50.

გეორგიკა, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ - ტომი 5, გამომცემლობა სამშობლო, თბილისი, 1951, გვ. 292.

გეორგიკა, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ - ტომი IV, ნაკვეთი II - ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო სიმონ ყაუხჩიშვილმა , თბილისი, 1952, გვ. 271-272.

გეორგიკა, ტ. I, 1961, გვ. 89, 124, 128, 161, 173.

გეორგიკა, ტ. 2, გამომცემლობა სამშობლო, თბილისი, 1965, გვ. 6.

გეორგიკა, ტ. 7, გამომცემლობა სამშობლო, თბილისი, 1967, გვ. 164.

გეორგიკა, ტ. 7, გამომცემლობა სამშობლო, თბილისი, 1967, გვ. 32, 36-37.

გეორგიკა, ტ. 8, გამომცემლობა სამშობლო, თბილისი, 1970, გვ. 3.

გვანცელაძე 1997: თ. გვანცელაძე. ფხაზეთთან დაკავშირებული ჩანარები ჯუანშერის მატიანის ტექსტში, თბ., 1997, გვ. 25.

გ. მელიქიშვილი, საბჭოთა საქართველო, 1970, გვ. 382.

თოფჩიშვილი 2002: რ. თოფჩიშვილი. ქართველთა ეთნიკური ისტორია და საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეები, 2002, გვ. 62.

თოფჩიშვილი 2002: რ. თოფჩიშვილი. ქართველთა ეთნიკური ისტორია და საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეები, 2002, გვ. 62.

ინაძე 1994: მ. ინაძე. ძველი კოლხეთის საზოგადოება, თბ., 1994, გვ. 64.

ინგოროყვა 1954: პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე, 1954, გვ.142.

ლომთათიძე 2000: ქ. ლომთათიძე. ერთი ფონეტიკური პროცესი (ს...გ >ს...კ) და ეთნონიმ მოსინიკების ამოსავალი ფუძის საკითხი; აკადემიკოს სინომ ჯანაშიას დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო სესია, ივანა ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, თბ., 2000.

ლომოური 1968: ნ. ლომოური. ეგრისის სამეფოს ისტორია (წარმოქმნიდან ახ. წ. V საუკუნის ბოლომდე), 1968, გვ.10.

მელიქიშვილი 1970: გ. მელიქიშვილი. ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება და საქართველოში ფეოდალურ ურთიერთობათა განვითარების ზოგიერთი საკითხი. თბ., 1970, გვ. 414.

მიქელაძე 1955: თ. მიქელაძე. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1955, გვ. 33-34.

მიქელაძე 1967: თ. მიქელაძე. *ქსენოფონტეს ანაბაზისი*, 1967, გვ. 113.

მიქელაძე 1967: თ. მიქელაძე. *სამხრეთ-აღმოსავლეთი შავიზღვისპირეთის უძველესი მელითონე ტომების ისტორიის ზოგიერთი საკითხი*, მაცნე, No 1, 1967, გვ.97, 103-105.

მიქელაძე 2004: მ. მიქელაძე. *გამომცემლობა აჭარა*, 2004, გვ. 45.

მუსხელიშვილი 1966: დ. მუსხელიშვილი. *ივერია-ალვანეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (ავტორი)*, თბილისი, მეცნიერება, გვ. 5-38;

პაიჭაძე 1993: გ. პაიჭაძე. *საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია (რედაქტორი)*, თბილისი, მეცნიერება, 1993, გვ. 628;

უთურგაიძე 1996: თ. უთურგაიძე. *აღმოსავლეთ საქართველოს მნიელთა ეთნიკური წარმომავლობისათვის; ქართული ფოლკლორი, მასალები დისკუსიის თემაზე: მემკვიდრეობის საკითხები ქართული კულტურის ისტორიაში*, თბ, 1996.

სანაძე 2001: მ. სანაძე. *კავკასია - წარსული და მომავალი*, 2001, გვ. 42-43;

ფიცხელაური 1973: კ. ფიცხელაური. *აღმოსავლეთ საქართველოს ტომთა ისტორიის ძირითადი პრობლემები (ძვ. წ. XV-VII ს.ს.) : არქეოლოგიური მასალების მიხედვით (ავტორი)*, თბილისი, მეცნიერება, 2001, გვ.19.

ფუტყარაძე 1998: ტ. ფუტყარაძე. *თანამედროვე ქართული ენის ხმოვანთა სისტემა; სადოქტორო დისერტაცია*, თბ., 1998.

ფუტყარაძე 1999: ტ. ფუტყარაძე. *აფსირტედან გამსახურდიამდე ანუ აწმყოს ოდაბნოში*, ქუთაისი, 1999, გვ. 11-13.

ქსენოფონტე, 1967, გვ. 115.

ყაუხჩიშვილი 1957: თ. ყაუხჩიშვილი. ცნობები საქართველოს შესახებ (ავტორი), თბილისი, საქ. სსრ მეცნ. აკად. გამ-ბა, 1957, გვ. 126.

ყაუხჩიშვილი 1969: თ. ყაუხჩიშვილი. *Греческая эпиграфика, как источник истории Колхиды. Тезисы научной международной сессии*, Тбилиси, გვ.130.

ყაუხჩიშვილი 1976: თინათინ ყაუხჩიშვილი. საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1976, გვ. 296.

ყაუხჩიშვილი 1979: თ. ყაუხჩიშვილი. საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები, თბ. 1976, გვ. 44.

ყაუხჩიშვილი 1980: თ. ყაუხჩიშვილი. საქართველოს ისტორიის წყაროები თბილისი, 1980, გვ. 68-7.

ყაუხჩიშვილი 1983: თ. ყაუხჩიშვილი. საქართველოს ისტორიის წყაროები 28 - საქართველოს ისტორიის უცხოური წყაროები XV, თბილისი, 1983, გვ. 158.

ყაუხჩიშვილი 1975: თ. ყაუხჩიშვილი. საქართველოს მეცნიერებათა დამსახურებული მოღვაწე, 1975, გვ. 84.

ყაუხჩიშვილი 1983: თ. ყაუხჩიშვილი. ბერძენ მწერალთა ცნობები საქართველოს შესახებ, 1983, გვ. 125.

ყაუხჩიშვილი 1987: თ. ყაუხჩიშვილი. სამეგრელოს ბერძნული ისტორიული წარწერები. ქართული წყაროთმცოდნეობა, VII, თბილისი, 1987, გვ. 22.

შავხელიშვილი 2003: ბ. შავხელიშვილი. წოვა-თუშური ენის თავისუბლიერებანი ქართველური და ნახურ ენებთან მიმართებაში;

ქუთაისური საუბრები, 10, ქუთაისი, 2003.

ცოცანიძე 1993: გ. ცოცანიძე. თუშები, თუშეთი, კრებ. საქართველოსა და ქართველების შესახებ ქართული და უცხოური ტერმინოლოგია, გამომც. მეცნიერება, 1993, გვ. 539.

ჭავჭავაძე 1941: ი. ჭავჭავაძე ორტომეული, 1941, გვ. 376.

ხაზარაძე 2001: ნ. ხაზარაძე. ძველადმოსავლური და ქართველოლოგიური ძიებანი, ტბ., 2001, 2001, გვ. 194.

ხორენაცი 1984: მოვსეს ხორენაცი. სომხეთის ისტორია, 1984, გვ. 162, 277.

ჯავახიშვილი 1908: ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, ტფ., 1908, გვ. 46-47.

ჯავახიშვილი 1908: ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, ტფ., 1908, გვ. 25.

ჯავახიშვილი 1960: ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია 1960, 1960, გვ. 411-412.

ჯავახიშვილი 1960: ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ისტორია, ტფ., 1960, გვ. 419.

ჯავახიშვილი 1969: ივ. ჯავახიშვილი, ტ. 1, თბ., 1969, გვ. 437.

ჯანაშია 1952: ს. ჯანაშია. შრომები - ტომი II - საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია. აკად. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტი, თბილისი, 59, 1952, გვ. 27-34.

ჯანაშია 1959: ს. ჯანაშია. შრომები-საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია. აკად. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტი, ტ. III, თბ., 1959, გვ. 31, 60.

ჰეროდოტე, ძველი ქვეყნების ისტორია; ბერძენ-სპარსელთა ომები, 1975, გვ. 435.

Lomaia S. (2021).

Şenol E. (2021). Gürcü Ansiklopedik Sözlüğü (ქართული ენციკლოპედიური ლექსიკონი), Ankara: Nurol Holding.

Web Kaynakları

Tariel Putkadze. (2023, 24 Temmuz). Erişim adresi
<https://kartvelology.ge/პარტნიორები/>

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Elmas ÖZDEMİR

Yabancı Dili: Gürcüce B2, İngilizce B2, Rusça A2

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Y. Lisans	Gürcü Dili ve Edebiyatı,	Düzce Üniversitesi	2023
Lisans	Gürcü Dili ve Edebiyatı,	Düzce Üniversitesi	2019
Lise	İmam Hatip	Çubuk Anadolu İmamhatip Lisesi	2015